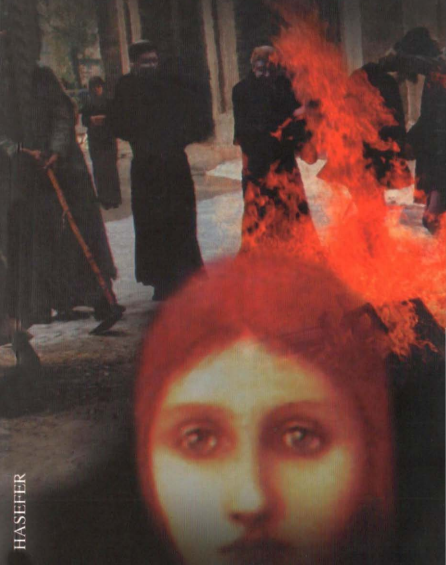

ŞOLEM AŞ

Vrăjitoarea din Castilia

Evoluția lui Șolem Aș,
dintr-un simplu povestitor
de la țară într-un romancier
cunoscut în lumea întreagă,
evidențiază răspândirea
literaturii idiș în rândurile
publicului european și
american și, odată cu ea,
deșteptarea interesului
pentru frumusețea și
măreția culturii evreiești.
Biblioteca și colecția lui de
artă s-au împărțit între
orașul Los Angeles,
Universitatea Yale și
muzeul din Bat Yam
(Israel), acesta din urmă
purtându-i numele.

C. Madison, *Yiddish Literature*

ȘOLEM AȘ

Vrăjitoarea din Castilia

Traducere de ANTON CELARU

HASEFER
București, 2010

Carte editată cu sprijinul Departamentului pentru Relații Interetnice

Coperta: Done STAN

© Editura Hasefer a F.C.E.R.
str. Vasile Adamache nr. 11, sector 3
București 030783 – România
Tel/fax: 004.021.308.62.08
e-mail: hasefer@hasefer.ro
difuzare@hasefer.ro
www.hasefer.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

AȘ, ȘOLEM

Vrăjitoarea din Castilia / Șolem Aș ; trad.: Anton Celaru. - București :
Hasefer, 2010

ISBN 978-973-630-215-2

I. Celaru, Anton (trad.)

821.112.28-31=135.1

Nota traducătorului

Prestigios reprezentant al literaturii idiș moderne, Șolem Aș s-a născut în localitatea poloneză Kutno, în 1880. Încă de la prima sa scriere cu ecou deosebit, scurtul roman Orășelul, talentul său își afirmă o limpede originalitate. Târgul evreiesc – așezare tipică pentru milioane de evrei din Europa răsăriteană până la cel de-al Doilea Război Mondial –, nu mai e privit cu un ochi compătimitor și critic, ca în operele marilor săi înaintași Mendele Moiher Sforim, Șalom Alehem și Ițhoc Leibuş Pereș. Locurile, oamenii și modul lor de viață apar într-o lumină adesea idilică. Optica aceasta de inspirație romantică va deveni mult mai nuanțată în scrieri ulterioare, ca romanul Reb Șloime bogătanul sau ampla evocare hasidică Evreul cu psalmi.

Evenimentele dramatice care au zguduit prima jumătate a secolului trecut au avut un ecou puternic în creația lui Șolem Aș. Stau mărturie trilogia Petersburg – Varșovia – Moscova, în care e prezentat, cu o excepțională forță epică, mediul evreiesc în contextul convulsiilor din imperiul rus, și volumul Desișul în flăcări, despre genocidul hitlerist. Scriitorul a fost cucerit, de-a lungul întregi sale cariere, de teme

istorice, fie din veacuri mai apropiate, fie din trecutul îndepărtat. Narațiunea Sfințind numele Domnului are ca subiect pogromurile antisemite de care au fost însoțite luptele dintre ucraineni și polonezi în secolul al XVII-lea, iar Vrăjitoarea din Castilia istorisește cutremurător un autodafé din Roma secolului al XVI-lea. Impetuositatea lipsită de prejudecăți a talentului său epic se relevă și în ambele romane „evangelice” Omul din Nazaret (Iisus), Apostolul (Pavel) și Maria, a căror apariție a stârnit fierbinți controverse. Au urmat construcții romanești la fel de impunătoare, ca Moise (întemeietorul religiei mozaice) și Profetul (consacrat prorocului Isaia).

Șolem Aș a fost cel dintâi scriitor de limbă idiș care s-a bucurat, curând după apariția sa pe scena literară, de o largă reputație, mulțumită traducerii operei sale în numeroase limbi. Destinul său, nu numai ca răsunet public, ci și ca dimensiune a forței de invenție și analiză, seamănă în multe privințe cu acela al marelui său confrate Isaac Bashevis-Singer, cu deosebirea că cel de-al doilea a apucat vremuri în care Premiul Nobel pentru literatură a putut fi acordat și unui scriitor în idiș, limbă de o expresivitate cu totul aparte, dar rănită adânc de tragedia Holocaustului.

Șolem Aș s-a stins din viață în 1957, la Londra.

A. C.

COMORI ASCUNSE

*S*ignore Cesare Pastila, pictorul venețian, se plimba într-o zi prin Piața Evreilor din ghetoul Romei, care, la porunca Papei Iulius al II-lea, fusese pavată cu piatră și împodobită cu o fântână în stil Renaissance. Pastila era un bărbat tânăr, între douăzeci și treizeci de ani, cu fața îngustă și ochi foarte triști. Părul îi era tăiat neîngrijit, iar pletele îi cădeau pe umeri în bucle răvășite, dând impresia că fuseseră lăsate cu nepăsare să crească și să atârne în voia lor. Șuvițele lungi de lângă urechi arătau ca niște perciuni evreiești și dădeau chipului său un aer și mai melancolic.

Plimbarea lui nu avea un țel precis. Nimerise întâmplător în ghetou. Rătăcind pe străduțele murdare care se îndreptau spre Tibru, unde sălășluiseră odinioară hoții și prostituatele Romei, dăduse pe neașteptate în ghetoul evreiesc. L-au uimit ulițele strâmte, întunecoase, și casele împrejmuite cu ziduri, cu turnurile și balcoanele lor ridicate deasupra străduțelor. Totul îi era străin și necunoscut: evreii cu tunicile lor

galbene, cu însemnele în formă de S prinse la piept și pălăriile lor verzi, pleoștite ca niște bonete de noapte, femeile cu fețele acoperite și cu două dungi albastre pe voal, mărturie că sunt evreice, purtând cămăși peste tunici, iar unele având părul presărat cu diamante și alte nestemate scânteietoare, lungile, impunătoare haine albastre de catifea purtate de unii evrei, ca semn că sunt oameni bogați și importanți, demni de veșminte asemănătoare celor ale dogilor Veneției. Apoi, mai erau și copiii care purtau peste tunicile lor galbene mari pieptare rituale cu broderii albastre și aurii pe margini și cu ciucuri care se legănau și loveau fețele lor gingașe în timp ce alergau¹. La fel și zarva din piață, tocmelile înverșunate, schimbul de bani, căratul mărfurilor dintr-un loc în altul, costumele colorate, baloturile de pânză, catifea și mătase – toate acestea îl umpleau de uimire pe Cesare Pastila. Bogăția exotică care se desfășura în fața sa îl captivă cu totul. I se părea că s-a rătăcit într-un oraș oriental, într-un bazar din îndepărtata Arabie, în împărăția sultanului, despre care îi povestiseră multe lucruri negustorii

¹ Pieptar în patru colțuri – piesă vestimentară purtată de bărbații evrei religioși; la cele patru colțuri sunt prinși ciucuri de lână, potrivit unei porunci biblice.

și matrozii ce călătoreau spre Soare-Răsare și aduceau la Veneția mărfuri din Turcia.

Privirile i-au fost atrase deodată de un personaj care stătea în ușa pe jumătate deschisă a unei case. Era un evreu înalt, slab, cu fața îngustă, fruntea neobișnuit de înaltă și o barbă lungă, pornită de pe toată lărgimea bărbiei, dar terminată cu un vârf ascuțit. Chipul care privea de sub pălăria evreiască înaltă, cu moțul căzut într-o parte, amintea de fețele sfinților de pe icoanele bizantine primitive din vechile biserici italiene. Pastila fu uluit de această figură. Se îndreptă spre evreu și, cu cât se apropia de el, cu atât era mai uluit de marea lui asemănare cu sfinții bizantini. Ochii evreului erau albaștri și rotunzi și rămâneau nemișcați, ca încremeniți, în orbitele lor, sub sprâncenele arcuite. Ușa era proptită de o tarabă glisantă pe care neguțătorul răspândise tot soiul de stofe, vechi și noi, rochii și tunici, mătăsuri sângerii, care străluceau ca razele soarelui, țesături perlate care cădeau în falduri sclipind ca solzii unor pești sau ca aripile unor păsărele văratice. Când evreul și-a dat seama că străinul vine spre el, a îngrămădit la repezeală toate mărfurile de pe tarabă și le-a acoperit cu poalele largi ale mantiei sale.

– Te salut, nobile domn, spuse evreul înclinându-se încă înainte ca tânărul să se afle foarte aproape de el.

– Te salut, evreule, îi răspunse Pastila.

Și înainte ca acesta să scoată o vorbă, Pastila continuă:

– Nu ascunde, evreule, mătăsurile și stofele tale. Nu sunt un zapciu al vistieriei papale, nu supraveghez respectarea legilor Sfintei Biserici și nu am venit să urmăresc felul cum te porți. Sunt un pictor din orașul Veneția, un supus al Republicii venețiene și slujbaș al Sfinției Sale Cardinalul Veneției. Cred că aici, în ghetoul Romei, voi găsi mătăsurile și stofele alese de care am nevoie. O să înveșmântez cu ele bărbații și femeile ce-mi vor sluji drept model la zugrăvirea frescelor din capela mănăstirii Sacro Cuore din Roma. Arată-mi mărfurile tale, evreule, și ți le voi plăti cu bani grei.

Spunând acestea, pictorul făcu să zornăie monedele din punga pe care o purta la cingătoare.

Auzind numele Veneția, locul de salvare al maranilor² și evreilor care gemeau sub jugul

² Evrei spanioli și portughezi care au acceptat în Evul Mediu trecerea la creștinism pentru a se salva de la moarte sau exil. Mulți au păstrat în ascuns practici iudaice și au avut de îndurat crunte represalii din partea Inchiziției.

papal, în inima negustorului se înfiripă un sim-
țământ de simpatie pentru acel străin. Îi era
totuși teamă de el, fiindcă legea care interzicea
comerțul evreilor cu creștinii era foarte aspră.

— O, nobile domn, să-mi fie cu iertare, dar
știți foarte bine că Sfântul Părinte Paul al IV-lea,
Dumnezeu să-i dăruiască ani mulți și biruințe
asupra tuturor vrăjmașilor săi, ne-a oprit să
facem negoț cu creștinii. De ce vreți să duceți în
ispită un biet evreu? Banul ademenește, cu atât
mai mult când e vorba de ducați adevărați de
aur venețian, care circulă în toate țările sulta-
nului, spuse evreul pentru a afla astfel ce parale
are nobilul domn în punga sa.

— Ai ghicit, sunt ducați venețieni verita-
bili, și pictorul făcu iar să zornăie monedele din
pungă. Nu banii făcuți pe jumătate din plumb,
pe care Sfântul Părinte îi silește pe supușii săi
să îi ia drept bani adevărați, spuse râzând pic-
torul. Nu-ți fie teamă, evreule! Vinde-mi mărfu-
rile tale. Sunt pentru o lucrare poruncită de
cardinalul din Veneția și venețienii știu să păș-
treze o taină, adăugă pictorul clipind din ochi. Și
apoi, Sfântul Părinte a interzis doar poporului
de rând să cumpere de la evrei, nu și lui însuși
sau cardinalilor; pe ei nu-i privesc legile.

— O, pentru cardinalul din Veneția? Cine
s-ar încumeta să-și țină ascunse comorile de

înalta sa sfinție? Nobilul domn să poștească înăuntru. Am bogății demne să împodobească palatul sultanului tuturor turcilor, spuse evreul ridicându-se de la locul lui.

Dispăru o clipă, apoi își scoase capul printr-o ușiță aflată sub fereastra întredeschisă a prăvăliei și îl invită pe pictor să intre prin acea ușiță.

Strecurându-se în pivniță în urma evreului, Pastila rămase descumpănit. În primele clipe îl întâmpină un întuneric adânc. Tavanul jos, în șase colțuri, îi atârna deasupra capului. Pereții nu se zăreau, erau cufundați în beznă. Desluși apoi, ici și colo, în câte un ungher, flăcările unor candelă cu ulei. La lumina lor, ochii lui surprinseră deodată strălucirea scânteietoare a feluritelor țesături din încăpăre. Era din toate părțile înconjurat de mărfuri din cele mai deosebite. Evreul trase spre el un cufăr și, când îl deschise, pictorul simți că inima îi bate năvalnic la vederea comorilor dinăuntru.

Ieșiră la iveală felurite mătăsuri, stoffe de lână și brocarturi italiene și orientale, scăldate toate într-o lumină ce bătea în culori nemai-văzute. Unul după altul, evreul scoase din cufăr valurile de mătase și se îndreptă cu ele spre fereștră străjuită de gratii groase de fier, prin care razele palide pătrundeau în prăvălia

ascunsă. Ridica apoi bucățile de mătase pentru ca lumina zilei să cadă asupra lor și pictorul să observe jocul ademenitor al culorilor.

Pictorul venețian, deprins din orașul său cu mătăsurile, nu-și putea lua privirile de la toate câte îi arăta acum evreul. Părea cuprins de amețeala pe care i-o putea da numai un vin vechi. Unele mătăsuri persane aminteau de jocul de culori al pieilor de șarpe, altele scân-teiau de parcă ar fi fost bătute cu pietre pre-țioase, iar altele îl fermecau pe cel ce le privea precum lucirea mărgăritarelor, atunci când scli-pesc ca ochii de femeie. Apărură apoi catifele negre ca noaptea de nepătruns, adânci ca ma-rea, ori de culoarea ambrei. Când evreul le ținea în lumina zilei, pictorului i se părea că razele soarelui s-au împletit în țesătura mătăsurilor și catifelelor, că evreul ține în mâini un buchet din frânturi de lumină.

Lumina ce intra cu zgârcenie cădea și pe barba albă, pe chipul palid al evreului care stătea cu țesăturile lui lângă fereastră. Pastila fu la fel de zguduit de înfățișarea lui de sfânt, cum fusese atins la vederea comorilor lui. Fața evreului îl tulbură cu atâta putere pe iscusitul pictor, încât acesta uită în acele clipe pentru ce venise acolo, de parcă i-ar fi cerut să-i arate stofele și mătăsurile sale numai pentru a avea

timp să-i privească pe îndelete și cu luare-
aminte chipul. Ca un artist ce era, i-a trecut prin
minte să zugrăvească fața evreului în una din
icoanele sale, dar, fiind un bun creștin, se le-
pădă îndată de acest gând.

Tot timpul cât s-a aflat în acea subterană,
pictorul auzi o voce. Părea că străbate prin
zidurile groase ale clădirii, venind dintr-un loc
tainic. Era o voce de femeie. I se părea ba că
femeia cântă, ba că se roagă lui Dumnezeu.
Pictorul abia distingea cuvintele, dar își dădea
seama că îi sunt străine, de neînțeles. Moliciu-
nea unduitoare a vocii, ca și înțelesurile ascunse
ale cuvintelor îl tulburară. Descoperi într-un
târziu, într-un ungher al încăperii, o ferestruică
luminată. Își spuse că dincolo de acea feres-
truică se află camerele unde locuiește evreul și
că de acolo vine melodia tremurătoare murmu-
rată de acea femeie. Fu nespus de curios să-și
arunce ochii prin ferestruică, dar nu avea cum
să se apropie de ea. Evreul îl ținea lângă cealaltă
ferestruică, dinspre stradă, pentru a-i arăta
stofele și mătăsurile sale. Numai că pe Pastila
nu-l prea mai interesau aceste prețioase țesă-
turi. Era cu urechile ciulite la vocea care se
auzea din celelalte încăperi. Și, pe măsură ce o
asculta, ea punea tot mai mult stăpânire pe
inima lui, cu toate că melodia și cuvintele îi erau

străine. Vibrația și adâncimea ei calmă și discretă i-au cuprins întreaga ființă. În cele din urmă, se putu apropia de ferestruică. Evreul voia să deschidă o altă ladă cu țesături de preț. Trebuia să desfacă niște fiare și să descuie multe lacăte. În acele clipe, Pastila se îndreptă spre ferestruică și privi înăuntru.

Înmărmuri. La lumina unei candelă de argint, zări un bătrân în veșminte albe, la picioarele căruia, pe un scăunel, ședea o fată, care îi citea cu glas cântat dintr-o carte. Bătrânul părea orb. Ținea ochii închiși, iar fața îi era plină de riduri. Firele rare ale bărbii i se legănau pe piept. La început, pictorul nu văzu chipul fetei. Stătea aplecată peste cartea deschisă pe genunchii ei. De pe umerii ei rotunzi se revărsa o rochie de catifea albastră. Umbrele candelă atârinate de o grindă groasă îi atingeau capul și umerii. Părul avea aceleași sclipiri perlate ca și catifeaua care-i îmbrăca umerii. După câteva clipe, fata întoarse capul pe neașteptate și-și roti speriată privirea, de parcă ar fi simțit că cineva se uită la dânsa. Nu-l descoperi însă pe pictor în ferestruică, dar el îi zări chipul ca printr-o străfulgerare.

O emoție curată îi răscoli inima și ochii i se umplură de lacrimi. Îl cuprinse un simțământ de ardoare religioasă.

Se afla parcă în fața unei apariții de dincolo, a unei minuni dumnezeiești.

După câteva clipe, fata își întoarse din nou capul spre ferestruică și asupra pictorului se ațintiră doi ochi triști, blajini. Pastila nu văzuse niciodată ochi atât de triști. Erau alungiți, ca ai unui băiețel egiptean. Pleoapele îi coborâră tremurând și îi acoperiră lumina ochilor, ca la porumbeii răniți care suferă și stârnesc milă. Ochii fetei vorbeau despre o mâhnire adâncă, parcă nu de pe lumea aceasta, parcă depășind durerea omenească. Fruntea îi era înaltă și rotundă, ca a Sfintei Ana de pe tabloul lui Leonardo da Vinci. Pe măsură ce coborau spre bărbie, liniile feței i se îngustau, precum cele ale unui cerb tânăr, dintr-un neam nobil. Dar durerea ei de nepătruns, tristețea ei zguduitoare se citeau cel mai limpede în jurul gurii. Fata avea o gură neobișnuit de mică și delicată. Ai fi zis că o mână de maestru a desenat-o cu atâta dragoste și gingășie, încât părea un mugure roșu care abia își desface frunzulițele fragede sau o floare care își închide petalele împrăpătate de roua nopții...

Pastila își simți inima copleșită de o nobilă melancolie, cu o firavă undă de bucurie copilărească, la vederea ochilor larg deschiși și a gurii ușor întredeschise a fetei. Se crezu pradă unei

năluciri. Lumina cu sclipiri de metal a candeliei de argint, răsfrântă din rochia de catifea albastră, îl ameți.

Fata nu se sperie când se lămuri că un străin privește prin ferestruică. Niciun fir de mirare nu i se ivi pe față. Se ridică doar de la locul ei. Pastila văzu cum catifeaua grea cade pe ea de la ceafă și umeri în jos și auzi clinchetul podoabelor prinse pe rochie. Părul ei ondulat se desfăcu pe spate și dispăru printre cutele întunecate ale catifelei.

Fata se apropie de bătrân și-și așează mâinile lungi și grațios cizelate pe umerii lui. Deodată ochii pictorului fură orbiți de scânteii aurii și albastre. Își întoarse capul și-și dădu seama că evreul aruncase peste ferestruică o bucată de mătase. Fata și tot ce se afla în locuință dispărură ca o năzărire.

— Damasc florentin din cel adevărat, zise neguțătorul arătând spre material. Purpură brodată cu aur...

Capitolul 2

TĂCERE SFÂNTĂ

Pastila a tot încercat s-o mai vadă pe tânăra evreică, fiica negustorului de țesături rare, pe care o zărise prin ferestruica de la subsolul prăvăliei. Dar ori de câte ori a revenit în ghetou, a găsit încuiată casa din Piața Evreilor. Era de nerecunoscut, lipsită de viață, iar ferestrele cu zăbrele împletite rămâneau cu obloanele închise. Pictorul nu-și putea da seama dacă mai locuiește cineva înăuntru. Pe stegulețul metalic, prins de o bară și învârtit de vânt când într-un sens, când în altul, recunoscuse emblema decolorată a Castiliei de odinioară. De la vecinii casei, care se duceau sau se întorceau în goană de la piață, nu putu afla nimic. Evreii se temeau de el și îl ocoleau.

A izbutit doar să afle că evreului care locuia în acea casă i se zicea „neguțătorul din Castilia”. Era un om avut și înputernicitul vestitei case de negoț conduse de donna Grazia Mendesia, posesoarea unei mari averi și protectoarea maranilor stabiliți la Constantinopol

(ea însăși fiind marană), cu legături de negoț în toate țările.

Se afla într-o zi de sâmbătă în piața ghetoului. Era tulburat în fața liniștii care domnea pretutindeni. Toate casele aveau ușile zăvorâte. Rareori trecea cineva prin piață sau scotea capul la fereastră. Deodată, pictorul auzi o larmă grozavă. Își întoarse capul și văzu zapcii papali și soldați ai Bisericii scoțând cu sila din case fete și băieți evrei, în timp ce părinții lor, printre plânsete și țipete, le spuneau ceva într-o limbă de neînțeles. Pastila nu-și crezu ochilor când se uită spre casa negustorului venit din Castilia, pe care o socotise părăsită și moartă: ușa bine cunoscută a prăvăliei se deschise dintr-o dată și o văzu pe fată dusă de doi soldați. Nu-i zări fața; capul îi era înfășurat în voalul verde prescris de legi pentru copiii evrei. Putu vedea numai conturul capului ei delicat, lăsat mult în jos. În spatele ei pășea negustorul, și el cu capul plecat, fără a privi spre pictor, deși odată îl zărise în piață.

Pastila se luă după ei.

Intrarea în ghetou era străjuită de biserica Sancta Angelica. Sub crucea ei erau înscrise cuvintele profetului Isaiia: „De-a lungul întregii zile îmi întind mâinile spre poporul îndărătnic”. Fusese într-adins construită în acest loc.

Potrivit unei vechi legiuiri papale, evreii erau siliți să umple biserica în fiecare sâmbătă după-amiază și să asculte predicile preoților catolici. Au fost vremuri când evreii au putut ocoli această poruncă. Zece dintre nepricopsiții ghetoului erau tocmiți să se ducă, sâmbătă de sâmbătă, la predici, ca să se cheme că legea este respectată. Oricum, spusele preoților nu le puteau dăuna pentru că erau surzi ori își astupau urechile. În timpul Papei Kalonimus al IV-lea, când Solomon Molho¹ se afla la Roma și avea o anumită influență la Vatican în favoarea maranilor, năpasta aceasta a fost ridicată și biserica din ghetou a fost închisă. Abia pe timpul „Papei Haman”², cum l-au denumit evreii pe Papa Paul al IV-lea, legea a fost restabilită și chiar înăsprită. Papa a angajat ca predicator pe evreul botezat Iosef Moro, de care evreii se temeau că va otrăvi sufletele copiilor, pentru că era un orator iscusit, văzut în întreaga Italie ca un

¹ Maran portughez revenit la iudaism. A fost ars pe rug ca eretic în 1532.

² Personaj din *Cartea Esterei*, prototip al antisemitului. *Cartea Esterei*, capitol al *Bibliei*, relatează evenimintele cărora le este consacrată sărbătoarea evreiască de *Purim*: prin intervenția reginei Ester au fost salvați de la exterminare evreii de pe teritoriile regelui persan Ahașver [Xerse I]; ministrul Haman, care pusese la cale genocidul, a plătit cu viața uneltirile sale.

predicator de succes. De aceea își ascundeau copiii și se duceau numai ei, fiind siguri că vor ține piept predicilor lui Moro. Acesta ținea însă mai ales spre inimile și urechile nevinovate ale copiilor și trimitea în fiecare sâmbătă soldații Bisericii prin casele evreiești pentru a aduce pe copii cu forța la biserică...

Când Pastila a intrat în biserică, în urma negustorului din Castilia și a fiicei sale, locul era plin de femei și bărbați, de copile și băiețași cu pieptare. Biserica arăta ca o sinagogă. Peste tot se vedeau înscrisuri în ebraică din profeți, care ar fi prevăzut apariția creștinismului. La peretele dinspre răsărit era așezat un chivot³ împodobit cu sculpturi bogate, deasupra căruia atârna o mare cruce de argint. Lumânări mari de ceară, înfipite în cele șapte brațe ale unui candelabru evreiesc de argint, ardeau în fața unei mari icoane creștine. Iosef Moro, înfășurat într-un șal evreiesc de rugăciune, se afla la tribuna din fața chivotului. Ținea într-o mână un sul cu textul *Torei*, iar în cealaltă o cruce. Așa vorbea el evreilor.

³ În fiecare sinagogă, la peretele dinspre răsărit, se află un „chivot sfânt”, dulap unde se păstrează suluri de pergament pe care este scris de mână textul *Torei* (cele cinci cărți ale lui Moise, cu care începe *Biblia*).

Folosind castiliana, limba lor, recita din *Tora*, din profeți, din *Talmud*⁴ și din *Midraș*⁵ și aducea argumente din scrierile cabalistice⁶. Îi amenința pe ascultători cu iadul, descriind în culori sumbre caznele ce-i așteaptă, și le făgăduia raiul, arătându-le la fel de aprig fericirea de care s-ar putea bucura acolo. Le amintea de starea înjositoare în care își duc viața și de batjocura la care i-a osândit religia lor.

– Unde-i Dumnezeuul vostru și unde-i Mesia în care credeți? De ce nu răspunde el la chemarea voastră? De ce nu vă dă niciun semn? De ce a făcut din voi ținta hulirii și disprețului oamenilor?

Întinzând apoi spre cei din biserică sulul *Torei* și crucea, îi îndemnă rugător:

– Veniți aici, veniți sub ocrotirea lor!

Avea un glas adânc, cu un puternic răsunet metalic, care aducea teama și groaza în sufletul ascultătorilor.

⁴ Vastă culegere, întocmită între sec. III î.e.n. și sec. V e.n., conținând normele religioase și social-juridice ale mozaismului, precum și comentarii, legende, parabole, fabule. Are două versiuni: *Talmudul ierusalimitean* și *Talmudul babilonian*.

⁵ Interpretări rabinice ale *Bibliei*.

⁶ Cabala: doctrină mistică evreiască, cu rădăcini în textul biblic, accesibilă printr-o inițiere specială.

Ochii îi ardeau, iar chipul îi era palid și încruntat.

Lângă el ședea notarul papal, înarmat cu o pană mare și lungi foi de pergament. Evreul care venea la tribună și-și lăsa capul în jos pentru a fi udat cu apă sfințită căpăta îndată de la notar un înscris prin care i se dădeau drepturile de cetățean al Romei și de unic moștenitor al averii tatălui său; devenea totodată proprietarul bunurilor și caselor luate de Papă de la acei membri ai familiei sale care locuiau în afara zidurilor ghetoului.

Pe prima bancă din fața tribunei ședeau cei zece pierde-vară de meserie ai ghetoului, dintre care doi, Haim Adoni și Mordehai Alfi, erau și un soi de bufoni. Participau la nunți și la alte sărbători, unde se dezlănțuiau în „dansurile morților”, iar în sinagogă erau primii arătați cu degetul când se dădea citire pasajului biblic referitor la pedepsirea celor care încalcă Legea. Aici, în biserică, Haim Adoni, un ins încă tânăr, se prefăcea cuprins de durere de dinți. Își înfășurase capul cu o țesătură de lână atât de mare, că și-ar fi putut face din ea un întreg veșmânt. Firește, urechile nu i se mai vedeau și n-ar fi putut auzi nici o lovitură de tun, cu atât mai puțin vocea tunătoare a predicatorului. Cel de-al doilea bufon, sub cuvânt că îl doare capul,

și l-a acoperit cu lămâi legate cu multe prosoape albe, care îi astupau urechile, așa că nici el nu putea auzi vocea predicatorului. Acesta din urmă se înfurie atât de tare, încât coborî de la tribună spre banca bufonilor și, luându-i la palme, îi sili să-și dea jos bandajele, ca să poată săruta crucea. Dar bufonii continuau să se plângă atât de zgomotos de pretinsele lor suferințe, încât, până la urmă, au fost izgoniți din biserică.

Iosef Moro își îndreptă atunci privirile spre copii și, cu vocea lui metalică, se dezlănțui într-o tiradă amenințătoare, pentru a-i înspăimânta atât pe ei cât și pe părinți.

— Aveți milă, aveți milă de copiii voștri, pe care îi aruncați pradă rușinii și obidei, umilirilor și călcării în picioare de către oricine! Dăruiți-le ocrotirea crucii!

Dar copiii se lipiră strâns de părinții lor și un murmur se ridică în toată biserica, ieșit de pe buzele taților și fiilor, ale mamelor și fiicelor:

— *Șema Israel!*⁷

Cuvinte cu o putere miraculoasă. Un tremur cuprinse toate inimile. Se auzise o voce a tuturor generațiilor de evrei și flăcări năpraznice

⁷ „Ascultă, Israele!”, primele două cuvinte ale versetului biblic care proclamă unicitatea lui Dumnezeu. Se rostește în timpul rugăciunilor și în momente de mare primejdie, chiar și pe patul de moarte.

se ridicară parcă în fața ascultătorilor – trupuri pârlolite, ochi holbați de groază, voci stinse care abia mai puteau să rostească străvechea binecuvântare...

Tineri și bătrâni, copii și bătrâni gârboviți de ani își plecară capul și glasuri care nu mai păreau omenești murmurau:

– *Șema Israel!*

Iosef Moro amuți speriat de acest murmur ce răzbătea din toate piepturile. În inima lui tresări o rămășiță a celui care a fost el cândva și șopti împreună cu toți ceilalți:

– *Șema Israel!*

Pastila ședea într-un colț al bisericii.

Era speriat de tabloul măreț, cu totul nou pentru el, pe care îl vedea. Îl umplură de admirație copiii care stăteau neînduplecați, ținându-și capetele plecate. Nu se clintea nicio mână, nicio privire nu se ridica spre crucea întinsă către ei, care, potrivit spuselor predicatorului, îi va izbăvi atât pe lumea asta, cât și pe lumea viitoare.

Nu pricepea, însă, de ce nu vor să treacă la credința care ar pune capăt tuturor suferințelor de care au parte și pe care el o considera singura credință adevărată. De ce? De ce?

Se uită, cu inima strânsă, la neguțătorul din Castilia și la fiica lui. O clipă avu părerea că fata e gata să-și întindă mâna spre cruce. Dar nu. Și-a plecat și ea capul la fel ca ceilalți. Stătea neclintită și buzele îi murmurau ceva.

„Și totuși, își spuse pictorul, înfățișarea ei pare atât de creștină, de divină, de nobilă și cuvioasă! Nu arată ea ca acea Sfântă Fecioară pe care Dumnezeu a ales-o pentru a da naștere Fiului Său?”

În clipa în care ea și-a lăsat capul în jos, Pastila băgă de seamă nesfârșita durere înțipărită în jurul gurii copilărești. Pe chipul ei se citea durerea întregii lumi. Ochii ei erau umbriți de o adâncă tristețe. Pe fruntea ei înaltă și boltită plutea însăși smerenia credinței. Pictorul simți nevoia să îngenuncheze în fața ei, să ridice mâinile spre ea și să o roage: „Sfântă Fecioară Maria, tu, întruchipare a curăției, tu, care înduri durerea întregii lumi, ai milă, ai milă!”.

Din clipa în care o văzuse, îl urmărea gândul de a folosi chipul ei ca model pentru o icoană a Sfintei Maria, mama Domnului. Aceea căreia i s-a arătat Dumnezeu trebuie să fi avut aceiași ochi triști și aceeași durere dincolo de fire îi va fi împresurat gura. Chipul ei purta pecetea tăcutului strigăt de durere al tuturor celor aflați în suferință. În fața acestui chip oamenii

vor cădea în genunchi și spre acest chip își vor întinde ei mâinile. Și ochii aceștia vor revărsa în inimile încercate ale oamenilor o iubire neprihănită pentru fiecare, o infinită milă și o mărinimie adâncă, aceeași milă și mărinimie pe care, simțea Pastila, le-a dăruit și inimii lui...

Pastila era venețian până în măduva oaselor. Roma îi stârnea silă prin aerul ei triumfător, de stăpân sătul. Ura arta ei și, mai mult decât pe oricine, pe Rafael, tânărul ei Dumnezeu, care stăpânea lumea creștină cu frumusețea trupurilor sale de femei, întruchipând doar sentimentul simplu al iubirii materne.

Veneția era pentru el orașul purtat de pânzele înaripate ale corăbiilor pe toate fluviile și mările; orașul care arăta ca o viziune divină, întruchipată în marmură albă; orașul ale cărui biserici și palate par să zboare, ca niște păsări uriașe, în văzduhuri.

Dar, mai presus de orice, Pastila îi adora pe pictorii venețieni. Profesorii săi au fost Tintoretto, Giorgione, Bellini și, înaintea tuturor, bătrânul St. Angelico, ale cărui „mame sfinte” le văzuse la Florența – Fra Angelico, acela care a adus pe pământ figurile cerești și le-a dăruit trăsăturile neajutorării copilărești.

Roma era însă stăpânită de tânărul Rafael, al cărui nume a străbătut fulgerător pământul. Întreaga Romă, toată lumea creștină îngenunchea și se ruga la madonele sale, pe care le pictase după chipul iubitei sale, fiica unui brutar. Înrobise și înlănțuise de paleta sa pe toți artiștii care l-au urmat. Fiecare madonă trebuia să semene cu fiica brutarului din Roma. Altfel, nu avea nicio speranță de a fi primită într-o biserică și autorii ei erau osândiți să moară de foame.

Dar în Pastila, ca și în ceilalți artiști tineri, fremăta protestul împotriva dominației lui Rafael. „Nu, gândea el, femeia aleasă de Dumnezeu pentru a naște pe Mântuitor nu putea doar întruchipa suprema frumusețe umană și o nemărginită iubire maternă. Nu, sufletul ei a fost mai adânc, mai cuprinzător și s-a jertfit unui țel mai înalt, nemărginitei iubiri pentru întreaga lume. Chipul ei a avut de bună seamă acea frumusețe sfântă, la vederea căreia ne desprindem de tot ce e pământesc și suntem cuprinși de o iubire mai presus de omenesc, de o iubire de neînțeles, fără sfârșit...”

Supraomenescul plutea și pe chipul fetei evreice, fiica negustorului din Castilia. Frumusețea trăsăturilor ei fără seamăn dezvăluia pictorului tainele unei alte lumi, jinduită de el

vreme îndelungată. La acest chip se vor închina oamenii, dar cu inimile curate și cu năzuințe întru totul diferite de ambițiile mărunte, pentru împlinirea cărora se roagă la madonele lui Rafael. Nu, altfel, cu totul altfel, despovărați de orice aspirație la o fericire egoistă, își spunea Cesare Pastila, se vor ruga oamenii la icoana pe care o va zugrăvi el: o vor implora pe Sfânta Fecioară să dăruiască tuturor fericire și izbăvire.

Dar cum va putea el, ca bun creștin, să facă din fiica unui necredincios modelul unei icoane a mamei lui Dumnezeu? Cum vor putea bunii creștini îngenunchea în fața unei icoane cu trăsăturile unei păgâne?

Dar își aminti îndată de nașterea lui Iisus și se întrebă: „Nu a ales însuși Dumnezeu o fiică a acestui popor pentru a-l aduce pe lume? Nu aparține neprihănită fecioară, mama lui Dumnezeu-fiul, acestui popor?”.

Latura de neînțeles, înaltă, mistică a acestui popor explică de ce Dumnezeu l-a ales pentru ca din rândurile lui să se ivească izbăvirea lumii. Și printre fiicele sale a descoperit și el, Pastila, pe aceea care întruchipează frumusețea căutată de multă vreme de el.

A așteptat la ușa bisericii pe negustorul din Castilia și pe fiica lui și, când au apărut, s-a așezat în genunchi în fața ei:

— O, madona, tu, a cărei chip răsădește în inima oamenilor pietatea și noblețea, tu nu ai dreptul să-ți ascunzi trăsăturile. Dumnezeu ți le-a dăruit pentru a-i face pe oameni mai frumoși și mai puri. Vreau să pictez după chipul tău o icoană a Maicii Domnului în capela mănăstirii Sacro Cuore. Oamenii vor vedea chipul tău, vor îngenunchea în fața lui și se vor ruga cu inimile curate. O, madona, lasă-mă să pictez creația lui Dumnezeu întru gloria și măreția Numelui Său!

Dar fata a lăsat capul în jos, cum făcuse și în biserică în timpul predicii preotului. Îl ascultase pe pictor din teamă și sfială. Apoi se îndepărtă cu pași mici, urmându-și cu fruntea plecată tatăl.

Pictorul a rămas, însă, un răstimp, așezat într-un genunchi, în același loc.

Capitolul 3

BLESTEMUL

Numeroși marani din Portugalia și Spania au fugit de pe meleagurile lor însângerate, presărate cu rugurile Inchiziției, și s-au așezat în statele iubitoare de libertate ale Italiei, unde înfloreau spiritul toleranței, culturii și omeniei. Papii Clement al IV-lea, Paul al III-lea și Iulius al III-lea le-au îngăduit să se întoarcă nestânjeniți la iudaism, să-și reia numele evreiești și să trăiască potrivit credinței și obiceiurilor lor. În republica liberă Veneția au fost primiți cu brațele deschise. Ei au legat acolo relații comerciale cu frații lor din țările sultanului, contribuind astfel la dezvoltarea și bogăția Republicii. Faptul acesta a stârnit gelozia principatelor Ferrara și Urbino. Dorind să-i atragă pe evreii din Veneția, pentru a însufleți porturile lor prin comerțul cu Orientul, conducătorii acestor principate le-au acordat drepturi și mai multe, i-au lăsat să-și construiască sinagogi, să-și întemeieze tipografii – ceea ce era atunci expresia cea

mai înaltă a toleranței religioase – și le-au îngăduit să-și educe copiii ca evrei.

În Ferrara, micul paradis pământesc, ai cărei principii au strâns în jurul lor poeți și pictori și la curțile cărora se discuta mai mult despre Vergilius și Dante decât despre treburile statului, maranii au jucat un rol foarte important. Dețineau posturile de miniștri ai finanțelor și comerțului și aveau și alte misiuni înalte în viața socială și statală. În 1553, când, în urma intrigilor preotului botezat Iosef Moro, Papa Paul al III-lea a ordonat arderea tuturor cărților evreiești cu excepția Zohar-ului¹, evreii din Roma și din alte orașe și-au trimis foliantele la Ferrara și Urbino, încredințându-le spre păstrare maranilor de acolo, pentru ca tipăriturile evreiești să nu dispară de pe pământul italian.

Dar totul s-a schimbat odată cu urcarea lui Paul al IV-lea pe tronul papal. La un ordin tainic al lui, în luna mai a anului 1556, în portul Ancona, aflat sub stăpânirea sa, a fost dezlănțuită și pe pământul italian urgia autodaféurilor. Zelul înfocat al Inchiziției din Ancona a înspăimântat

¹ *Cartea splendorii*, lucrarea fundamentală a Cabalei. Cabala este o doctrină mistică evreiască cu rădăcini în textul biblic. S-a dezvoltat în cadrul iudaismului din Spania secolelor XII și XIII.

de moarte atât pe marani, cât și pe evreii din întreaga țară.

La Roma, maranii s-au adunat în ascuns în casa lui rabi Iosef Pinsi, căruia i se spunea în ghetou „neguțătorul din Castilia”, pentru a se ruga și a ține sfat. Erau de față și evrei nebotezați, pentru că, deși religia mozaică nu era deocamdată interzisă, fuseseră închise toate sinagogile din Roma, cu o singură excepție. Evreii și maranii reluaseră vechiul obicei, adus din Spania și Portugalia, de a se strânge laolaltă în încăperi tainice pentru slujbe religioase și a vedea ce e de făcut împotriva năpastelor căzute asupra lor.

Iosef Pinsi era trimisul la Roma al doamnei Grazia Mendesia, care, împreună cu ginerele ei Iosef Nassi și cu alți cinci sute de marani și evrei din Ferrara, fugise la Constantinopol, unde-și adusese și bunurile smulse din ghearele Inchiziției. Regele Franței, Papa și câteva statele cărora le împrumutase bani și-au însușit o mare parte din averea ei. Dar Grazia Mendesia păstrase în taină legături cu orașele portuare din Italia și trimitea din Constantinopol corăbii încărcate cu mărfuri pe care agenții ei le desfăceau peste tot în peninsulă. Prin acești agenți donna Grazia primea informații despre starea maranilor și evreilor din statele italiene și tot

prin ei îi ajuta să se refugieze în țările sultanului.

În subterana ferită de ochii străinilor, unde l-am întâlnit mai înainte pe pictor, erau acum adunați evreii Romei. Era seară, după o zi fierbinte de vară. Roma dormea după zăpușeala uscată de pe malurile Tibrului. Străduțele strâmbe ale ghetoului erau întunecate, iar clădirile lui înalte și mute arătau ca niște umbre urieșești. Păreau că se leagănă, în timp ce pe ulițe se strecurau de-a lungul zidurilor niște siluete fantomatice. Și toate dispăreau printr-o intrare tainică în locuința lui Pinsi.

O singură încăpere era puternic luminată. În mari candelabre ardeau candelale cu ulei. Grupuri de tineri și bătrâni vorbeau în șoaptă. Veșmintele și glugile lor negre aruncau umbre nemișcate pe pereți. Deodată se făcu o liniște deplină. Evreii s-au strâns într-un singur grup, fără a mai scoate o vorbă.

S-a deschis o ușă și a intrat bătrânul evreu orb. Cu toate că ochii din orbitele lui mari erau morți, o lucire stranie izvora din ei, de parcă, fără a vedea nimicnicia lumii noastre, zăreau totuși o altă lumină și o altă lume, lumea adevărului... Îl conducea tânăra pe care am numit-o

până acum „fiica neguțătorului din Castilia”, cum era trecută în scriptele italiene. Numele ei era Iefta. De fapt, nu era fiica neguțătorului Iosef Pinsi, ci nepoata bătrânului orb, care se numea Iacob Meduga și se declara descendent al familiei Abrabanel². Așa îl și considerau evreii și maranii din Roma, drept care l-au ales conducător al lor. Spița lui Abrabanel părea stinsă după îndelungi rătăcirii prin lume. Mulți dintre membrii familiei au fost capturați pe mare de pirați și au fost vânduți ca sclavi. Numeroși copii mici au fost botezați cu sila. Au supraviețuit numai bătrânul și nepoata lui, care și-au găsit adăpost la Iosef Pinsi, reprezentantul bogatei donna Mendesia.

Împreună cu bătrânul au intrat în încăpere doi bărbați, cu mesaje către evreii din Roma. Unul trimis în ascuns de evreii din Ancona. Celălalt, sosit din Constantinopol, era un diplomat trimis de sultanul Suleiman la Papă pentru a interveni în chestiunea supușilor turci; el avea, totodată, o misiune secretă din partea donnei Mendesia către evreii din Roma.

² Abrabanel (Isaac ben Iuda, 1437-1508), important comentator al *Bibliei* și filozof, diplomat și expert în finanțe, originar din Portugalia. A deținut funcții guvernamentale în Portugalia și Spania. După îndelungi peregrinări, s-a stabilit la Veneția.

În liniștea încăperii nu se auzea decât sfârâitul mucerilor din candelă. Participanții își țineau răsuflarea. Bătrânul rabi Iacob se așeza într-un fotoliu adânc și, cum era datina la evreii și maranii spanioli, toți cei de față trecură prin fața lui și îi sărutară mâna. Bătrânul își așeza o mână pe creștetul fiecăruia și îl binecuvânta mișcându-și ușor buzele. Apoi, Iosef Pinsi, gazda adunării, a ciocănit într-un anumit loc al peretelui care dădea spre stradă. Afară, în fața casei și la colțurile străzilor apropiate, erau postați tineri marani, cu misiunea de a da de veste dacă s-ar fi apropiat supraveghetorii Inchiziției. Paznicii i-au răspuns lui Pinsi prin semne convenite dinainte că totul e în ordine.

Neguțătorul a tras atunci perdeaua care acoperea un chivot sfânt și asistența s-a ridicat pentru rugăciunea de seară. Un cantor a intonat cele Optsprezece Binecuvântări³, iar cei de față au rostit după el fiecare cuvânt. După rugăciune, bătrânul a întins o mână, cerând astfel adunării să se facă liniște. S-a ridicat apoi emisarul din Ancona, care s-a îndreptat spre chivotul sfânt și a început să povestească în limba castiliană ce s-a întâmplat în orașul său. Într-o seară de sâmbătă, au fost atacate pe neașteptate

³ Rugăciune alcătuită din optsprezece binecuvântări, conținând elementele esențiale ale religiei mozaice.

toate sinagogile din Ancona și credincioșii, bărbați, femei și copii, au fost târați în subteranele Inchiziției. Călăii i-au legat la roțile de sfâșiat trupurile și la mașinăriile de frânt oasele, pentru a-i sili să se lepede de iudaism. Unii au murit în chinuri. Mulți nu au putut îndura suferințele și au trecut la credința creștină. Legați în lanțuri, au fost surghiuniți în insula Malta. Dar douăzeci și șase dintre arestați, printre care se afla bătrâna donna Majora, au rezistat cu îndărătnicie torturilor și au rămas fideli religiei popoului lor. Au fost duși cu steaguri bisericești și cântece religioase la rugurile ridicate pentru ei în piața orașului. Bătrâna donna Majora i-a îmbărbătat pe toți cu strigătul „Șema Israel!”. Au fost cu toții arși.

O tăcere îndurerată s-a așternut în încăpere. Cu toții și-au lăsat capul în piept, gândindu-se că trebuie să fie pregătiți pentru clipa când vor avea parte de aceeași soartă...

Deodată bătrânul rabi Iacob se ridică de pe scaun, își întinse mâinile uscate de parcă ar fi zărit pe cineva și strigă cu o voce tremurătoare:

– Martiri ai credinței în Dumnezeu! Martiri ai credinței în Dumnezeu! Martiri...

– Martiri! au reluat toți cei din încăpere.

Din piepturile multora au izbucnit brusc cuvintele:

– Mărit și sfințit fie Numele Său!⁴

Când s-a lăsat din nou liniște, a venit în fața chivotului sfânt emisarul din Constanti-nopol, care a spus:

– În ce-i privește pe maranii deportați în Malta, vă pot spune că ei se află sub ocrotirea marelui și pread dreptului sultan Suleiman – slăvit fie el – și ei slujesc fără vreo opreliște pe singurul Dumnezeu viu.

– Cum de-i cu puțință? Cum de-i cu puțință?

– Nobila donna Grazia Mendesia, care este o podoabă scumpă a poporului nostru, s-a înfățișat împreună cu ginerele ei, nobilul prinț Don Iosef Nassi, și s-au aruncat la picioarele sultanului, rugându-l să facă ceva pentru frații noștri oropsiți. Sultanul a ascultat plângerile lor și a ținut seama de lacrimile lor. El și-a trimis corăbiile în portul Malta. Maranii au fost urcați la bordul lor și au fost aduși în capitala mării lui împărății.

⁴ Primele cuvinte ale „Kadiș”-ului, rugăciune de laudă a lui Dumnezeu, rostită de fii sau părinții unui defunct, după anumite norme.

– Numele lui Dumnezeu fie preamărit în vecii vecilor! strigă bătrânul și-și ridică mâinile spre cer.

– Amin! răspunseră toți cei prezenți.

Luă din nou cuvântul mesagerul venit din Constantinopol.

– Am fost trimis la voi de nobila prințesă donna Grazia și de prințul don Iosef Nassi pentru a vă înștiința că nimeni dintre voi nu trebuie să mai trimită vreo corabie la Ancona. Nimeni să nu mai vândă mărfuri acolo. Între principele din Urbino, care este un dușman al Papei și un prieten al maranilor, și evreii din împărăția sultanului a fost încheiat un pact veșnic potrivit căruia toate corăbiile care navighează spre Orient vor ocoli portul Ancona și vor ancora la Urbino. Pesara, portul din Urbino, va deveni de acum înainte principalul punct al comerțului evreiesc. Acolo se vor strânge pânzele corăbiilor care navighează în Orient și la umbra lor vor trăi maranii în pace.

Când emisarul a tăcut, s-a ridicat bătrânul rabi Iacob și și-a întins mâna spre cei de față.

– Fii ai lui Israel, voi, cei chinuiți și curați! Ascultați-l pe Dumnezeu, pe Dumnezeul vostru! În numele martirilor, în numele sângelui evreiesc vărsat și al oaselor evreiești sfărâmate, arunc o anatema solemnă asupra Anconei, țara

sângeroasă a dușmanilor noștri. Blestemat să fie acela care-și va ancora corabia în portul Papei! Blestemat să fie acela care se va pune în slujba dușmanului, care-l va sprijini în negoțul lui și-l va ajuta să se îmbogățească! Ancona să nu mai existe pe fața pământului! Blestemată să fie! Blestemată să fie!

Un murmur de ridică din întreaga adunare:

– Blestemată să fie! Blestemată să fie!

– Părintele Israelului nu doarme, nu aștepte! Își continuă bătrânul cuvântarea. Dumnezeu are milă de rămășița lui Israel. El ne-a trimis un ocrotitor și un protector în persoana sultanului Suleiman, Dumnezeu să-i dăruiască biruințe asupra dușmanilor săi. Să nu mai fie vărsat sânge evreiesc în Italia! Să nu mai fie arse trupuri de evrei pe ruguri! Dumnezeu nu-și va mai întoarce privirile de la noi, nici ziua, nici noaptea. Generație de generație, avem parte de salvatori trimiși de El. Să-l preamărim pe Dumnezeu pentru mărinimia pe care ne-o arată!

Nimeni nu a știut ce crede de fapt bătrânul rabi Iacob, dar toți au înțeles că s-a întâmplat ceva important și au ridicat mâinile spre cer în semn de recunoștință.

În dimineața următoare, evreii din Roma, ca și toți ceilalți locuitori ai orașului, au fost uimiți de știrea care s-a răspândit pretutindeni:

Sultanul a trimis la Papă un emisar care, în numele Majestății Sale Sultanul, i-a declarat pe toți maranii supuși turci. Pentru fiecare maran care va fi torturat în temnițele Inchiziției, sultanul va porunci să fie torturat un creștin. Și pentru fiecare maran care va fi ars pe rug în Italia, sultanul va face să fie ars pe rug un creștin din împărăția sa.

S-au deschis atunci subteranele Inchiziției și toți maranii, deveniți astfel supuși turci, au fost eliberați, spre jalea Papei.

Capitolul 4

PRIN FOC ȘI PRIN APĂ

Pe tronul lui Hristos de la Roma ședea octogenarul tiran Pietro Caraffa, care, ca papă, purta numele de Paul al IV-lea. Fiind numai cardinal, pe vremea Papei Paul al III-lea, el poruncise arderea de cărți evreiești la Roma. Paul al IV-lea a fost făcut papă deoarece se spera că, prin otrava fanatismului său și folosind roțile de tortură ale Inchiziției, el va izbuti să salveze supremația catolicismului, care se clătina sub influența crescândă a celor doi eretici – Luther în Germania și Calvin la Geneva. Dar, din pricină că puterile îi slăbiseră și mâna lui se scurtase, Paul al IV-lea nu a mai fost în stare să înăbușe mișcarea protestantă răspândită în Germania. Nu i-a mai rămas decât să-și reverse mânia asupra necredincioșilor de lângă el – evreii, maurii și maranii.

Înalt de statură și cu fața mohorâtă, Papa ședea pe o bancă tare în camera lui de la unul de caturile de sus ale Vaticanului, aranjată ca o chilie de călugăr iezuit. Fața lui arăta ca o mare

bântuită de valuri furioase. Firele lungi și aspre ale bărbii albe erau țepoase ca o perie de sârmă. Multele crețuri ale chipului său făceau loc, sub sprâncenele groase, celor doi ochi albaștri ca de copil, dar lipsiți de orice strălucire, țepeni și reci ca de silex.

— De când este tronul lui Petru condus de necredincioși? îl întrebă Papa pe micul, liniștitul cardinal Alexander Farnese, care se ocupa de afacerile externe ale Vaticanului.

— Evreul Iosef Nassi are o mare influență la curtea sultanului. Este sfetnicul sultanului și trebuie să-i dobândim prietenia. Autodaféurile din Ancona ne-au costat comerțul cu Orientul, îi răspunse potolit cardinalul.

— Și asta înseamnă că sultanul are dreptul să-i dicteze trimisului lui Hristos pe pământ cum să se poarte cu ereticii și dușmanii lui Hristos? întrebă iar Papa.

— Roma nu este numai principala reședință a Bisericii, dar și capitala unei țări. Celelalte state italiene s-au îmbogățit multumită comerțului evreilor cu Orientul. Veneția, Ferrara, Urbino au atras de partea lor pe sfătuitorii sultanului. Chiar și Spania, dușmanul de moarte al evreilor, caută prietenia ministrului Iosef Nassi și a poruncit ambasadorului său la Constantinopol să ducă tratative secrete

cu Iosef Nassi. Asta ne poate rupe de Înalta Poartă.

Papa s-a înfuriat nespus când a auzit cuvântul „Spania”. Fața i s-a făcut stacojie și ochii i s-au tulburat, pentru că – oricât de mult îi ura pe evrei și pe marani – îi ura și mai mult pe spanioli; se afla cu ei într-o dușmănie de moarte.

– O să arăt atât sultanului tuturor musulmanilor, cât și evreilor, italienilor și tuturor ereticilor că la Roma se află reprezentantul creștinătății, spuse el și se ridică din jilț. Du-te și cheamă-l aici pe vărul meu, guvernatorul Romei.

În acea seară, cardinalul Farnese a fost invitat la cina festivă oferită de faimoasa curtezană spaniolă Imperia, cu prilejul declamării de către papagalul ei african a unui prim vers dintr-un cânt al poetului latin Vergiliu. În momentele când un grup de tineri și tinere complet dezbrăcați, doar cu fața acoperită, dansau în fața oaspeților, un bărbat mascat a intrat în vila curtezanei, situată pe malul Tibrului, și s-a apropiat de cardinal. Când Farnese l-a întrebat ce dorește, necunoscutul i-a șoptit la ureche:

– Papa a poruncit în secret guvernatorului Romei să incendieze ghetoul evreiesc din patru părți și să bage de seamă ca niciun evreu să scape cu viață.

Cardinalul s-a făcut galben la față și a întrebat:

– De unde știi?

– Sunt de la curtea cardinalului venețian, i-a răspuns mascatul.

Farnese nu a mai pus nicio întrebare. Cardinalul din Veneția era doar personajul cel mai bine informat din Roma. El se găsea la Roma nu numai ca înalt prelat, ci și ca reprezentant al Republicii venețiene. Farnese știa foarte bine că spionii venețieni, angajați ai cardinalului, află tot ce se petrece la curtea Papei încă înaintea demnitarilor Vaticanului și că sunt mai bine informați decât ei în toate privințele. De aceea, nu a pus la îndoială știrea primită prin mesagerul cu mască.

– Tinere, i-a spus el, nu știu cine ești, dar ai făcut un serviciu important Bisericii și, de aceea, ți se cuvin mulțumirile mele.

Tânărul bărbat îi răspunse:

– Serviciu contra serviciu – doresc să-mi faceți cunoscute toate primejdiile care amenință ghetoul Romei din partea Vaticanului.

– Ce, ești un prieten al evreilor?

– Nu, sunt un prieten al Bisericii. În acea clipă, tânărul își scoase masca și cardinalul îl recunoscu pe pictorul Pastila.

– Pastila, pictorul din Veneția! strigă el uimit. Ce ai tu de-a face cu ghetoul?

– Mi-am lăsat acolo inima, îi răspunse pictorul.

– Iar ochiul țintește neconținut spre locul unde se află inima, făcu zâmbind cardinalul.

Zadarnic l-a rugat frumoasa Imperia pe eminența sa, clipindu-i cochet din ochii ei de safir, despre care se spunea că n-au pereche în Italia, să rămână la cină până ce va fi adusă colivia de aur cu papagalul ei. Cardinalul renunță la onoarea de a-l asculta recitând versul lui Vergiliu, pentru că i se părea mai însemnată soarta a zeci de mii de oameni. De fapt, gândul nu îi era la acești oameni și nici la onoarea creștinei creștine, ci doar la interesele Bisericii.

După o jumătate de oră, se afla la picioarele Papei, în dormitorul lui, și îl ruga fierbinte:

– Sfinte Părinte, Biserica e în primejdie. Din Germania primim știri peste știri cum că vorbele eretice ale lui Luther se răspândesc în toată țara ca o molimă. Chiar și Anglia se desprinde de noi. Și Franța e invadată de erezii. Bulele papale sunt arse în piețele orașelor.

Scaunul lui Petru se clatină, reformații capătă tot mai mulți aderenți. Când lumea va afla că au fost dați pradă focului zeci de mii de oameni – și se va ști că din ordinul Vaticanului, pentru că evreii au peste tot trimiși, la toate curțile se află doctori și mânuitori de bani evrei –, faptele acestea vor fi folosite împotriva Bisericii, ereției și reformații vor găsi prilejul unor noi atacuri otrăvite și până la urmă alte țări și popoare se vor îndepărta de tronul lui Hristos.

Papa se posomorî și închise ochii, de parcă ar fi ațipit.

Lângă ușă, abia văzut, stătea guvernatorul Romei, cu ordinul Papei în mână, și aștepta hotărârea lui definitivă.

– Cu cât te-au plătit evreii? îl întrebă deodată Sfântul Părinte pe cardinal.

Cardinalul tăcu un răstimp, apoi se ridică, își făcu cruce și zise:

– Dumnezeu mi-e martor că mă gândesc numai la interesele Bisericii. Supune-i pe evrei la suplicii cât de îngrozitoare vrei, dar fă-o așa ca nimeni să nu știe că totul pornește de la Sfânta Biserică. Evreii au devenit o putere la curtea sultanului. Regi și principii le caută prietenia. Sunt împrăștiați în toată lumea și pot fi de mare ajutor dușmanilor noștri.

– Nu mă tulbură defel că regi și principii umblă după prietenia evreilor de la curtea sultanului! Capul credinței catolice nu vrea deloc să aibă de-a face cu dușmanii lui Hristos, răspunse Papa cu glas tăios.

Se auzi acum și vocea guvernatorului Romei:

– Sfinte Părinte, dacă nu-i poți pedepsi pe evrei folosind focul, atunci folosește apa.

– Ce vrei să spui? îl întrebă Papa.

Guvernatorul privi spre cardinal.

Papa îi făcu lui Farnese un semn cu mâna și acesta ieși din dormitor. Sfântul Părinte rămase între patru ochi cu guvernatorul.

– Până nu demult, Tibrul își ieșea în fiecare an din albie și inunda ghetoul, începu guvernatorul. Numai că, atunci când i-ai silit pe evrei să înalțe zidurile ghetoului, ei au profitat cu perfidie de ocazie și au întărit cu diguri malurile râului, pentru a fi feriți de revărsări. În septembrie, apele Tibrului vor crește din nou. Poruncește-ne și noi vom slăbi în taină digurile. Când se vor umfla, apele vor năvăli în ghetou și vor îneca tot ce se găsește în pivnițele lor, își încheie guvernatorul spusele.

– Dar ai grijă ca soldații mei elvețieni și germani, în care am toată încrederea, să vegheze ca, după douăzeci și patru de ore de la

inundație, niciun suflet viu să nu mai iasă pe porțile ghetoului, îi porunci Papa.

— O să am grijă, răspunse guvernatorul înclinându-se.

— Cheamă-l acum înăuntru pe Iuda, pe cardinal.

Când intră Farnese, Papa ridică ochii spre cer și îi vorbi pe un ton pios:

— Nu din dragoste oarbă pentru necredincioși și nici de dragul unor foloase materiale pentru viața noastră pământească facem noi toate astea, ci pentru că sfânta noastră Biserică ne învață să-i iubim pe dușmanii noștri.

Rostind aceste cuvinte, Sfântul Părinte luă din mâna guvernatorului ordinul de incendiere a ghetoului și îl aruncă în focul din cămin.

Cardinalul observă că în ochii albaștri ai Papei ardea o flacără înspăimântătoare.

Capitolul 5

INUNDAȚIA

În ziua de 15 septembrie a anului 1557, la ora trezirii din somn, Roma a aflat că apele Tibrului au inundat peste noapte ghetoul. Plebea orașului, credincioasă poștei sale ereditare de distracții și de emoții, și-a lăsat deoparte treburile zilnice și s-a îndreptat valuri-valuri, mânată de o curiozitate nestăvilită, spre zidurile ghetoului. O aștepta grandiosul spectacol al unor oameni care se luptă cu moartea.

Străduțele înguste și răsucite din jurul ghetoului s-au umplut de dimineată de bărbați, femei și copii. Unii mergeau spre ghetou, alții veneau de acolo. Erau cu toții înfierbântați, cu fețele nădușite. Tuturor le străluceau ochii și toți râdeau în gura mare când își dădeau între ei de știre că Papa a poruncit ca porțile ghetoului să rămână încuiate.

— Până când apele vor acoperi Piața Evreilor? strigau ei.

— Vor fi cruțați numai cei care își vor întinde mâinile spre cruce și se vor arăta gata

să se adăpostească sub aripile ocrotitoare ale Bisericii.

— Spre gloria Bisericii și bucuria creștinilor...

Se îndreptau într-acolo și onorabili patri-cieni romani în haine pestrițe și mantii de mătase albastră. Erau însoțiți de numeroși slujitori, care cărau pentru ei perne, covoare prețioase și tapiserii care să le facă plăcută șederea pe ziduri, precum și baldachine colorate, care să-i apere de razele soarelui. Nu lipseau nici coșurile cu fructe, vinuri și dulciuri, pentru ca protipendada Romei să se poată înviora în timpul spectacolului. Se vedeau în mulțime și lucrători pe jumătate goi și desculți, care își purtau copiii în cârcă. Obrajii le erau uscați de foame, dar ochii le ardeau setoși de plăceri și de distracții nemaivăzute. Nu lipseau nici țărani șerbi sau soldați elvețieni din trupele Papei, în costumația lor neobișnuită, cu pantaloni din stofă felurit vopsită la cele două picioare... Apoi, călugări din felurite ordine, franciscani și dominicani, în rasele lor cenușii și cu glugi pe cap, precum și grupuri de călugărițe în veșminte negre, purtând prapuri și intonând cântece bisericesti... Frumoasele curtezane ale Romei, prostituate hărăzite plăcerilor aristocrației, erau precedate de slujitori care purtau papagali în colivii de aur, însemnul tagmei lor,

cu care erau mândre să se arate pe străzi. Fiecare dintre ele era însoțită de un alai de tineri și tinere luxos îmbrăcați, cu toții victime ale frumuseții ei, prizonieri ai farmecului ei. Cu cât era mai mare numărul celor ce o înconjurau, cu atât se legăna ea mai falnică în lectica purtată pe umeri de sclavi... Ca un fluviu învolburat, care reflectă razele unui soare orbitor, se scurgea acest popor pestriț spre zidurile ghetoului.

Dar zidurile erau în bună parte ocupate dinainte de oameni de toate condițiile și de toate vârstele, bărbați și femei. Slujitorii se încăierau între ei pentru a face rost de locuri bune pentru stăpânii lor. Mauri tuciurii aranjau scaune, iar alții așterneau peste pietre covoare scumpe, goblenuri în culori luminoase și perne de diferite culori pentru ca bogații care dispuneau de viața și de moartea lor să se simtă cât mai bine. Străluceau în soare figurile și peisajele reproduse pe goblenuri, fructele și viețuitoarele parcă vii de pe covoarele orientale. Zidurile ghetoului se scăldau în culorile felurilor stoffe, catifele și brocarturi ale aristocrației romane, care cinstea în acea zi, prin făptura ei, această împrejurare de obicei sumbră. Glasurile plebei urcate pe ziduri se auzeau ca vuietul unei ape învolburate. Din când în când, răsunau

acolo urlete de veselie și bubuiturile hohotelor de râs. Erau fericiți că asistă la marele spectacol, la dansul morții în care erau azvârliți cei dinăuntrul zidurilor.

Iată cum a început dansul cel macabru. Deoarece din ordinul Papei nu fusese permisă lărgirea ghetoului, mulți evrei și marani locuiau înghesuiți în subterane. Săpaseră și coridoare pe sub pământ, cu încăperi în care trăiau ca viermii. În noaptea din ajunul dezastrului, ei au auzit bătaii furioase în ziduri. Și-au dat repede seama că e dușmanul, care se apropie. Au sărit din culcușuri, și-au luat copiii, bolnavii și bătrânii, cei care au mai avut timp au apucat ce au putut din lucrurile lor și au fugit la vecinii de la caturile de sus. Și-au dat unii altora de știre prin ciocănituri în pereți că vine spre ei un dușman năvalnic și puternic: „Vine apa!”. Strigătul înspăimântător – „Vine apa!” – s-a răspândit de la o casă la alta și i-a trezit din somnul lor adânc pe locuitorii ghetoului. La mulți, apa a ajuns înaintea strigătului de groază. Se întindea cu mai mare iuțeală decât focul, trecea pe neașteptate peste pragul încăperilor și acoperea podelele. Oamenii s-au trezit deodată, împreună cu mobila și tot ce era în casă, într-o mlaștină. Picioarele lor călcau într-o clisă adâncă, nu mai simțeau sub ele pământul tare. Apa creștea

văzând cu ochi. Și cu cât creștea, cu atât devenea mai amenințătoare, mai înspăimântătoare...

Când și-au dat seama că inundația este de nestăvilit, evreii au fugit cu toții, cu boccele pe umeri, spre porțile ghetoului, strigând după ajutor și târând cu ei copiii și bătrânii. Dar zadarnic au bătut în porți. Nimeni nu răspundea de dincolo. Se auzeau doar pașii paznicilor, care, înarmați cu halebardele lor ascuțite, patrulau încolo și încioace.

— În numele lui Dumnezeu, deschideți porțile! Ne înecăm! strigau evreii continuând să bată în porți.

— Nu avem voie, le-au răspuns, în sfârșit, de dincolo, niște voci groase și răgușite. Apoi se auziră iar pașii grei ai paznicilor.

— Bătrânii nu-și pierduseră speranța și așteptau o minune. Ei au fost cei dintâi care s-au refugiat la caturile de sus ale caselor. Tinerii, însă, al căror sânge clocotitor cerea nestăvilit o salvare, căutau locuri unde să fie feriți de înec. Mulți au izbutit chiar să se agațe de zidurile ghetoului, dar paznicii i-au observat de îndată și le-au lovit palmele cu halebarde, silindu-i astfel să se întoarcă. Tinerii au fugit atunci, ca și bătrânii, în clădirile înalte, în așteptarea unei minuni.

Când populația Romei a ocupat zidurile, apele acoperiseră nepăsătoare întreaga întindere

a ghetoului. În Piața Evreilor nu se mai vedeau decât marginile fântânii din mijlocul ei. În Piața Templului nu se mai vedea nimic. Apele spălau zidurile groase ale caselor, căutând orice crăpătură, orice gaură, orice deschidere prin care să pătrundă înăuntru. La ferestrele de sus, în balcoane, la lucarne, pe acoperișuri, în turnuri, pe punțile care legau clădirile se vedeau oameni cu chipurile speriate, întinzând brațele lor uscate. Fiecare îl împingea pe celălalt, un cap se ridica peste altul, mâinile li se împleteau. Cereau cu toții ajutor. Mamele își ridicau copilașii deasupra capetelor, implorându-i pe cei de pe ziduri să le cruțe viața. Cei tineri se dădeau îndărăt de la ferestre, lăsându-i pe bătrâni să-și întindă rugător brațele spre cei de pe ziduri. Dar rugămințile bătrânilor, plânsetul mamelor, ochii îngroziți ai copiilor nu făceau altceva decât să umple de plăcere ochii mulțimii. Răsunau întruna râsete și ocări.

— Arătați-le crucea! Să îngenuncheze și s-o sărute!

Ici și colo, călugării franciscani și dominicani arătau cruci evreilor disperați din ghetou. Undeva, un grup de maici ridicase o icoană mare și, arătând cu degetele chipul lui Iisus, le dădeau de înțeles că numai El îi poate ajuta.

Dar, de îndată ce vedeau crucile și icoanele, evreii își retrăgeau capetele de la ferestre, bătrânii închideau ochii și-și acopereau fețele cu palmele, mamele înfășurau capetele copiilor cu hăinuțele lor și cu șaluri, pentru a nu-i vedea pe dumnezeii străini.

– Ce popor îndărătnic! Uitați-vă cum își întorc capul de la însemnele Domnului! Cu adevărat că sunt loviți de orbire, cum spun scrierile sfinte, își strigau călugării între ei.

– Satana pune toate astea la cale, le întoarce capul de la chipul lui Dumnezeu. Din clipa când l-au sortit chinurilor pe Dumnezeul nostru, Satana a intrat în ei și, ori de câte ori zăresc fața Domnului, Satana le poruncește să-și întoarcă privirile de la El.

– E blestemul Sfintei Maria. Când a fost coborât de pe cruce trupul fiului ei iubit și a văzut rănilor brațelor Lui găurite de cuiele răstignirii, i-a osândit ca, de rușine, să nu-l poată vedea chipul.

– Să fie aruncați în apă! Să se înece ca șobolanii!

– Ca șobolanii! Ca șobolanii! striga mulțimea, dornică de mai multă cruzime, de mai multe plăceri sălbatice.

Nu le era de-ajuns spaima cumplită a celor de pe acoperișuri, din turnuri, de la ferestre și

de pe balcoane. Voiau să-i vadă luptând disperați cu moartea. Începuse să-i plictisească vuietul apei care se scurgea în ghetou. Nu văzuseră încă oameni înecându-se.

– Să fie azvârliți de pe acoperișuri, de pe acoperișuri! Să piară ca șobolanii! urla plebea.

Curând, setea de sânge începu să le fie mulțumită. Apa scotea din subsoluri și beciuri felurite obiecte casnice. Se vedeau plutind mese, scaune, lăzi, mărfuri, veșminte, cărți, suluri de pergament, animale de casă și păsări înecate. Fiecare piesă de mobilier, fiecare vas de bucătărie, fiecare haină care apărea pe apă stârnea strigăte de bucurie pe ziduri. Cu toții arătau cu mâna spre ceva. Se iviră apoi și corpuri ome-nești – copii și bătrâni înecați. Setea de sânge a plebeilor Romei se aprinse și mai mult. Peste ziduri se înălțară urlete de parcă mulțimea și-ar fi descoperit marele său erou și eliberator.

– Marea faraonului! Dumnezeu vrea să-i înece pe evrei în marea faraonului!

– A sosit ziua răzbunării lui Dumnezeu pe dușmanii Săi!

– Trăiască Sfântul Părinte Paul al IV-lea, slujitorul credincios al lui Dumnezeu, care îl răzbună pe Mântuitorul nostru!

– Sângele lui Dumnezeu e răzbunat!

Din loc în loc, călugării îngenuncheau pe zid, își acopereau ochii cu mâinile și se rugau ca Dumnezeu să se milostivească de sufletele celor morți și să le primească în împărăția Lui cerească. Întindeau apoi cruci spre leșurile care pluteau pe apă.

De departe se auzi dangătul unui clopot și toți cei de pe ziduri își plecară capetele. Călugării se lăsară în genunchi și intonară cântece bisericești.

Pe zidul ghetoului apăru acum, într-o lectică, Sfântul Părinte. Purta o mantie purpurie și era urmat de un mare număr de cardinali și de alți demnitari de seamă ai Bisericii. Fusesse pregătită pentru ei o tribună îmbrăcată în brocarturi și alte stofe prețioase, de pe care Sfântul Părinte să poată vedea tot ce se petrece în ghetou. Când l-a zărit, mulțimea s-a liniștit. Inimile tuturor băteau puternic în așteptarea a ceea ce se va întâmpla.

Dar evreii de pe acoperișuri, de la ferestre și de pe punți au reînceput să strige și să plângă de îndată ce s-a ivit Papa. Bărbații întindeau suluri ale *Torei* și femeile își arătau copiii la ferestre și se rugau strigându-și durerea:

— În numele lui Dumnezeu, salvați-ne! Salvați-ne!

– Deschideți porțile! Ne înecăm cu femei și copii!

Cu toții se uitau la Papă. Dar el rămânea întunecat și tăcut, iar ochii îi păreau adormiți, atât erau de adânciți între crețurile chipului său nemișcat.

Capitolul 6

MINUNEA

Curând, plebea Romei își văzu dorințele împlinite.

Fie că apa a fost aceea care i-a gonit pe evrei din adăposturile lor, fie că vederea Papei le-a insuflat nădejdea supraviețuirii, ei au ieșit de îndată cu toții din case ori s-au aruncat de la ferestre în apă și, cărând cu ei copiii și bătrânii, au început să se târască prin balta murdară. Ici-colo ea le ajungea până la brâu, în alte părți până la gât. Cu toate acestea, evreii nu pregetau să înainteze. Erau părinți care-și purtau copiii în brațe sau pe umeri. Unii țineau deasupra capului suluri ale *Torei*. Alții duceau bătrâni în cârcă. Când, într-un târziu, au ajuns la talpa zidului, pe coama căruia era urcat Papa, au întins spre el copiii și sulurile sfinte, implorându-l:

— Deschide porțile ghetoului, ai milă, deschide-le, că ne înecăm!

— În numele lui Dumnezeu, salvează-ne!

— Suntem cu toții cetățeni ai Romei. Papii ne-au luat sub ocrotirea lor.

Papa le asculta rugile, stând nemișcat în jilțul lui. După un scurt răstimp, printr-un semn făcut cu degetul său inelat către guvernatorului Romei, care se afla în suită, el porunci să-i potolească pe evrei.

Guvernatorul se ridică de la locul lui și vorbi evreilor:

– Când a auzit de marea nenorocire care a lovit ghetoul, Sfântul Părinte nu a putut rămâne liniștit la locuința sa și a venit să vă ajute. Nu pentru că vi s-ar cuveni, ci pentru că Dumnezeu ne cere să-i iubim pe dușmanii noștri.

– Am știut că Sfântul Părinte se va milostivi de noi, au izbucnit urale de bucurie din piepturile evreilor din apă.

– Porțile ghetoului nu pot fi deschise, spuse mai departe guvernatorul Romei, fiindcă apa se va scurge din ghetou și va inunda străzile învecinate, dăunând și sfintei biserici Sancta Angelica.

– Ce va fi cu noi? Milostivește-te, Sfinte Părinte, de copiii noștri! Ne înecăm! strigară evreii.

– Nuuu, nu vă înecați, nu vă înecați, mai-muțări guvernatorul jeluiriile evreilor, stârnind, ca un ecou, hohotele de râs ale plebei de pe zid. Sfântul Părinte, continuă el, a poruncit ca cinci sute de soldați creștini să lucreze pentru voi,

jidovi blestemați, și să repare digurile năruite de apă. N-aveți decât să așteptați câteva ceasuri și apa va scădea de la sine.

— Până atunci ne vom îneca cu toții, izbucniră în plânsete evreii.

— Nu vă veți îneca, îi maimuțări iar guvernatorul și din nou se auzi ecoul râsetelor de pe zid.

Apoi, soldații elvețieni i-au gonit cu halebardele pe evrei din apropierea zidului. Deznădăjduiți, evreii au ridicat ochii spre cer. Erau oameni de felurite vârste, femei și bărbați pe jumătate goi, mulți dintre ei luptând să-și scoată capul din apă. Mulțimea ațâțată de pe zid se uita cu o plăcere nesățioasă la jalnica priveliște: piepturi dezgolite, spinări încovoiate, ochi holbați de spaima morții, chipuri schimonosite de plâns... O parte a celor din apă nu se mai puteau ține pe picioare, apa îi purta ca pe niște surcele. Șuvoaiele trăgeau mai ales femeile încolo și încioace, dezbrăcându-le până și de ultimele resturi de îmbrăcăminte. Sâniilor storși ai femeilor în vârstă și trupurile tot mai închircite ale moșnegilor erau acum la bunul plac al râsului și batjocurii plebei, de parcă ar fi fost vorba de niște câini sau pisici sau șobolani care se zbat să rămână în viață. De râsetele și chiuiturile acestea s-au molipsit cu toții, săraci

și bogați, plebei și aristocrați. Râdeau cardinalii și meșteșugarii, călugării și soldații, călugărițele și curvele – cu toții vedeau un spectacol în ceea ce se petrecea. Cu toții, de la Sfântul Părinte și până la ultima slugă, erau fermecați de dansul macabru pe care îngerul morții îl conducea între zidurile ghetoului. Toate fețele erau încinse, ochii tuturor străluceau, buzele plesăiau. Își făceau vânt ca să se răcorească, nobilii cu fularele, doamnele cu batistele, călugării cu steagurile bisericești – și râdeau, râdeau întruna...

– Uitați-vă la roșcovanul acela, cu barba roșie, uitați-vă la părul roșu de pe pieptul lui! Se clatină ca un bețiv!

– S-a îmbătat cu apă. O să-i ajungă pentru azi!

– Veneră, zeiță a frumuseții, roagă-l pe Papă să-ți dăruiască bărbatul ăsta! O să-l duci în grădina desfătărilor tale și o să fii singura Veneră care are un Pan roșcovan. Zeii te vor pizmui, spuse cardinalul Farnese către frumoasa curtezană Imperia, care ocupa, împreună cu suita ei de admiratori și admiratoare, unul din cele mai bune locuri de pe zid.

– N-am să ofer evreului acest privilegiu. N-o să pătrundă niciodată în grădina Venerei și n-o să se scalde niciodată în izvorul apelor iubirii.

— O să-i iau locul, spuse tânărul ambasador al Florenței adresându-se Imperiei.

Pentru acest compliment, frumoasa curtezană îl răsplăti pe ambasador întinzându-i unghia de la degetul ei mic pentru a o săruta...

— Uitați-vă, uitați-vă acolo, la cel cu burtă mare. Nu-l mai țin picioarele. Într-o clipă, două, apa o să-i înghită chelia ca o lună plină, strigă cineva din altă parte și-l arată cu degetul, spre hazul celor din jur.

— Păcat că se risipește atâta grăsime, făcu un altul.

— Dar ce minunată momeală la pescuit.

Și din nou bubuiră râsete pe zid.

— Uitați-vă, parcă cineva plutește pe apă, răsună deodată o voce mirată.

— Ce o mai fi și asta?

— Ce o fi?

Râsetele privitorilor începură să se stingă și o uimire temătoare puse stăpânire pe ei.

De undeva se ivise, plutind pe o scândură sau pe rămășița unei mobile, o femeie foarte tânără. La picioarele ei zăcea, pe ceva care părea un balot de postav, un bătrân cu părul alb. Femeia era aproape goală. Haina galbenă de pe ea se îmbibase de apă și îi alunecase pe brațe și pe spinare, dezvelindu-i umerii rotunzi de o nobilă frumusețe. Musculatura gingașă a spatelui

ei strălucea în razele soarelui. Părul bogat, de un negru sclipitor, îi cădea în cascadă pe trup, acoperindu-i sânii tineri, înalți și tari, care se străvedeau ușor, ca niște pete albe, printre plete... Fata nu ridică brațele spre plebe, pentru a-i cere ajutor, ci își ținea capul plecat, ca rușinată de goliciunea ei. Îngenunche și privi îndurerată la bătrânul care stătea ghemuit, ca fără viață, lângă ea. Chipul ei, întreaga ei înfățișare exprimau atâta milă, atâta suferință și atâta durere, încât plebea se simți deodată rușinată de ceea ce se întâmplase. S-au stins râsetele, strigătele, toată forfoteala și pe zid se așternu o tăcere deplină.

Plebeii Romei, pentru care frumusețea era totuna cu divinitatea, au văzut în acea fată o apariție cerească. Unii aveau impresia că au mai zărit undeva acea figură. Își spuneau că e un miraj, că au în fața ochilor o arătare miraculoasă.

Goliciunea fetei, privirea ei îndurerată, trupul ei mlădios, care avea același farmec pur ca și chipul ei, au insuflat publicului o stare sufletească aproape evlavioasă și de penitență. Nu se mai uitau la evreii greoi și nu mai râdeau de femeile goale din apă. Dimpotrivă, bătrânii cu suluri ale *Torei* în mâinile ridicate deasupra capului, femeile care țineau copii în brațe, plânsetele și rugămințile lor – totul căpătase alte

înțelesuri după apariția pe apă a tinerei de o frumusețe supranaturală. Ceea ce vedeau cei de pe zid părea întruchiparea unei scene biblice, în care un grup de sfinți despică marea, având în fruntea lor pe Maica preacurată, pe mama îndurerată a lui Dumnezeu.

Un murmur se iscă în mulțime și se răspândește pe întregul zid.

- Oamenii se îneacă!
- E strigător la cer!
- Păcătuim! Păcătuim!

Deodată, de pe o stradă laterală apără un bărbat căruia apa îi ajungea până la gât. Se îndreptă spre pluta pe care se afla fata despuțată, îngenunchată lângă bătrân. Când ajunse în apropierea plutei, bărbatul se aplecă și scoase din apă un crucifix mare de fier și îl arătă mulțimii uluite de pe zid.

Privitorii fură cuprinși de spaimă. Din loc în loc, grupuri de călugări îngenunchează și se auzi deodată un cântec bisericesc răsunând pe întregul zid, peste ghetoul inundat și până de parte în văzduhul Romei.

– Acolo plutește Sfânta Fecioară, înlăcrimata mamă a lui Dumnezeu.

– Uitați-vă, creștini! Uitați-vă! Acolo plutește Maica Domnului!

Toți ochii se îndreptară spre locul în care se afla Sfântul Părinte cu suita lui. Dar Paul al IV-lea își acoperi ochii cu mantia lui purpurie și nu vru să privească spre apă.

Deodată izbucni parcă o furtună. Pe alocuri se ridicară mâini arătând spre Papă și din mulțime se ridicară murmure:

- Să-i salvăm!
- Să fie deschise porțile ghetoului!
- Să nu-i lăsăm să moară!
- A păcătuit! strigă un călugăr și arată cu crucea spre Papă.
- Anticrist!
- Diavolul stă pe tronul lui Hristos!
- Anticrist!

Dar soldații elvețieni dădură în lături cu halebardele și sulițele mulțimea întărâtată și făcură loc Papei, care dispăru cu suita lui de pe zidul ghetoului. Au dispărut apoi, unii după alții, cardinalii, ceilalți înalți demnitari ai Bisericii, curtezanele, puternicii Romei și ai lumii, părăsind pe zid goblenurile și covoarele multicolore care străluceau în soare.

Porțile ghetoului săriră din țățâni și apa se scurse năvalnic afară, de parcă ar fi vrut să înece toată Roma.

Capitolul 7

APARIȚIA

În Roma se răspândi pe dată vestea că pe pământ apăruse Sfânta Maria. Ea se afla undeva printre evreii din ghetou și, fără să se știe de ce, i-a salvat pe necredincioși de la pieire. Călugări din diferite ordine, călugărițe și creștini evlavioși au pătruns în ghetou și au aruncat priviri furișe prin prăvălii și prin case, cu nădejdea că li se va arăta aceea la care ei se închină și care ține în mâinile ei cheile lumii de aici și ale lumii de dincolo, aceea care a consimțit odinioară să fie o fiică a poporului blestemat și s-a întors acum în rândurile lui.

Cardinalii și episcopii au poruncit preoților să-i lămurească în biserici pe credincioși că a fost o vrăjitoare, o unealtă a Satanei, care a luat chipul Sfintei Fecioare pentru a-i înșela pe creștini. Unii jurau în fața oamenilor adunați în biserici că au văzut cu ochii lor picioarele de capră ale fetei de pe scândura plutitoare. Alții țineau morțiș că dintr-o casă a ghetoului iese o femeie cu coarne. Dar zadarnic. Poporul nu

putea uita cele văzute de el însuși pe zid și povestea că Sfânta Maria s-ar fi arătat pe pământ se răspândea tot mai mult.

Plebea Romei a crezut întotdeauna că ghetoul e sălaș de vrăjitori și vrăjitoare, că femeile evreice au încheiat o înțelegere cu Satana și că Satana le-a învățat vrăji care le ajută să rămână veșnic tinere, să-și păstreze prospețimea trupului și a chipului, să-și vopsească părul în orice culoare vor ele. Se spunea că femeile evreice cunosc o băutură cu ajutorul căreia izbutesc să cucerească dragostea bărbaților și să și-i facă robi pentru totdeauna. Cele mai frumoase curtezane ale Romei – istorisesc cronicarii aceluși timp – obișnuiau să se strecoare în ghetou pentru a-și însuși taina tinereții veșnice, pe care femeile evreice o știau de la Satana.

Plebea credea însă că diavolul poate să țină în gheare numai oamenii și tot ce-i privește pe ei, precum fericirea, mărirea și puterea, dar nu și ceea ce este sfânt și divin. Așadar, diavolul nu-l poate înlocui niciodată pe Dumnezeu. De aceea, în ciuda strădaniilor sale, Biserica nu a putut încredința pe nimeni că Satana i-a salvat de la înec pe evreii din ghetou. Încrederea poporului în minunea la care fusese martor era neclintită, împotriva vrerii preoților și a

neputincioasei mâinii a Bisericii: pentru norod, însăși Sfânta Maria se arătase acolo.

– Chiar și o ființă atât de sfântă ca Maica Domnului este supusă tuturor slăbiciunilor muritorilor de rând. Ea a văzut cât de chinuiți sunt cei de un neam cu ea și a venit să-i scape de năpastă, spuneau oamenii în biserici.

– Nu-i de mirare, sângele apă nu se face. Chiar și sângele care curge în vinele Sfintei Fecioare nu uită de unde se trage.

– Fiecare trage la ai săi.

– Eu zic că trebuie să avem mai multă grijă de cei blestemați. Or fi ei osândiți și proscrisi, dar își au locul de neclintit în cer. Însuși Răstignitul, deși-i Fiul lui Dumnezeu, este înaintea de orice evreu și, oricât i-ar îndepărta de la sine pe evrei, i se strânge inima când vede că sunt chinuiți.

– Și ea este evreică. Chiar dacă i-au răstignit Fiul, nu se poate lepăda cu totul de ei, așa cum o femeie măritată care trăiește în casa so-crului rămâne legată de frații ei..., fu de părere o femeie.

Văzând în spusele oamenilor o primejdie, Biserica ceru Inchiziției s-o prindă pe vrăjitoare și s-o ardă pe rug. Inchiziția abia aștepta un asemenea prilej. Zbirii ei năvăliră pe dată, multe seri la rând, în ghetou, târând femeile și

fetele de prin case și silindu-le prin torturi să mărturisească legăturile cu Satana. Câteva femei învinuite de vrăjitorie fură arse pe rug la Roma. Dar aceea pe care o căutau nu a putut fi găsită, iar legenda despre Sfânta Fecioară din ghetoul evreiesc a rămas nestârpită.

Tânărul pictor venețian Pastila, cel care îi scăpase pe evrei din ghetou, îi scosese între timp de acolo pe evreul orb și pe frumoasa lui nepoată, adăpostindu-i în capela mănăstirii Sacro Cuore. Era o mănăstire necălcată de credincioși din afară; tânărul picta acolo fresce din Vechiul și Noul Testament pentru călugărițele din Ordinul St. Antonius. Aflată pe o stradă lăturalnică, într-un parc înconjurat de ziduri, capela avea o intrare secretă, a cărei cheie se afla la Pastila. Acolo își ținea el ascunsă comoara. Iosef Pinsi, compatriotul și prietenul celor doi fugari, pe care îl găzduise mai înainte, se întorsese în ghetou, unde viața atârna de un fir de ață. Evreii din Roma, pentru care samavolniciile lui Paul al IV-lea deveniseră de neîndurat, căutau căi de a fugi spre Urbino, al cărui principe, potrivit Papei, îi invita să se așeze la Pesaro.

Pastila făgăduise bătrânului rabi Iacob și nepoatei sale că-i va duce la Veneția. Înainte de a se despărți de Iosef Pinsi, ei s-au înțeles să se întâlnească la Ancona, portul cel mai apropiat de Roma. Pastila va găsi o ambarcație venețiană, care să-i ducă la Veneția. Acolo vor putea urca pe una din corăbiile turcești cu proprietari evrei, care străbăteau atunci des drumul dintre cetatea dogilor și capitala Turciei. La Constantinopol se vor bucura de protecția bogatei lor compatrioate, donna Grazia Mendesia, și a ginerelui ei Iosef Nassi, cunoscuți ca având o puternică influență la curtea sultanului. Iosef Pinsi, reprezentantul Casei Mendesia la Roma, avea o mare avere în stofe, mățăsuri, bijuterii și pietre prețioase și voia să le ia cu dânsul de la Roma la Veneția. Pe atunci, în Italia nu puteai afla drumuri sigure. Pentru transportul mărfurilor, negustorii foloseau corăbii ușoare ori se formau convoaie de asini cu poveri, vegheate de paznici pedestri și călări. Mari primejdii pândeau însă caravanele, iar comercianții evrei bogați erau deseori uciși. Iosef Pinsi nu avu însă încotro: închirie asini pentru transportul mărfurilor sale de la Roma la Ancona, deși la Ancona Inchiziția îi putea confisca pe loc averea, iar pe el l-ar fi așteptat autodaféul. Fugarii hotărâra să facă acest drum sub nume

mincinoase, ca negustori venețieni. Pastila le-a promis că le va procura atât veșminte venețiene, cât și dovezi că se află sub protecția Republicii venețiene.

Era ceva de nedeslușit în strădania lui Pastila. De ce le lua partea, de ce făcea toate astea pentru ei? Deși atunci nu era un lucru rar ca unii creștini să aibă legături strânse cu evrei, bătrânul rabi Iacob era totuși neliniștit. Singura lui fericire era nepoata lui, Iefta, și nu mai trăia decât ca s-o ocrotească și s-o apere pe ea, fiica iubitului său fiu Iosef, mort ca martir evreu pe un rug al Inchiziției din Lisabona. De față cu Pastila, bătrânul obișnuia să țină o mână a fetei în mâna lui dreaptă, iar mâna stângă și-o așeza pe un umăr al ei, de parcă s-ar fi temut de ceva. Dar vorbele cinstite ale lui Pastila, curățenia purtării lui și mai ales faptul că-și punea viața în primejdie pentru a-i salva pe ei l-au făcut în cele din urmă pe bătrân să capete încredere.

Se vedea oricum nevoit să primească ajutorul lui Pastila. Inchiziția năvălea tot mai adesea în ghetou. Seară de seară, oamenii ei atacau case evreiești și luau cu sila femei tinere și fete ale căror chipuri sfioase și evlavioase aminteau cât de cât de ființa apărută pe apă, care îi uluise pe toți. Erau azvârlite în pivnițele

Inchiziției și silite prin tot soiul de torturi să mărturisească în fața preoților că frumusețea și-o datorează Satanei și că practică vrăjitoria. Erau apoi arse pe ruguri înălțate pe străzile Romei.

Capitolul 8

CERESC ȘI PĂMÂNTESC

În capela mănăstirii Sacro Cuore, unde lucra pictorul Pastila, razele după-amiezii târzii iscau două trâmbe înguste de praf, aurii și sclipitoare, ce se împleteau cu albastrul adânc, întocmai culorilor în care erau înfățișați sfinții părinți pe cele două mari vitralii dinspre apus. Firele scânteietoare de praf se mișcau încet-încet de-a lungul capelei, învăluind într-o lumină ciudată figurile profeților, apostolilor și sfinților care priveau de pe frescele lui Pastila. Într-un ungher al capelei, așezat lângă zid, sub sfinții abia retreziți la viață, ședea bătrânul rabi orb Iacob, neștiind unde se află, după ce tulburările din ghetou îl cam zguduiseră. Stătea nemișcat, plescăind din buze, iar lângă el se afla, ca întotdeauna, nepoata sa lefta.

Pictorul Pastila lucra pe schela ridicată în capelă. Din când în când își cobora privirile spre cele două ființe pe care le scăpase de la moarte. Razele apusului, străbătând auriul și albastrul vitraliilor, se opreau în părul fetei, atingându-i

ușor fața. Pastila vedea buclele părului subțire și mătăsos revărsându-se pe ceafa ei albă. Îi vedea și pielea ușor întunecată a chipului, zâmbetul trist și curăția din ochi. Aici, în ungherul umbrit de stâlpii de marmură albă ai capelei și vegheată de sfinții și patriarhii de pe pereți, fata evreică îi părea mai mult ca oricând o nouă întruchipare a Sfintei Fecioare. Bătrânul evreu, cu barba lui rară, capul pleșuv și ochii privind în gol, și fata evreică de lângă el, tristă și descumpănită, alcătuiau parcă în ochii pictorului un tablou zugrăvit de el mai devreme în capelă și care coborâse, viu, de pe perete...

Așa trebuie să fi arătat ea – Sfânta Maria, cea născută din oameni, căreia Dumnezeu i-a dăruit iubirea Sa și harul de a aduce mângâiere pe lumea asta. Așa trebuie să fi arătat ea, Maria, în noaptea când, s-a adăpostit într-un cort cu păstori, pe câmpul din Bethlehem, pentru a-și naște Fiul... Așa trebuie să fi arătat ea când a fugit în Egipt împreună cu Iosif... Așa trebuie să fi arătat ea în clipa – cea mai de seamă clipă de după facerea lumii – când Dumnezeu și-a îndreptat privirile asupra ei și a hotărât ca ea să fie Aleasa.

Pastila era unul dintre acei pictori de biserici în a căror iubire pentru Sfânta Fecioară se amestecau cerescul și pământescul. Credincios

atât din fire, cât și prin felul cum fusese crescut, el nutrea pentru Maica lui Dumnezeu o iubire fără margini, de care au parte numai firile credincioase în clipele de nețărmurit extaz. Dar, cu cât era mai nețărmurit sentimentul lui religios, cu atât se socotea el mai păcătos din pricina freamătului din trupul său, a clocotului din sângele său, a ispitei stârnite în el de diavol...

Contemplând chipul Madonei, înălțând mâinile spre ea, îngenunchind în fața ei, o ruga fierbinte să-l izbăvească de orice slăbiciune omenească și să-l înalțe în cereasca împărăție a curăției și deplinei limpeziri. Dar atunci când, în închipuirea lui, pășea în spațiile cerești ale curăției și limpezirii desăvârșite, se simțea atât de aproape de ea, atât de înlănțuit de iubirea și bunătatea ei, atât de contopit cu ea, încât nu-și mai dădea seama dacă săvârșește un păcat, o blasfemie – ori se bucură din partea ei de un privilegiu, de o iubire aparte... Noaptea era adesea chinuit de năluciri, se simțea omenește și trupește apropiat de zeița lui, plutea la pieptul ei în desfătări cerești... și sufletul lui era sfâșiat de remușcări și căință.

El vedea în lefta, fata din ghetoul evreiesc, o întruchipare a Sfintei Maria. Credea, ca multă lume pe atunci, că ființele dumnezeiești coboară din când în când pe pământ și-și iau

înfățișări omenești. Era încredințat că Sfânta Maria a găsit de cuviință, din motive pe care el nu le putea pătrunde și cu un țel necunoscut, să vină printre oameni, luând chipul fetei evreice.

Minunea din ghetou, care uluise întregul norod al Romei și îl făcuse să creadă că în lefta sălășluiește Sfânta Maria, i-a întărit convingerea pictorului: un duh sfânt trebuie că plutește deasupra fetei. Dar el o proslăvea pe lefta nu numai pentru că înfățișarea ei îi amintea de chipul Sfintei Fecioare, pe care îl purta dintotdeauna în inima sa. Acum, când ființa sfântă se făcuse carne și sânge, întrupându-se în fata din ghetou, când o vedea cum se mișcă, se uită la el și îi vorbește, sentimentul lui arzător îi turna în vine plumb topit și îl trăgea cu putere spre ea...

Numai credința lui religioasă izbutea să țină în frâu dorința înflăcărată care se trezise în el – și tocmai această dorință, fierbinte și neîmplinită, de a se contopi cu trupul și sufletul leftei, a zugrăvit-o Pastila în icoana Maicii Sfinte, pictată de el pe ascuns pentru călugărițele mănăstirii Sacro Cuore.

Capitolul 9

ICOANA

Pastila și-a făcut desene și schițe ale capului, feței și mișcărilor leftei. I-a urmărit fiecare gest, ori de câte ori a fost cu puțință, în timpul cât ea a rămas în capelă.

Sus pe schelă, el își făurise un templu în care, dând Sfintei Fecioare chipul fetei evreice din ghetou, slujea cu credință lui Dumnezeu, închinându-i cu umilință lui Dumnezeu rugăciunile, iubirea, sfioasa lui privire asupra veșniciei, tot ce însemna ființa lui. Nu și le putea însă închipui nici pe Sfânta Maria și nici pe fata din ghetou ca pe o mamă cu un copil în brațe. Pe Sfânta Fecioară o vedea în chip de mamă de-a pururi, chiar din ziua nașterii ei. Prin asta îi înțelegea mai bine pe vechii pictori bizantini, care o înfățișau pe Madona singură sau, dacă era cu Fiul ei, acesta arăta ca un bărbat în floarea vârstei, cu fire de barbă. Ea îl ținea în brațe nu pe copilul ei, ci pe copilul lumii – omul. De aceea, Pastila nu a pictat-o pe fata evreică așa cum se obișnuia, cu micul Iisus la pieptul ei

sau plângându-și fiul răstignit, ci a înfățișat-o într-un tablou al Imaculatei Concepții, după cum erau înclinați tinerii pictori din acea vreme.

Dintr-un nor alburii, care plutește și se răsucește peste globul pământesc, se ivește întruchiparea unei fete ce se înalță spre cer fără a fi slujită de aripi, ci doar prin plutirea trupului ei copilăresc. De pe umeri îi cade, aidoma unei flăcări, o mantie de mătase albastră ca cerul. Înapoiază astfel pământului tot ce mai e pământesc în ea și își dezvăluie la lumina minunată a soarelui trupul feciorelnic, încă de copilă. Dar rămâne goală numai o clipă, pentru că părți ale trupului îi sunt acoperite de o aripă de nor, prin care se străvede totuși sidefiul pielii. Nu poartă veșminte – Dumnezeirea nu se ascunde –, trupul ei are puritatea copilărească din picturile lui Fra Angelico, pe care Pastila îl adora. O credință adâncă se ascunde în nevinovăția și gingășia trupului ei atât de tânăr. Ea însăși nu vrea nimic, nu știe de nimic: se dăruiește, până la ultima picătură de sânge, ca jertfă lui Dumnezeu. Urcă spre El ca o mireasă. Sângele îi tremură în fiecare părticică a trupului, freamătă sub pielea ei sidefie.

Copila zboară spre cer, dar privirea îi e mereu îndreptată în jos. Capul îi stă aplecat

spre pământul de care o leagă pentru totdeauna sângele ei și căruia i-a dăruit soarta, durerea și mila ei. Pictorul a înzestrat această privire cu puterea de a vedea ceea ce e de nevăzut, tainic. Ochii ei parcă au puterea de a vedea soarta tuturor, drumul pe care ne e dat să pășim fiecare dintre noi. Vede suferința, vede chinurile și neputința lumii noastre, descumpănirea zilelor pe care le trăim, zbaterile noastre peste puteri – și gura ei jelește cele văzute. Câtă durere și câtă milă a întipărit el în tăietura subțire, mlădioasă, proaspătă a gurii ei, câtă tristețe dumnezeiască și câtă căință omenească! Îndurerata neajutorare insuflată de Michelangelo, în Pietă, gurii Sfintei Fecioare – înfățișată ca o fată tânără care-și ține în brațe, ca pe un copil, maturul fiu răstignit – a fost transmisă de Pastila și tabloului fetei evreice din ghetou. Dar durerea nu se arăta la dânsa la fel de puternic precum în sculptura lui Michelangelo, ci părea umbrită de un zâmbet abia zărit, ca și cum ar fi cunoscut taina izbăvirii noastre și liniștea veșnică ce ne așteaptă după scurtele, bietele, sterpele noastre rătăcirii... Ea știe drumul. Are încredințarea țelului și a sfârșitului. Iar pe cel care o urmează ea îl ia cu dânsa în nesfârșirea și eternitatea dinaintea și de după noi...

S-a înserat de-a binelea. În capelă, umbre grele pluteau încet de la o coloană la alta. Sus, pe schelă, la lumina unor lumânări groase de ceară, pictorul își privea cu luare-aminte tabloul. Deodată, fu copleșit de sentimentul straniu că nu el este acela care a făcut tabloul, că pensulele încă umede nu de el au fost mânuite și că, dimpotrivă, tabloul l-a creat pe el. I se părea că așa a fost dintru început și nimeni nu poate ști ce s-a întâmplat. Îl străbătu gândul că tabloul a primit o viziune venită din sfere necunoscute, pentru a-i mângâia și a-i fericii pe oameni. Din tânărul trup de fată izvora o mare fericire, o fericire menită fiecăruia dintre noi, iar lui Pastila i se năluci că acest trup s-a arătat de dragul lui, că s-a contopit cu el pentru totdeauna și că zboară uniți în lumi cerești necunoscute. I se păru că totul îi aparține, gura, ochii, fața ei sunt ale lui, că ea îi vede viața, soarta, greșelile și slăbiciunile, că e tristă din pricina lui și că a venit din milă pentru el, pentru a-l elibera din strâmtorările vieții și a-l lua cu ea în alte lumi. Lui îi zâmbește și lui îi făgăduiește totul, o fericire pământească și cerească nemărginită.

„O, fericire cerească, tu, care poți dărui nesecată fericire din bogățiile tale cerești! Fii slăvită întru venirea ta! Îngăduie-mi, în neputința

mea, să-ți urmez zborul! Du-mă pe aripile tale din lumea asta pe tărâmul tău binecuvântat!”

Și Pastila se prăbuși leșinat în fața tabloului...

Când coborî cu o lumânare aprinsă în mână de pe schela lui înaltă, Pastila o zări pe fata evreică puțin mai departe de bunicul ei, în spatele unei coloane, unde-și făcuse un așternut din veșminte și perne. Mantia ei albastră ca cerul – care, în tabloul lui Pastila, îi cădea de pe umeri în timp ce ea se înălța spre cer – îi înfășura acum liniile trupului. Chipul îi era încădrat de părul bogat. O clipă, pictorului i se păru că zeița de pe tabloul lui a căzut din cer și zace la picioarele lui ca o pasăre fulgerată. Dar, în clipa următoare, în ochii lui reveni imaginea adevăratei fete evreice, a acelei fiice alese a neamului omenesc, plină de viață, în zbor spre înaltul cerului. Aici zăcea o biată evreică prigonită, pe care o ascunsese pentru ca zbirii Inchiziției să nu dea de dânsa. Pastila vru să se retragă, dar lumânarea își trimise din nou razele asupra chipului fetei. Era chipul în fața căruia abia îngenunchease, chipul ființei căreia el îi adresase ruga de a-i deschide calea spre ceruri – dar pe care acum, când dormea, se citea

nevolnicia pământească. Ochii închiși erau la fel de nevinovați și de neajutorați ca ochii unei porumbește atunci când cineva se pregătește s-o jertfească. Iar pleoapele ei lipite vorbeau fără cuvinte despre o biată, omenească iubire, care lipsea din tabloul pictat de el.

Și Pastila își dădu seama că maica fericirii noastre cerești și pământești nu zboară în văzduh, spre Dumnezeu, ci zace supusă la picioarele lui, ca o pasăre cu aripile frânte.

Îl copleşii atunci o dorință puternică, de neînfrânt, de a vedea trupul viu, respirând potolit, al zeiței sale. Simțindu-și zvâcnetele inimii, pictorul trase cu o mișcare gingașă mantia de catifea albastră de pe fata adormită. Iat-o descoperită, goală în fața ochilor lui.

Era un trup aidoma celui al Sfintei Fecioare zugrăvite de el. Un trup fraged de fată în care s-a ivit feminitatea, la fel ca al Madonei pictate de el în spiritul lui Fra Angelico. Dar trupul viu al fetei adormite acum era mai pământesc și mai omenesc – și prin asta mai sfânt. În rotunjimile pure ale sânilor și pântecelui ei erau întipărite atât ispita cât și izbăvirea omului, aprinderea simțurilor și totodată năzuințele sufletului nostru. Lui Pastila i se păru că, în trupul viu și zâmbitor, izbăvirea și țelul vieții noastre sunt lămurite mai bine decât în icoană.

Îngenunche lângă trupul fetei. Nu rosti nicio rugăciune. Dar sărută pătimaș cu buzele lui arzătoare tivul mantiei albastre ca cerul pe care o trăsese de pe fata adormită și care mai păstra căldura ei.

Apoi urcă din nou pe schelă pentru a dăruii Sfintei Fecioare din icoană bogăția cerească cu care sunt înzestrate fiicele oamenilor...

CÂND BĂTEAU CLOPOTELE

Clopotele de pe tot cuprinsul Romei au început să bată în zorii zilei. De pe înălțimile orașului și din văile lui se revărsau valuri de dangăte. Unele sunau grav, adânc, amenințător, răspândind spaima. Altele, dimpotrivă, aveau voci de tinere fete care se roagă, iar altele, cu glasuri întru totul aparte, păreau că se închină unor zei știuți numai de ele. Fiecare clopot voia să le acopere pe toate celelalte. Unele vesteau mari primejdii, altele glăsuiau în fierbinte rugăciune. Ai fi zis că în văzduh, peste capetele oamenilor, urlă niște fiare nevăzute, care se apropie neconținut pentru a-și potoli furia setoasă de sânge, și că, în același timp, se aud strigătele jalnice de ajutor, scoase, cu ultimele lor puteri, de cei amenințați cu pieirea...

Dis-de-diminează, procesiuni nenumărate se puseseră în mișcare pe străzile Romei. Din toate bisericile și mănăstirile Romei au fost scoase icoane și prapuri, purtate sub baldachine roșii. Lungi șiruri de preoți în veșminte

albe însoțeau alaiurile. Țineau în mâini lumânări groase de ceară, ale căror flăcări aveau străluciri triste, de îngropăciune. Se auzea clinchetul vestitor de moarte al clopoșeilor de argint, scuturați de copiii din corurile care pășeau înaintea icoanelor. Cardinali cu pălării roșii ca sângele și ținând în mâini cârje conduceau procesiunile. Prin fumul de tămâie se străvedeau figuri din ipsos, purtate de credincioși în spinare: bărbați crucificați cu chipuri schimonosite de durere, oameni goi cu trupurile străpunse de săbii și pline de sânge închegat; unii își arătau rănilor de la mâini, în care mai erau înfipite cuie. În urma lor veneau șiruri nesfârșite de călugări cu măști mortuare, mantii și glugi negre. Își ascundeau fețele sub voaluri întunecate pe care erau zugrăvite cranii. Ochi înspăimântători sfredeau prin găurile măștilor. Călugării cu chipuri astfel ascunse vederii țineau în mâini lumânări mari, galbene, de ceară. Păreau morți ieșiți din morminte, ca să străbată străzile Romei.

De îndată ce s-a luminat de ziuă, au început să răsunе cântece. Sunau mai mult a bocete, a urlete de groază: o uriașă primejdie necunoscută se apropia tot mai mult de Roma!

Toate procesiunile se opriră în fața porților mănăstirii Sacro Cuore. Icoanele, steagurile

sfinte și statuile de ipsos fuseră aduse în capela unde lucrase Pastila. Frescele pictate de el au fost așezate lângă altarul Sfintei Marii, unde urma să fie sfințită icoana ei cea nouă, după ce, prin tainice mijloace mecanice, va fi fost ridicată în aer. Biserica era plină de cardinali, episcopi, preoți, călugări și călugărițe. Cu toții îngenuncheară pe podea, în așteptarea tulburătoarei clipe când Neprihănită Mamă va apărea în fața altarului. Se auzeau acorduri de orgă și cântece de coruri. Poporul de afară – bărbați, femei și copii – se zbătea să pătrundă în capela arhiplină. Mii de oameni se revărsaseră, ca un râu ieșit din albie, pe pajiștea din fața sfântului locaș. Vedeau numai lumânările groase de ceară ale înaltelor candelabre de lemn, ridicându-se asemenea unor coloane de foc peste capetele preoților înveșmântați în alb și ale călugărilor în rase negre și cu măști mortuare. Mulțimea auzea cântecele din biserică și, în pofida îngheșuielii, tăcea smerită.

Se auzi și clinchetul înspăimântător al clopoțelilor funebri. Ei aminteau fiecărui creștin credincios de ultimele clipe ale vieții, când se va spovedi preotului pentru cea din urmă oară. Toți cei din capelă își plecară în tăcere frunțile spre pământ. Deodată se ridică un nor de tă-mâie din care se ivi, ca prin minune, tabloul

unui trup luminos de fată, care pluti deasupra capetelor tuturor și se așază în altar, printre icoane și statui de ipsos, în locul destinat Sfintei Fecioare.

Episcopul eparhiei St. Marcus, care se aflate în fruntea procesiunilor, își ridică primul capul pleșuv, purtând coroană, și aruncă o privire asupra noii icoane. Fu uimit pe dată de reprezentarea neobișnuită a Maicii Domnului ca o fată goală, semănând mai mult cu o tânără evreică din ghetou decât cu înfățișarea ei de pe icoane. În spatele episcopului se iscară murmure. Slujba încetă o clipă. Nimeni nu știa ce va urma. Preoții, călugării și maicile nu recunoscuseră în tabloul lui Pastila pe Sfânta Maria, așa că se uitau neliniștiți și nemulțumiți unii la alții. Dar, deodată, un călugăr tânăr – care privise cu luare aminte la noul tablou, la zâmbetul trist de pe buzele gingașe ale fetei și la adâncă mâhnire strecurată de sub pleoapele ei pe jumătate închise – simți că tremurul ochilor ei și al zâmbetului ei îi vorbesc, că inima și sufletul îi sunt străbătute de un simțământ de o deplină curăție, că trăiește o revelație. Și se simți legat pentru totdeauna, dăruit ei... Își întinse atunci mâinile aspre către icoană, își ridică ușor chipul iluminat și, de parcă ar fi văzut o minune de pe altă lume, strigă:

– *Ave Maria!* O, mamă sfântă, veșnică neprihănire, veșnic izvor, sunt al tău, sunt al tău!

Vraja din vocea lui îi molipsi pe cei din jur și se întinse în toată biserica. Cardinalii, episcopii și călugării se ridicară unul după altul pentru a o contempla pe Maica Domnului. Și trăiră cu toții simțământul tânărului călugăr: mai întâi preoții și călugării tineri, apoi călugărițele, apoi clericii vârstnici. Fiecăruia i se păru că Maica Domnului se uită ținută la el, fiecare se simți vrednic să se încante de farmecul trupului ei gol și viu, să se lase pătruns de privirea ei îndurerată și de zâmbetul ei sfios. Fiecare se încredință că se bucură să fie alesul care privește la acest amestec de sfințenie cerească și sfințenie pământească. Trupul ei gol, abia dat în pârg, fața, ochii triști și zâmbetul rugător prefăceau farmecul pământesc în desfătare cerească. Se părea că icoana îi atrage cu puteri pământești și cerești – de unde și rugile îndreptate cu trup și suflet către ea...

Și, pe rând, se întindeau spre ea mâini de tot felul: cele numai piele și os ale călugărilor deprinși cu posturile; cele grase, păroase, ale episcopilor lacomi de plăceri; cele feciorelnice ale călugărițelor tinere; cele slăbite de o viață de post și rugăciune ale călugărițelor vârstnice.

Și toate fețele, luminate de o deplină fericire cerească și pământească, se îndreptară spre ea și strigară:

— *Ave Maria!*

Auzind vocile înalte, uralele și cântecul din capelă, mulțimea de afară se molipsi de înflăcărarea celor care văzuseră noua întruchipare a Sfintei Maria. Patima tuturor se aprinse cu iușeala lemnului uscat aruncat în foc. Cu puterea talazurilor mării, oamenii se împinseră în ușile capelei. Cei care izbutiră să pătrundă în îngheșuiala dinăuntru își ridicară capetele și mâinile spre chipul luminos al Fecioarei. Dar brațe puternice au dat îndărăt valul de năvălitori și poporul de afară începu să-l implore pe Dumnezeu:

— Arată-ne icoana sfântă!

Izbucniră strigăte:

— S-a petrecut o minune! O minune!

— Lăsați-ne s-o vedem! Vrem și noi să vedem minunea! strigau alții.

Curând, un grup de preoți au luat pe umeri tabloul fetei evreice din ghetou și l-au dus afară. Mai înainte călugării au scos prapurii și icoanele. S-a format un cortegiu solemn, în care numai icoana maiestoașă a Sfintei Fecioare pictate de Pastila era purtată sub un baldachin de mătase roșie, împodobit cu ciucuri de aur.

Puternicii Romei, cardinalii și episcopii pășeau în urma ei. Poporul își întoarse privirile de la celelalte icoane de îndată ce zări tânăra fată în zbor spre cer, cu zâmbetul fermecător și cu ochii triști, care parcă se uitau ținută la fiecare și le dăruiau ceva din gingășie. Oamenii nu mai voiau să privească figurile uscate ale sfinților de pe cruce. Nu mai voiau să-i vadă pe martirii cu răni sângerânde și trupurile străpunse de săbii. Privirile tuturor erau îndreptate spre trupul tânăr și gol al fetei evreice din ghetou. Spre ea și-au ridicat mâinile și în fața ei s-au aruncat în țărână, rugând-o să le hărăzească fericire în cer și pe pământ.

— *Ave Maria!* O, veșnică frumusețe!

Chipul ceresc și trupul tânăr, înaripat, al fecioarei evreice potoliră parcă, asemeni unui izvor năvalnic, setea de bucurii și fericire a poporului Romei.

Cât au durat serbările, evreii din Roma au stat închiși între zidurile ghetoului, de frica a ceea ce putea face plebea Romei în asemenea împrejurări. De sărbătorile creștine, evreilor le era întotdeauna oprită ieșirea din ghetou. Dangătul nenumăratelor clopote ale bisericilor și mânăstirilor orașului pătrundea din toate

părțile în ghetou, iar evreilor, cuprinși de spaimă, li se părea că aud țipetele unor păsări de pradă. Pentru mulți, sunetul clopotelor deștepta amintirea rugurilor și a rugăciunii *Șema, Israel*, rostite de semeni ai lor în clipa morții. Clopotele însemnau flăcări ale Inchiziției, trupuri prefăcute în cărbune ale unor rude. Dangătul clopotelor îi gonia pe evrei în case. Încuiau ușile și zăvorau obloanele. Fiecare sunet de clopot era pentru ei o lovitură de bici, care îi silea să caute ascunzișuri cât mai adânci sub pământ. Ascunși în sinagogile subterane, evreii îngânau Psalmi și-l rugau fierbinte pe Dumnezeu să-i ocrotească. Asta se întâmpla când clopotele vesteau marile sărbători creștine, dar și în ceasurile când dangăte înspăimântătoare însoțeau alaiurile, scăldate în măreție, care purtau icoanele sfinților pe străzile Romei. În tainițele lor, evreii Romei credeau că prin rugăciuni vor îmbuna Cerul.

De data asta, clopotele care începuseră să răsunе pretutindeni încă din zori i-au speriat mai mult ca oricând pe evreii din ghetou. Nu știau ce se întâmplă, despre ce sărbătoare e vorba. De un lucru erau totuși încredințați – că pe străzile Romei vor arde evrei și cărți evreiești. În pivnița abia luminată a casei lui Iosef Pinsi, un grup de evrei murmurau Psalmi, cu

inimile strivite și buzele tremurătoare, pentru sufletele celor care vor pieri în acea zi.

Printre cei care se rugau se afla și bătrânul orb refugiat din Castilia, care se socotea din spița lui Abrabanel, și nepoata sa lefta. Părăsiseră capela mănăstirii Sacro Cuore pentru a se întoarce în ghetou, după ce se mai potolise primejdia care le pândea din partea Inchiziției pe fetele evreice. De altminteri, ghetoul era singurul loc unde s-au putut adăposti după terminarea lucrărilor din capelă. Nu aveau nici ei de unde ști de ce sunau clopotele în acea zi. Lefta era și ea înspăimântată de dangătele neconținute și buzele ei șopteau rugi către Dumnezeu, pentru izbăvirea ei și a semenilor ei. Habar nu avea că, de fapt, chiar pentru ea băteau nebunește în acea zi clopotele bisericilor, că puternicii Romei îngenuncheau atunci în fața ei și că plebea Romei se închina în fața trupului ei despuiat...

MĂRGĂRITARELE SFINTEI FECIOARE

Faimea noii icoane a Madonei, sfințită în capela mănăstirii Sacro Cuore, s-a răspândit în întreaga Romă și în întreaga Italie. Începuseră să umble în popor vorbe: se credea că, dincolo de trupul, de ochii și părul de pe pânză se ascunde viață adevărată. Călugărițele care se îngrijeau de capelă povesteau că Fecioara plânge noapte de noapte și că lacrimile se preling pe globul pământesc pictat de Pastila. Călugărițele brodau batiste de mătase pentru a șterge cu ele, în fiecare dimineață, lacrimile din ochii Madonei. Arătau locul de pe globul pământesc pe care lacrimile au lăsat urme.

Dar poporul nu voia s-o vadă pe Maica Domnului plângând, ci, dimpotrivă, în strălucirea ei tinerească. I-a dat numele „Madona iubirii” și era încredințat că a coborât pe pământ pentru a reaprinde iubirea stinsă din sufletele oamenilor. Se spunea că are puterea de a reînzestra inimile cu harul tinereții, cu avânturile și dragostea de viață. O mulțime de

bărbați și femei, setoși cu toții de iubire, se îngrămădeau neconținut la intrările în capelă și îngenuncheau în fața Madonei, rugându-se să redeschidă în ei izvoarele secate ale dragostei de viață. Cerșeau de la ea măcar o zi, măcar o oră de desfătări, și îi aduceau grămezi de daruri.

Veneau acolo, pentru a-și găsi la ea izbăvirea, bărbați obosiți de viață, femei dezamăgite, fete bătrâne, tineri și tinere arși de dorul iubirii. Îi ofereau tot ce aveau mai bun și mai scump, tot ce găseau mai de preț în lăzile și scrinurile familiei: brocarturi, damascuri și mătăsuri cu broderii costisitoare. Fiecare obiect îi era dăruit din toată inima. Călugărițele găseau adesea pe altar, sub icoană, cutii cu pudră, pomadă roșie de buze, uleiuri pentru trup și alte mijloace de înfrumusețare aduse Sfintei Fecioare din cămărilor lor tainice, de către curtezanele Romei, pentru a avea cu ce-și șterge lacrimile care o înecau în fiecare noapte și a-i reda prospețimea chipului ei minunat.

Dar mai ales bărbații erau cei care se închinau Madonei. Veniți din toate casele, bogați și săraci, o priveau ca pe sfânta care să-i apere. Veneau la ea și își descărcau inimile. Zile întregi puteau fi văzuți îngenuncheați în fața icoanei, cu ochi de îndrăgostiți ațintiți asupra pielii trandafirii și strălucitoare a Madonei, sub care

parcă îi vedeau sângele bătând năvalnic. Trupul ei respira viață. Noua icoană a Sfintei Fecioare a fost răspândită în Roma și Italia în mai multe reproduceri decât oricare alta. Bărbaților nu le mai păsa de crucea de la gât: au înlocuit-o iute cu iconița Madonei, pe care o strângeau noaptea la piept cu aprinsă iubire. Episcopi, cardinali și alți fruntași ai Bisericii au comandat imitații ale ei din pietre prețioase, pe care le-au lipit pe crucile lor. Și, ori de câte ori sărutau crucea, o sărutau și pe ea cu patimă...

Bărbații îi aduceau bijuterii, ca unei iubite adorate. Marii bogătași ai Romei și Italiei se întreceau între ei, prin daruri cât mai alese, pentru a obține bunăvoința Madonei iubirii, ca și cum ar fi jinduit la favorurile unei vestite curtezane.

Podoabele care îi plăceau ei – așa spuneau călugărițele mănăstirii Sacro Cuore – erau mărgăritarele, la fel de mari și de luminoase ca lacrimile care se prelingeau pe frumoșii ei obraji. Mulți dintre bărbații bogați ai Romei au cumpărat în ascuns cele mai scumpe mărgăritare pe care le-au putut găsi în ghetou. Alții au furat mărgăritare din sipelele propriilor soții. Unii nu-și mai țineau promisiunile făcute curtezanelor și alergau cu șiragurile de mărgăritare la capela mănăstirii Sacro Cuore, pentru a le

agăța de icoana Madonei iubite. Până la urmă, mărgăritarele au acoperit tot trupul Fecioarei ca niște picături de rouă, printre care scliffea pielea ei trandafirie.

Nevestele și curtezanele, iubitele și logodnicele au devenit geloase pe ea, de parcă ar fi fost o ființă vie care voia să le răpească soții, mirii și iubiții. Femeile Romei, care își îngăduiau să se poarte așa, i-au dat numele de „sfânta desfrânată”. Nu o dată s-a întâmplat ca o ibovnică roasă de gelozie să se năpustească în capelă și să ridice amenințător pumnii spre icoană:

— Tu, târfa lui Dumnezeu! O să-ți scot ochii! O să-ți smulg părul din cap! De ce-mi furi bărbatul? N-ai destui iubiți în cer? Nu ne mai ademeni bărbații!

*

În toiul acestor întâmplări, Papa Paul al IV-lea a poruncit evreilor din Roma ca, în semn de recunoștință față de Dumnezeu, pentru salvarea lor de la înec în timpul inundației din ghetou, să predea trei șiraguri de câte trei sute de mărgăritare, fiecare de mărimea ochilor Madonei; mărgăritarele să nu aibă nici un cusur, să fie desăvârșit rotunde și de culoarea curcubeului care s-a arătat lui Noe după potop.

Șiragurile vor fi un prinos adus Madonei Iubirii din capela mănăstirii Sacro Cuore, pentru că, potrivit spuselor poporului, Madona s-a arătat pentru prima oară în ghetoul evreiesc și i-a salvat de la înec.

Când au primit acest ordin al Papei, evreii nu au știut la început ce să facă. Nu atât de mărgăritare era vorba, ci de altceva mai însemnat. Se întrebau dacă nu cumva, dăruind Madonei mărgăritarele, nu vor încălca legea iudaică și-atunci mai bine era să moară pe rug. Pentru a ieși la liman ar fi trebuit să consulte cărțile sfinte evreiești, dar, așa cum se știe, în acea vreme aceste cărți fuseseră interzise de Papa Paul al IV-lea. Nu erau de găsit nici *Talmudul*, nici vreo lucrare a lui Maimonide¹. Putea fi tipărit doar *Zoharul*, pentru că, după părerea evreilor botezați deveniți preoți catolici, *Zoharul* este o carte creștină și are în ea aluzii la Sfânta Treime.

Rabi Iacob i-a chemat pe membrii de seamă ai comunității castiliene în pivnița lui Iosef Pinsi, pentru a se sfătui asupra celor ce au de făcut și asupra răspunsului pe care îl vor da Papei. Au luat parte și fruntașii altor comunități

¹ Moise Maimonide (1135 sau 1138 – 1204) a fost cel mai important gânditor al iudaismului medieval (legiuitor, filozof, medic și astronom).

stabilite în Roma. Adunarea a avut loc în noaptea de Hoșana Raba². În cunoscuta încăpere fuseseră aprinse lumânări de ceară. Erau de față numai oameni aleși și înțelepți, evrei cu frunți înalte, cu chipuri pe care prigoana îndurată în toate țările lăsase adânci urme, cu ochi în care flacăra credinței ardea mai puternic decât flăcările morții, cu bărbi care, după atâtea suferințe, erau mai curate și mai albe decât zăpada care cade din cer. Purtau veșminte lungi de mătase, catifea sau atlas de culoarea chihlimbarului, cingători late brodate cu aur și pălării negre de postav fin. Erau emigranți din multe țări. Unii – ca rabi Iacob, rabi Iosef și alții – erau veniți din Castilia; alții erau evrei levantini, care se remarcă prin bogata lor învățătură, doctori renumiți, discipoli ai celebrului medic evreu Amatus Luisitanus, profesori ai universității din Padova, evrei germani, pe care i-a adus la Roma profunda cunoaștere a *Torei*. Bărbați tineri vegheau afară, la încrucișările străzilor, pentru a feri adunarea de vreun nepoftit cu gânduri rele.

Bătrânul rabi orb Iacob a deschis sfatul cu aceste cuvinte:

² Ziua a șaptea a sărbătorii de Sucot, care durează opt zile (Sucotul este sărbătoarea strănerii recoltei, după o milenară tradiție evreiască).

– Din pricina numeroaselor noastre păcate am pierdut lumina *Torei*. Nu mai știm încotro s-o apucăm. Comunitatea evreilor din Roma a rămas ca o turmă fără păstor. Unde-i acela care ne va tâlcui cuvântul lui Dumnezeu și ne va învăța ce să facem în acest ceas de cumpănă?

– Să trimitem soli la Cremona, la rabi Iosef Ottolenghi, care a adunat resturile lui Israel și a deschis acolo o școală talmudică din dorința ca vorba lui Dumnezeu să nu fie uitată pe pământul italian. Să cerem sfatul lui, fu de părere unul dintre bătrâni.

– Vom avea mult de așteptat, spuse un altul. Drumurile sunt nesigure pentru evrei și solii nu vor avea timp să se ducă și să se întoarcă de la Cremona până la începutul carnavalului, când avem soroc pentru mărgăritare.

– Oare înțelepciunea lui Dumnezeu ne-a părăsit chiar cu totul? Oare să nu se mai afle, într-adevăr, în marea comunitate evreiască din Roma, oameni dăruiți de Dumnezeu cu înțelepciune, care să ne conducă prin întuneric?

– Cuvintele lui Dumnezeu s-au depărtat de la noi. Niciunul nu a mai văzut de mult o carte evreiască. Nu ne putem bizui pe aducere-aminte într-o treabă atât de grea, în care e pusă în joc însăși viața noastră.

– Maimonide ne dă o îndrumare limpede în cheștiunea asta. O știu pe de rost, dar nu vreau să mă bizui pe aducerea mea aminte, spuse un bătrân.

– Cu scrierile sfinte ale lui Maimonide, buchisite de copiii noștri încă din pruncie, au fost aprinse focuri care au luminat străzile Romei, rosti cu un geamăt cineva.

– Oare nimeni nu are o lucrare a lui, bunăoară *Iad hachazaka*³? Să fi dispărut cu adevărat din Roma orice carte evreiască? E cu putință?

În acest timp, bătrânul rabi Iacob și Iosef Pinsi își vorbeau în șoaptă. Trecură câteva clipe și Iosef Pinsi chemă deoparte câțiva bătrâni și le împărtăși ceva. Pe fața lor se citi uimire, apoi chemară pe alții și se sfătuiră cu voce scăzută. Până la urmă fură aleși cei mai învățați dintre ei, iar Iosef Pinsi îi conduse în altă încăpăre. De acolo, îl urmară într-un coridor secret, întunecat, îngust și întortocheat. La lumina unei candelă și a unei lumânări au ajuns într-o mică încăpăre, parcă fără nicio ieșire. Dar Iosef Pinsi puse în funcțiune un mecanism numai de el știut și în zidul de piatră se deschise o ușă prin care micul grup pătrunse într-o încăpăre sumbră. Era plină de lăzi de fier, legate de ziduri cu

³ *Mână puternică* (în ebraică).

lanțuri grele. Iosef Pinsi deschise câteva lăzi. Nu erau umplute cu aur și nestemate, ci cu tipărituri evreiești.

Se aflau în biblioteca secretă a lui Pinsi, în care erau ascunse numeroase cărți evreiești, manuscrise talmudice, prime ediții ale operelor lui Maimonide, suluri de pergament cu texte sacre, rugăciuni, cântece triste și alte manuscrise care conțineau legi evreiești, datini și rânduieli de purtare. Pe suluri mari de pergament gros era scris exodul evreilor din Spania. Alte suluri preamăreau în ode și cântece de jale pe eroii pieriți în flăcările Inchiziției.

Biblioteca, pentru care generații după generații își primejduiseră viața, fusese adusă din Castilia în Italia și pusă la adăpost în subteranele casei lui Iosef Pinsi, în ciuda ordinului Papei Paul al IV-lea ca toate cărțile evreiești să fie aruncate în flăcări. Acum bătrânii cărturari căutau de zor în cărțile lui Maimonide o cale de ieșire a evreilor Romei din impasul în care se aflau. Au rămas în biblioteca secretă un răstimp îndelungat, dar până la urmă au dat de o însemnare care să-i salveze și s-au întors pentru a o aduce la cunoștința adunării:

„Evreilor le este îngăduit să plătească Papei dări în mărgăritare, ca răscumpărare pentru viața lor, ori pentru orice pretinde el. Și

Papa poate face cu mărgăritarele ceea ce vrea. Dar în niciun chip podoabele nu trebuie oferite Madonei în semn de recunoștință pentru salvarea lor de la inundație, deoarece asta ar însemna să se închine unui idol. Potrivit judecății sfântului bărbat Maimonide, într-o asemenea împrejurare evreii trebuie să respingă idolatria și să meargă cu inima senină la moarte, de dragul credinței lor.”

Adunarea a ascultat în tăcere hotărârea. O liniște de mormânt domni câteva clipe printre ei. Apoi se auziră voci:

– Nu vom spune nimic. Vom da Papei mărgăritarele fără a scoate un cuvânt.

– Dar dacă ni se vor pune întrebări?

– Vom ști noi cum să-i ducem cu vorba. Parcă oamenii de soiul lor știu ce fac? Sunt ca niște copii fără minte.

– Și de unde vom lua mărgăritare atât de mari? Întrebă cineva.

Se ridică atunci rabi Iacob, o chemă pe nepoata sa Iefta și îi zise:

– Fata mea, scoate-ți mărgăritarele și dă-le comunității din Roma. Nu se cuvine ca o fată evreică să poarte șiraguri de mărgăritar atunci când creștinii își împodobesc icoanele cu ele.

Atunci Iefta cea vie scoase din caseta ei cu bijuterii mărgăritarele familiei și le dădu pentru

împodobirea leftei moarte de pe icoana din capela mănăstirii Sacro Cuore.

Curând, pe Madona iubirii fură atârinate mărgăritarele leftei. Erau așa de curate și de strălucitoare, că întreceau toate giuvaerele ce-i fuseseră dăruite până atunci de către cei ce o adorau.

Capitolul 12

ROMA ÎN CARNAVAL

Străzile Romei străluceau într-o mare de culori. Nu numai oamenii, ci și străzile, casele, monumentele și bisericile, columnele și fântânile din piețe erau împodobite în cinstea mării sărbători a carnavalului. Zidurile caselor fuseseră îmbrăcate în cele mai scumpe covoare orientale, care sclipeau la soare într-o nesfârșită bogăție de culori, aidoma giuvaerurilor. Ferestrele și ușile, balcoanele și turlele purtau ghirlande scânteietoare. Străzile prin care urmau să treacă procesiunile fuseseră înecate în crizanteme, flori de mirt, frunze de palmier și alte plante rare de pe meleaguri îndepărtate. Roma semăna cu grădina luxuriantă a unui prinț de la soare-răsare. Locuitorii nu-și mai dădeau seama unde se află. Multe clădiri se prefăcuseră în corăbii; înzestrate cu catarge înalte, păreau niște veliere vrăjite de culorile unei mări din basme. Bisericile căpătaseră înfățișare de temple ale unor zeități păgâne, Apollo sau Venus. Monumentele creștine și fântânile

din piețe erau încărcate cu fauni sălbatici și zâne ale pădurii, cu bachuși beți, sorbind din cupe pline, în timp ce în jurul lor dănuiau copii goi, cu struguri și ulcioare de vin...

Statuile sfinților creștini erau înfășurate în togi romane, purtau pe cap coronițe din frunze de măslin și se trezeau urcate pe care triumfale, la care erau înhămați patru cai focoși. Părea că vremurile se răsturnaseră. Roma își arunca de pe umeri jugul care-i fusese pus în numele Nazarineanului... În timpul carnavalului, locuitorii Romei se eliberau din strânsoarea legilor bisericești și redeveneau ceea ce fuseseră întotdeauna în inimile lor: slujitori ai bătrânului Pan. Orașul era din nou păgân, iar Biserica plătea în acele zile tribut Romei de dinainte de creștinism. Cetatea striga împotriva tristului Dumnezeu străin pe care Biserica i-l impusese prin foc și sabie. Romei îi era întotdeauna dor de zeii strămoșilor ei, de zeii scăldați în soarele și lumina bunelor vremuri de odinioară. În zilele carnavalului reveneau la viață, din pulberea templelor uitate, vechii zei. Intrau în biserici, îl izgoneau pe Nazarinean, cu rănilor-i sângerânde cu tot, și se așezau în jilțul lui. Omul slujea iar pe singurul Dumnezeu viu – pe sine însuși...

Totul era pregătit cu săptămâni înainte. Oameni mascați, în togi romane, umpleau străzile.

Costumați în personalități ale istoriei romane, în cezari și conducători, ei se perindau prin cârciumi și se îmbătau. Persani și turci trăgeau pe străzi care cu mărfuri. Alții erau costumați în indieni, acei oameni pe care Columb abia îi descoperise în drumul lui spre India și care începeau să devină cunoscuți lumii. Uimitoarele lor veșminte roșii și cununile lor de pene se vedeau tot mai des la carnaval. Cei astfel mascați fumau tutun – fumatul începuse să fie un obicei tot mai răspândit –, și se amestecau, în peisajul pestriț al străzilor, cu cei îmbrăcați în senatori romani. Femeile, în veșminte de zeițe grecești, preotese ale templelor focului, vestale și sibile, mergeau de mână cu bachuși beți, pe capul cărora jucau coroane de trandafiri roșii. Pe străzile lăturalnice, fauni și iele atrăgeau tinere slujitoare ale templelor în casele de plăceri și în băile publice. Tineri vânduți plăcerilor, în tunici de mătase fără mâneci și în pantaloni scurți, își însoțeau prietenii vârstnici, filozofi greci cu țeștele pleșuve și bărbi buclate, care discutau în piețele publice ale Romei despre Eros...

Noaptea, totul era luminat de un foc de artificii ce-ți tăia răsuflarea, revărsat în toate culorile curcubeului peste întregul oraș. Sclavi cu făclii aprinse veneau în urma celor mascați,

aruncând asupra lor străluciri de culoarea vinului roșu. Cete întregi de petrecăreți veseli în costume de carnaval își luminau drumul cu lanterne venețiene de pergament, la pâlpăirile cărora totul părea un joc tainic de umbre. Mai întâi, umbrele dansau pe străzi, apoi dispăreau pe ulicioare, din care se auzeau mai apoi ecourile unor cântece deșănțate. Străzile rămâneau învăluite în norii de parfum lăsați de făclierii mascaților. Din cârciumi și din casele de plăceri răzbătea o lumină nerușinată, care se împletea cu urletele celor amețiți de băutură, cu aromele mâncărilor condimentate și cu izul vinului acru. Oamenii și casele se contopeau într-un tot, la fel moartea și viața; totul se mișca întocmai unei mări vâscoase peste care abia plutește o pâclă luminoasă...

Într-un singur loc al Romei nu domneau luminile orbitoare. Bezna nopții apăsa greu asupra ghetoului evreiesc. Ferestrele erau întuncate. Bărbații, femeile și copiii, închiși cu toții în case, ascultau speriați zarva uriașă a orașului, care pătrundea până la ei. Focurile artificierilor ajungeau din când în când și deasupra caselor ghetoului, înspăimântându-i și mai mult pe evrei. Se uitau unii la alții și fiecare rostea în

gând o rugăciune: „Doamne, milostivește-te de noi și ocrotește-ne în zilele carnavalului. Roma e fără Dumnezeu...”.

Numai o pivniță era luminată, aceea a casei lui Iosef Pinsi. Se adunaseră acolo, în ajunul carnavalului, fruntașii evreimii din Roma. Era singurul loc din ghetou unde evreii se puteau și ei pregăti de carnaval.

Pe masă se aflau grămezi de monede din aur și podoabe de aur și argint din toate țările, aduse de cei veniți la adunare. Pe podeaua de piatră zăceau bucăți mari de mătase, catifea și damasc în două straturi cu broderii, tapiserii, covoare orientale, toate din zestrele adunate de înaintași pentru copiii lor. Toate aceste valori reprezentau contribuția evreilor la carnaval. Fiindcă Iuda l-a vândut pe Iisus Hristos pe treizeci de arginți, evreii Romei erau obligați să plătească an de an o mie o sută și treizeci de florini în aur și giuvaieruri: „Banii lui Iuda”. Fetele evreice trebuiau să îmbrace în scoarțe scumpe și catifele Arcul de triumf al lui Titus, comandantul roman care le răpise evreilor libertatea, le distrusese țara și dăduse foc Templului de la Ierusalim, iar o delegație de fruntași și rabini cu suluri ale *Torei* în mâini așteptau apariția Papei.

Triști și tăcuți au adus evreii florinii de aur și bijuteriile pentru „banii lui Iuda”. Alții mângâiau stofele și covoarele care urmau să îmbrace Arcul lui Titus. Nimeni nu rostea niciun cuvânt; se auzea numai clinchetul monedelor care străluceau la lumina candeliei cu ulei. Din când în când pătrundea în încăpere, ca vuietul unei mări în furtună, zgomotul tulbure al carnavalului, mai cu seamă țipetele bețivilor. Câteodată, ferestrele pivniței lui Pinsi erau luminate puternic de flăcările artificiiilor care se prăbușeau, ca niște fulgere însoțite de tunete, asupra ghetoului.

Cu fețele palide, evreii se priveau în ochi, stăpâniți cu toții de unul și același gând: „Roma este fără Dumnezeu”.

Într-un colț întunecat se aflau cei doi „alergători”, care-și ungeau picioarele goale cu ulei și alifii, pregătindu-se pentru cursa care îi aștepta mâine. Erau bufonii ghetoului, Haim Adoni și Mordechai Alfî, năimți de comunitatea evreiască în toți anii să ia parte la alergările carnavalului, pentru a stârni râsul locuitorilor Romei.

Din Via Apia cobora un alai ciudat. Parcă se revărsa pe stradă un fluviu vijelios, roșu ca

sângele. De departe se vedea numai un nor colorat care se învoldura deasupra capetelor omenești, din care țâșneau artificii care deseneau curcubeie pe cer. Puzderie de scânteii învăluiau întreg convoiul. Deodată, din nor ieșiră patru cai năvălași, cu mănunchiuri de pene colorate prinse pe cap și acoperiți cu mătăsuri scumpe. Erau înhămați la un car triumfal. La cele patru colțuri ale sale, simbolizând cele patru colțuri ale lumii, se aflau patru trâmbițași care suflau cu putere în lungi trâmbițe de argint, vestind că a început marele marș al carnavalului. Și totul s-a pus în mișcare.

Potrivit starostelui astronomilor Vaticanului, care observa mersul stelelor și făcea previziuni pentru Papă, folositoare acestuia ori de câte ori pornea o acțiune, sărbătoarea carnavalului a început sub semnul globului pământesc și al celor patru elemente ale sale, reprezentate de patru oameni vii care zburau în văzduh grație unor mecanisme secrete. Urmau grupuri care înfățișau capitole din *Vechiul* și *Noul Testament*, precum scena în care Abigail¹ îi aduce lui David o cămilă încărcată cu toate bogățiile Orientului sau povestea cu Lot și fiicele sale. Veneau apoi mari grupuri, cu scene din mitologia greacă. Apăru și Paris cu cele trei

¹ Soție a regelui David.

zeițe. Nu lipsea nici frumoasa Elena, de dragul căreia s-au războit regi și popoare. Apoi scene din Odissea și Iliada și de pe muntele Olimp, cu toți zeii și toate zeițele sale. Se dădeau și reprezentatii cu subînțeles politic, arătând de pildă, pe ocolite, primejdia care amenința religia creștină din partea sultanului turc. Alte scene își băteau joc de reformați și protestanți, îl prezentau pe Luther ca pe un diavol cu șapte capete ori îi arătau pe protestanți bătându-se între ei în iad. Urmau îngeri și draci, vrăjitoare și prezicătoare din Elada, tot soiul de idolatri. Cu toții cântau și dănuiau, scăldați în bogăția de culori a costumelor și măștilor.

În acest ocean viu de culori s-a ridicat deodată, peste capetele mulțimii, o lectică bogat drapată cu stofe scumpe, în care se legăna Papa Paul al IV-lea. Era îmbrăcat în purpură de sus până jos și privea în jur cu ochii lui spălăciți, morți. Barba albă îi tremura peste sutană. Era urmat de cardinali și alți înalți demnitari bisericești. Preoți în veșminte albe țineau în mâini candelabre de aur, iar lumânările roșii de ceară îl însoțeau pe reprezentantul lui Iisus pe pământ.

La intrarea în ghetou, în dreptul Arcului lui Titus împodobit după obicei de fetele evreice cu mătăsuri brodate în aur și covoare scumpe, se

afla, în așteptarea Sfântului Părinte, deputăția evreilor, alcătuită din cele mai de seamă figuri ale comunității, înveșmântați cu toții în alb și înfășurați în șalurile de rugăciune. Bătrânul rabi orb Iacob ținea în mâini un sul al *Torei*, simbolul cu care evreii îl întâmpinau întotdeauna pe Papă. Pe o masă acoperită cu țesături scumpe se aflau, într-o pungă de mătase, „banii lui Iuda” – cei o mie și o sută treizeci de florini de aur. Ceva mai departe stăteau fetele evreice, care aveau misiunea să aștearnă în fața lecticii Papei mătăsuri și flori, în clipele când se va apropia.

Curând, alaiul carnavalului stătu. Papa ajunsese la Arcul de Triumf al lui Titus, ultima oprire a procesiunii, și zări din lectică delegația evreiască și masa cu florinii de aur. Își întoarse scurt capul de la bătrânii delegați evrei, de parcă nu ar fi vrut să-i vadă. Dar, când tinerele evreice au început să aștearnă covoare și flori în fața lecticii, însoțitorii Papei s-au apropiat, potrivit regulilor carnavalului, de bătrânii adunați acolo. Bătrânul rabi Iacob întinse spre Papă sulul *Torei* și rabinii intonară binecuvântarea cuvenită.

Papa ridică atunci din lectică, cum cerea obiceiul, unul din picioarele lui îmbrăcate în mătase, îl așează pe capul bătrânului orb și rosti

binecunoscuta sentință: „Nu vă iubim, dar suntem îngăduitori cu voi, pentru că Dumnezeu ne-a poruncit să fim îngăduitori cu dușmanii noștri”.

Cu asta s-a terminat ceremonia preluării „banilor lui Iuda”. În acea clipă, întregul cortegiu se destrămă. Costume, măști, grupuri – cu toții se îngrămădiră și se amestecară. Soldați papali în veșminte fastuoase împinseră spre trotuare mulțimea de oameni veniți de pe Via Apia, îmbrăcați în culori țipătoare, pentru a face loc alergătorilor. Pentru că așa se termina orice procesiune a carnavalului. Papa se așează pe tronul roșu pus anume pentru el în fața Arcului de Triumf al lui Titus, însoțitorii lui îl înconjură și din acel loc se porniră alergările. Mai întâi au alergat tinerii Romei, ca pe vremea romanilor. Erau și acum, în fața reprezentantului lui Hristos, pe jumătate goi, ca odinioară. Alergau pe Via Apia în cămăși scurte de mătase și cu coronițe pe cap. Întreaga Romă se uita la dâșii și îi îndemna, setoasă de plăceri, să se întreacă între ei. Ochii străluceau, fețele erau înfierbântate de atâta încordare. Capete peste capete se ridicau, doar-doar or vedea mai bine. Doamne din balcoane pavoazate și de la ferestre cu flori fluturau spre ei batiste brodate, voaluri, evantaie. Bărbați făceau prinsori, își

puneau la bătaie averile și libertatea. De îndată ce unul dintre băieți ajungea la țintă, izbucneau strigăte și aplauze și erau fluturate pălării, măști și voaluri. Ca la jocurile olimpice din alte vremuri, câștigătorii erau purtați în triumf, încununați cu laur, pe străzile Romei. Femeile îi sărutau, curtezanele le aruncau de pe lecticile lor flori roșii, unele le trimiteau scrisori de dragoste, iar altele cheia dormitorului lor...

Alergările tinerilor au încins și mai mult cheful locuitorilor Romei pentru spectacole atât de frumoase. Au urmat alergările copiilor, ale mai-muțelor și, în încheiere, comicăria oferită de carnavalul creștin: alergările evreilor.

O veche datină cerea ca evreii să aibă alergătorii lor la carnaval, dar nu de dragul întrecerii, ci ca obiect de batjocură. Pentru aceasta erau aleși, dintre locuitorii ghetoului, înșii cei mai bătrâni, mai grași și mai greoi, cu picioare strâmbe și caraghioși la chip, care să poată stârni hazul plebei romane setoase de distracții.

Comunitatea evreiască din Roma avea „alergători” aleși anume pentru acest spectacol. Erau cei doi măscărici ai ghetoului, Haim Adoni și Mordehai Alfi. De altfel, și în sinagogă, tot lor li se adresa, ca unor țapi ispășitori, predica despre pedepsele care-i așteaptă pe evreii ne-supuși voinței divine. Așa cum am mai povestit,

ei erau plătiți de comunitatea din Roma să ia parte la predicile obligatorii din biserica Sancta Angelica, menite să-i convertească pe evrei la catolicism (înainte de a păși în locaș, aveau însă grijă să-și astupe urechile). Ca și creștinii, evreii aveau nevoie de bufoni care să-i distreze pe la nunți și mese de sărbătoare. Cei doi erau primiți în casele evreilor bogați pentru a juca scene comice. Uneori se mascau și interpretau „dansurile morții”. De Simhat Tora² și de Purim înveseleau cu glumele lor comunitatea, de la care primeau și un onorariu anual pentru a lua parte la alergările carnavalului.

Cei doi își intrau cu atâta patimă în rol, încât, atunci când începea alergarea, fiecare dintre ei se gândea numai cum să-l depășească pe celălalt. Se pregăteau cu mult zel pentru asta, iar cel care câștiga întrecerea o făcea pe biruitorul, de parcă ar fi fost vorba de o întrecere între adevărați alergători.

Roma îi aștepta cu nerăbdare. De îndată ce erau văzuți fugind, cu sufletul la gură, pe Via Apia, cu picioarele lor strâmbe și cu mutrele lor schimonosite, un hohot uriaș de râs cuprindea, ca o ciumă, marea involburată de capete și de fețe mascate.

² „Sărbătoarea Torei”, cu care se încheie sărbătorile evreiești de toamnă.

– Mai iute, evreule! Mai iute! Saltă-ți picioarele slăbănoage!

– Ia te uită cum se clatină! Parcă-l scutură frigurile!

– Îi atârnă o coadă la spate! Am văzut cu ochii mei! Cum au diavolii! O coadă păroasă, ca a câinelui meu!

– Pun rămășag pe grădina mea, pe calul meu, pe armura mea, că negriciosul o ia înaintea roșcovanului. Sare ca o maimuță. Uitați-vă!

– Evreule, o să-i spintec pântecul nevestei tale însărcinate și-o să-i cos înăuntru o mătă dacă pierde rămășagul din cauza ta! Am pus la bătaie calul meu cel mai bun!

An de an, așa striga mulțimea din toate părțile spre ei, îmboldindu-i cu râsete și măscări să se întreacă între ei.

În acest an, însă, plebea nu s-a mulțumit doar cu cei doi alergători „oficiali” tocmiți de ghetou. Cu mințile rătăcite de atâta răs, a început să-i gonească și pe membrii deputăției evreiești, aflați lângă Arcul lui Titus. Evreii cucernici ai Romei, siliți să vadă cum fruntașii lor sunt luați în răs, au lăsat frunțile în jos de rușine și de durere. Pentru a nu trebui să-i privească în față pe prigonitori, ceea ce poruncește și Legea, și-au acoperit ochii cu mâinile. Dar,

deodată, s-au trezit înconjurați din toate părțile de strigăte, huiduieli și râsete:

— Luați-o la goană, evreilor, alergați, hai!

S-au uitat speriați în jur, fără a pricepe ce se vrea de la ei. Vedeau numai pumni încleștați, auzeau urlete și simțeau amenințarea care țâșnea din ochii roșii ai gloatei de bețivani. Ici și colo, erau loviți pe picioare cu bâte și cravașe în ritmul strigătelor:

— Alergați, evreilor! Alergați! Alergați!

Unii dintre ei, speriați și derutați, au început instinctiv să alerge. Ciucurii lungilor șaluri de rugăciune în care erau înfășurați li se încurcau între picioare. O parte au căzut, și-au acoperit fața cu șalurile și s-au lăsat bătuți. Alții, după ce făceau câțiva pași, se opreau în loc și priveau îngroziți în jur, neștiind ce să mai facă. Deznădejdea evreilor care se prăbușeau unii peste alții stârnea râsetele în hohote uriașe ale gloatei. Peste tot se auzeau urlete neomenești, brațe și pumni se ridicau în valuri furioase, clipeau ochi răi.

— Alergați, evreilor! Alergați! Alergați!

În mijlocul lor se afla rabi Iacob, orbul. Începu să bâjbâie cu mâinile în jur, ca un om care simte că pământul i se clatină sub picioare. Dar chipul lui nu trăda spaimă. Liniștit și trist, cum era întotdeauna, se îndoise adânc din

spate, așa că barba îi atinge mijlocul. Se urni din loc. Cheflii mascați au vrut să se apropie de el, pentru a-l goni ca și pe ceilalți evrei, când, deodată, o fată cu fața acoperită de un văl pătrunse prin șirul de soldați elvețieni din garda Papei până la grupul de bătrâni evrei, se apropie de bătrânul rabi Iacob și îl prinse de mână. Bătrânul tresări când recunoscă mâna nepoatei sale și o luă amândoi cu pași repezi înspre oamenii care se îngrămădeau pe margini.

Dar fură curând zăriți de mulțimea care clocotea de veselie. Câțiva s-au înțeles din ochi și s-au repezit s-o smulgă pe fată de lângă bătrân.

— Să vedem cine-i asta! Dacă e ceva de ea! strigă cineva din mulțime.

Unul din mascați trase cu putere vălul de pe capul fetei.

Se petrecu atunci ceva de neînțeles. De îndată ce a zărit fața descoperită a fetei, mascatul căzu în genunchi și începu să-și facă semnul crucii.

În primele clipe, nimeni nu a priceput ce se întâmplase. Au văzut apoi că fata din fața celui îngenuncheat se află lângă un bătrân orb și privește cu ochii ei mari și triști și cu buzele încremenite într-un zâmbet de adâncă durere și milă la mulțimea dezlănțuită. Se auzi un strigăt:

– Uitați-vă cine-i acolo! Uitați-vă! E Sfânta Fecioară, Madona iubirii! Uitați-vă! Uitați-vă!

– S-a arătat Madona din capela mănăstirii Sacro Cuore!

– Da, ea e, în carne și oase!

– O, Maică Sfântă, milostivește-te de noi!

Ca lovită de o molimă fulgerătoare, mulțimea fu cuprinsă de o teribilă teamă de Dumnezeu. Oamenii își smulgeau măștile de pe chip, pălăriile fistichii de pe cap, veșmintele păgâne de pe trup. Din loc în loc, îngenuncheau și-și înălțau brațele spre icoana care apăruse vie în fața lor. Pe străzile mai îndepărtate nu se știa încă nimic, acolo mai răsunau cântecele vesele ale carnavalului, râsetele și strigătele plebei. Aici, însă, oamenii îngenunchiați, cu mâinile ridicate spre cer a rugăciune, cântau *Ave Maria*. Cei aflați în apropierea tinerei evreice, înfricoșați parcă de o flacără coborâtă din înălțimile cerești, s-au aruncat la pământ cu fețele plecate, cerând îndurare.

Dar fata evreică l-a luat iar de mână pe orbul ei bunic, l-a scos din mulțimea de oameni căzuți la picioarele ei și a dispărut cu dânsul pe porțile ghetoului.

Pe alte străzi, petrecăreții simțiră ceva și începură să se întrebe îngrijorați: „Ce s-o fi întâmplat?”.

Capitolul 13

SFÂNTA ÎNCHISĂ

Încăperea în care locuia Papa Paul al IV-lea, aflată la unul din caturile de sus ale Vaticanului, era orânduită ca o chilie de schimnic, cu patru pereți goi. Papa ședea pe o bancă tare și privea nemișcat la un crucifix așezat pe masa neacoperită din fața lui. Crucifixul înfățișa un Iisus chinuit de dureri. Chipul întunecat, osos, lat al Papei era mai sumbru decât de obicei. Brazdele groase și adânci care-i acopereau fața abia lăsau să i se mai vadă ochii. Gura îi tăia de-a latul aproape tot obrazul și de la colțurile ei coborau spre bărbie două șanțuri adânci, ca două albiu de râu. I se citea pe chip o tulburare cumplită. Gândurile și toată starea sufletească îi erau în acele clipe la fel de negre ca și fața.

Papa apucă crucifixul cu degetele lui lungi, uscate, bătucite și se uită la el întrebător.

„Cine sunt cei din care te tragi? Mai ești legat de ei cu trup și suflet? Nu ai nicio putere asupra lor, încât ei sunt în stare să te respingă de atâta vreme și cu atâta îndărătnicie? Oare

Dumnezeu, tatăl tău, te-a trimis numai pe tine la noi, robii, dar pe ei i-a luat, ca pe fiii Lui, sub ocrotirea Sa? Oare au pus stăpânire printr-o putere tainică pe tine, pentru a te supune la cazne în sinagogi, pentru a-ți străpunge inima și a-ți suge sângele? Au înlănțuit-o pe mama ta de sinagogile lor, pentru a face minuni și a-i scoate din mâinile noastre? O silesc să se arunce în foc pentru ei? Spune! Spune! Spune!”

Puse crucifixul la loc pe masă, se ridică cu greu și, în uriașa lui chilie, pașii îi răsunară ca niște lovituri de ciocan. În mintea lui o văzu pe Sfânta Maria căzută în mâinile evreilor. De altfel, întregul popor al Romei era încredințat că, sorbind puteri ascunse din cărțile lor defăimătoare de Dumnezeu, evreii au silit-o pe Maica Domnului să rămână în ghetou pentru a-i ajuta să facă față încercărilor prin care trec. Papa avea în fața ochilor chipul Fecioarei Alese, a mamei copilului Iisus, ferecată la ușa unei sinagogi din ghetou. Acolo o țineau evreii închisă, o chinuiau și-și băteau joc de ea. De câte ori se aflau, însă, în primejdie, o eliberau din lanțuri, o îmbrăcau ca pe o fată evreică și o lăsau să se arate creștinilor. După ce scăpau de necazuri, o duceau înapoi la sinagogă, o legau iar cu fiare și o țineau într-o cămăruță numai de unii știută.

Părul cărunt al Papei se zbârli și crețurile feței sale începură să tresară, să se desfacă și să se strângă, aidoma solzilor unui șarpe. Papa era la fel de stăpânit de superstiții ca poporul său. Viziunea Sfintei Fecioare înlănțuite era foarte limpede pentru el. „De ce nu ar fi în stare de așa ceva? se întrebă el. Nu se strecoară ei în bisericile noastre și fură de pe altar pâinea sfințită, trupul lui Iisus Hristos, și vinul sfințit, sângele lui? Nu le duc apoi în sinagogile lor, unde străpung inima sfântă a lui Hristos până ce storc din ea tot sângele, pentru a-l amesteca în aluatul din care-și coc azima lor de Pesah¹? Nu mănâncă ei și copiii lor, la masa lor sărbătorească, inima Mântuitorului nostru și nu beau sângele sărmanului nostru Iisus Hristos?”

Papa fu cuprins de un adânc simțământ de milă pentru bietul Iisus, care îndură atâtea chinuri. Luă din nou crucifixul în mână. Vru să îngenuncheze în fața lui, dar nu izbuti... Vru să i se roage, dar nu îl ajutară puterile... Era în stare

¹ Milenara sărbătoare evreiască a eliberării evreilor, conduși de Moise, din robia egipteană. În amintirea condițiilor precare ale ieșirii din Egipt, în cele opt zile ale sărbătorii (în Israel numai șapte) se consumă azimă din aluat nedospit în locul pâinii (Afirmatia din text repetă o abominabilă scornire pe seama evreilor).

doar de o nemărginită milă față de Dumnezeu-Iisus, de o milă copleșitoare față de acela care a pățimit atâta, căruia i s-au bătut cuie prin mâini, căruia evreii îi sug tot sângele din inimă pentru Pesah-ul lor... Papa îl mângâie pe Iisus, își plimbă alintător mâna sa grea pe trupul lui torturat, îl liniște cum liniștești un copil bătut și îi vorbește cu o voce potolită, plângăreață:

– O să te răzbunăm pentru toate chinurile tale, o să te răzbunăm cu un paloș de flăcări!

Dar nu fu în stare nici acum să se roage lui Iisus.

Se simțea acum mai puternic decât Dumnezeuul său – îl putea răzbuna pe Dumnezeuul său. I se părea că el, Paul al IV-lea, papa tuturor catolicilor, reprezentantul lui Iisus, este însuși Dumnezeu. În mâna lui stă puterea asupra întregii lumi. Numai el îi poate pedepsi pe dușmanii lui Dumnezeu. Dar pe acela care e așezat pe masa din fața lui îl socotește doar un copil chinuit, pe care evreii au pus mâna și îl supun la cazne. Dar el, Paul al IV-lea, Dumnezeu însuși, o să-l răzbune.

Îi trecu prin cap că trebuie să îngenuncheze chiar în fața sa, să se roage lui însuși, să se proslăvească pe sine însuși, pentru că alt Dumnezeu nu mai are.

Papa trase cordonul clopoțelului și îl chemă pe cardinalul Michel Ghislieri, Marele Inchi-zitor, aflat în directa lui ascultare. Când se arată cardinalul, cu tichia lui roșie și mantia purpurie, Papa îl întreabă:

– Au mărturisit?

Inchizitorul îi răspunse după câteva clipe de tăcere:

– Încă nu.

– Ce ai făcut cu ei?

– Pe bătrâni i-am ținut de trei ori legați de roată. Dar doctorii spun că nu vor trăi și după a patra oară.

– Lasă-i să trăiască. Biserica nu omoară în ascuns, în camerele de tortură. Biserica ucide în văzul tuturor. Dar cu cei tineri ce ai făcut? întreabă Papa din nou.

– Pe doi i-am ținut sub „cascadă”. Unul a înnebunit. Pe celălalt îl țin mai departe.

– Niciunul nu a mărturisit?

– Până acum nici unul.

– Și nimeni nu s-a declarat gata să treacă la credința noastră?

– Sunt îndărătnici cu toții.

– Trebuie să-l câștigăm pe unul dintre ei de partea noastră, Biserica trebuie să fie biruitoare. Și cu „ea” ce ai făcut?

– Așa cum mi-ai poruncit, Sfinte Părinte. Nu îndrăznim să ne atingem de ea. Îi sperie pe oameni prin asemănarea ei cu Maica Domnului și călugării se tem să se apropie.

– E supravegheată?

– Stă lângă bunicul ei orb. Au mormăit toată noaptea psalmi în limba lor blestemată.

– Ați încercat să-l despărțiți pe bătrân de ea?

– Am încercat, dar atunci când călugări cu măști pe obraji au intrat în celula lor pentru a-l scoate de acolo pe bătrân, ea s-a așezat în fața lui și și-a ațintit ochii asupra lor. Călugării au recunoscut la ea chipul Maicii Sfinte, au căzut în genunchi și și-au făcut cruce.

– Niciun călugăr nu a avut curajul să ducă la îndeplinire porunca Bisericii?

– Poporul o vede în ea pe Sfânta Fecioară și crede că evreii au convins-o cu vrăji din cărțile lor să rămână în ghetou pentru a-i apăra de noi.

Papa tăcu un răstimp, apoi se uită la Marele Inchizitor și îl întrebă:

– Și tu crezi că este Maica Domnului?

Cardinalul nu scoase o vorbă.

– De ce nu răspunzi?

– Chipul ei seamănă mult cu chipul binecuvântat al mamei Mântuitorului nostru.

– Și evreii o țin închisă?

– Prin cărțile lor păgâne evreii știu s-o țină legată de ei, tot așa cum au obținut pe căi tainice hotărârea cardinalului Madruzzi de a tipări cărți evreiești, încălcând astfel porunca voastră.

– Tipărește cardinalul Madruzzi cărți evreiești?

– A creat pentru ei o tipografie la Riva de Trento, în care a tipărit de două ori blestemata lor carte *Mișna*², deși ai poruncit să fie arsă.

– Să fie arsă! Să nu se mai găsească nicio carte evreiască pe pământul italian! Iar cardinalul să fie trecut în rândul celor anatemizați! Du-mă acum la ea. Dacă este într-adevăr Maica Domnului, binecuvântata fecioară, prinsă în mrejele vrăjite ale evreilor, e de datoria unui creștin s-o scoată din mâinile lor.

– Vrei, Sfinte Părinte, să pătrunzi în pivnițele Inchiziției? În camerele de tortură?

– Dacă vouă vă e frică să vă apropiați de ea, o s-o scot chiar eu pe Sfânta Maria din

² Culegere de explicitări și norme ale legislației biblice, redactată la începutul sec. III e.n. (parte a *Talmudului*).

măinile străinilor. Sunt trimisul lui Dumnezeu pe pământ.

Și, însoțit de Marele Inchizitor, Papa se îndreaptă spre pivnițele Inchiziției pentru a o elibera pe Mama Sfântă din captivitatea în care era ținută de evrei.

ÎN PIVNIȚELE INCHIZIȚIEI

Pivnițele boltite, cu ziduri groase, ale bisericii Sancta Angelica răsunau noaptea de strigătele celor torturați. În unghere întunecate, grămezi de ființe omenești se zvârcoleau, ca niște viermi, în bălțile de sânge scurs din propriile lor răni. În alte părți, victimele atârnavă de cârlige de fier, cu capul în jos, deasupra unor vase din care se ridicau flăcări. Mulți erau trași pe roată. Călugări cu măști și glugi negre ardeau cu clești înroșiți în foc unghiile și părul celor dați pe mâna lor. Urletele care umpleau încăperile aduceau a răgete de vite duse la tăiere. Subteranele sfintei biserici Sancta Angelica păreau niște abatoare de oameni. Pretutindeni zăceau bucăți sfârtecate de trupuri omenești. Podeaua de piatră a camerelor de tortură era alunecoasă de atâta sânge omenesc răspândit pe ea. Toți pereții erau stropiți cu sânge...

Oameni erau legați de mașinării pentru frângerea oaselor sau băgați în cuști de fier înfierbântate, numai pentru că se spusese despre

ei că și-au schimbat cămașa de *Șabat*. Era de-ajuns ca o slujnică să declare că stăpâna ei se duce la baie în fiecare zi de vineri, pentru ca aceasta să fie târâtă în fața Inchiziției și chinuită pentru a mărturisi că întreține legături tainice cu religia evreiască.

Evreii și creștinii nu erau supuși la cazne în aceleași încăperi. Creștinii nu trebuiau să vadă îndărătnicia și curajul cu care evreii acceptă să îndure și focurile iadului de dragul Dumnezeuului și religiei lor. Creștinii ar fi avut astfel de învățat de la ei... Adevărul este că din camerele unde erau torturați evreii nu se prea auzeau strigăte, doar gemete înăbușite. Nu de puține ori, răzbăteau, însă, de acolo cântece. Era singurul loc din marea biserică Sancta Angelica în care se ridicau adevărate imnuri de laudă lui Dumnezeu...

Din tot ce fantezia umană poate sorbi din zăcămintele ei ascunse, Inchiziția a ales doar ideea chinuirii evreilor. Obștea evreiască din Roma, toți rabinii din marele oraș au fost învinuiți că, printr-un jurământ numai de ei știut, cu ajutorul cărților tainice ale iudaismului, au înduplecat-o pe Maica Domnului, care se trage din evrei, să vină la ei, în ghetou, unde o țin înlănțuită într-o sinagogă secretă. Gândul evreilor este ca, în caz de nevoie, să facă din ea

pavăză pentru salvarea lor din mâinile creștinilor. Când au auzit că Biserica le cere să-i înapoieze pe Maica Domnului, evreii și-au spus că Papa și toți cardinalii lui și-au ieșit din minți. Când, însă, au înțeles că Biserica e doar în căutarea unui fapt închipuit pentru a-i târî în camerele de tortură ale Inchiziției, evreii au zâmbit și au răspuns creștinilor că, pentru a scăpa de amenințările Bisericii, ei nu au nevoie de o ființă muritoare sau de una care a murit, că ei își pun nădejdele în singurul Dumnezeu viu și atotputernic.

Inchiziția a văzut în acest răspuns încă un act de blasfemie și a târât în beciurile ei un număr de bărbați, în frunte cu zece din cei mai respectați bătrâni ai comunității evreiești. Orbul rabi Iacob s-a predat Inchiziției de bunăvoie, împreună cu nepoata sa lefta, socotind că astfel vor ajuta la punerea în libertate a celorlalți bătrâni și că va fi risipită insulta ce se aduce evreilor Romei. Biserica se va convinge că lefta nu este Sfânta Fecioară, ci o doar o simplă fată evreică, adăpostită împreună cu bunicul ei în ghetou, și care, ca orice fată evreică, se ferește de creștini și de Biserică.

Bătrânul, și mai cu seamă lefta, au rămas uluiți când au văzut că sunt priviți ca niște ființe de dincolo de fire. Slujitorilor Bisericii,

călugărilor din slujba Inchiziției și preoților le era teamă să se apropie de ea. Ori de câte ori o vedeau, cădeau în genunchi, își întindeau mâinile spre ea și i se închinau. Fata și bunicul ei au fost închiși într-o încăpere aparte. Când călugării mascați intrau pentru a-l scoate de acolo pe bătrân, era de-ajuns ca lefă să se uite la dâșii cu ochii ei mari, pentru ca toți să cadă în genunchi și să se tragă îndărăt...

În celelalte încăperi, însă, arestații evrei și rabinii Romei erau torturați pentru a li se smulge mărturisirea că au vrăjit-o pe Maica Sfântă. Pe doi din ei i-au pus sub „cascadă”. Era o tortură îngrozitoare, ale cărei victime înnebuneau în mai puțin de două ore. Erau doi bărbați tineri, dezbrăcați la piele, cu mâinile, picioarele și tot trupul legate cu vergele de fier. Deasupra lor atârnavă bazine cu apă rece, care, la câteva secunde, lăsa să se scurgă printr-un orificiu picături de apă. Victimele aveau capetele rase. Bazinele erau astfel prinse de tavan încât picăturile să cadă pe partea din spate a capetelor, în dreptul creierului mic. De acolo li se prelingeau pe spate. Când picăturile atingeau capetele celor doi bărbați, ei se zbăteau, încercând să se smulgă din legături... Unul din cei doi torturați înnebunise. Când îi cădea o picătură pe cap, scotea un râs sălbatic, își holba larg

ochii și rânjea sinistru, arătându-și toți dinții, încât și călugării se speriau. Dar cealaltă victimă mai putea îndura. Își mușca buzele până la sânge. Picioarele legate i se chirceau. Ochii îi erau închiși de atâta nesomn, dar, de câte ori îi cădeau picăturile pe cap, îi deschidea și mur-mura ceva, ca o rugăciune...

Într-un al doilea colț al camerei de tortură zăceau, aruncate ca niște cârpe, câteva trupuri omenеști care nu se mai puteau mișca, abia dacă mai răsufiau. Spre ei se târa și se rostogolea un altul, tocmai ieșit de sub roată, lăsând în urma lui, pe podeaua de piatră, dăre mari de sânge. Alți doi bărbați se aflau prinși în drăceasca roată cu bare dințate care striveau mâinile și picioarele celor torturați și le frângeau încheieturile. Cei trecuți prin roată nu se mai puteau folosi niciodată de mâinile și picioarele lor. Caznele acestea depășeau orice putere de îndurare. Totuși evreii le răbdau. Doar gemeau și gemetele lor sunau mai curând ca o imputare a răutății omenеști, nu ca o mărturie a durerii lor fizice. Numai ochii lor priveau uneori țeapăn, parcă vrând să iasă din orbite. În rest, tăcere...

Din când în când, un călugăr îmbrăcat în negru se apropia de cei prinși în ghearele roții și, când li se striveau încheieturile, apropiau o

cruce de fețele lor pentru ca acei nefericiți să o sărute, în semn că acceptă ocrotirea credinței creștine. Dar, când simțea mirosul de tămâie și vedea crucea lângă ochii săi, evreul schingiuit se însuflețea, privirea începea să-i scânteieze – și-și întorcea capul.

Evreul desfăcut din chingile roții abia se mișca pe podea, mai mult aluneca, aidoma unui vierme, pe podeaua de piatră, spre ungherul unde zăceau ceilalți schilodiți. Aceștia ar fi vrut să-și întindă mâinile pentru a-l trage spre ei, dar mâinile lor, cu încheieturile zdrobite, nu se mai puteau mișca. Niciunul nu mai simțea vreo durere. Credeau că nu mai au trup, că nu mai au nevoie de mâini și de picioare. Se priveau unii pe alții cu ochii măriți, erau apropiați și legați între ei cu ajutorul ochilor și se uitau cu toții la tovarășul lor de suferință, care, transformat într-un om-vierme, se mișca așa de greu pe podeaua însângerată. Acest frate al lor se uita și el spre ei, dar îi vedea contopiți într-un tot, într-o grămadă informă.

*„Revarsă mânia Ta asupra
popoarelor care nu Te recunosc
Și asupra țărilor
care nu cheamă numele Tău...”*

Așa se rugau, în colțul lor, lui Dumnezeu în timp ce-și priveau fratele scăldat în sânge, care se zbătea să se apropie de dânșii fără a izbuti.

„Dumnezeu este Dumnezeul răzbunării. Dumnezeule al răzbunării, arată-te!” strigă evreul lipsit de puteri, care nu mai putea ajunge la frații săi.

Și, de parcă toți schingiuiții și-ar fi recâștigat puterile, ca și cum ar fi căpătat aripi și ar fi plutit peste capetele călugărilor demonici care-i chinuiau, evreii din toate colțurile acelei temnițe feroase, cei care atârnau deasupra vaselor din care ieșeau flăcări, cei închiși în cuștile încinse, cei cu măduarele sfâșiate și zdrobite de barele dințate ale roților, cu toții începură să intoneze:

*„Nu nouă, Doamne, nu nouă,
ci numelui Tău dăruiește-i slava
milosteniei și adevărului!
Păgânii zadarnic întreabă:
unde-i Dumnezeul vostru?
Dumnezeul nostru este în cer.
El poate crea tot ce vrea.
Idolii sunt din aur și argint,
Făcuți de mâna omenească.
Ei au guri și nu vorbesc.
Ei au ochi și nu văd.*

*Ei au urechi și nu aud.
Ei au nasuri și nu pot mirosi.
Ei au mâini și nu pot
apuca nimic cu ele.
Ei au picioare și nu pot merge.
Din gâtul lor nu ies sunete.
Tot așa sunt și cei care cred în idoli.
Dar Israel își pune nădejdele
în Dumnezeu.
El este ajutorul nostru
și scutul nostru!"*

...Cântecul celor torturați suna zeflemitor la adresa Dumnezeului călăilor, a puterii lor și a întregii lor vieți, dar în acel cântec se simțea și milă pentru cei care se închină la întruchipări din lemn și piatră.

Călugării mascați au încremenit cu sulile în mâini. Arătau, împreună cu uneltele lor, întocmai tartorilor din adâncurile infernului. Însălmântați, au încetat un răstimp să-și schilodească victimele și i-au ascultat pe evreii care, în toiul torturilor, intonau Psalmi și înălțau cuvinte de slavă lui Dumnezeu...

Capitolul 15

TRIUMFUL CREDINȚEI

La intrarea în pivnițele Inchiziției, Papa Paul al IV-lea și Marele Inchizitor, cu suita de cardinali, au fost întâmpinați de cântecul evreilor, care domina strigătele și jelaniile creștinilor schingiuiți. Preoții și călăii alergau care încotro, neștiind ce să facă pentru ca imnul evreilor să nu ajungă la urechile Papei. Papa și-a oprit însă pașii lui grei chiar în poarta de fier zăvorâtă a camerei unde erau schingiuiți evreii, pentru a le asculta cântarea.

Fără a scoate un cuvânt, și-a întors fața pe care se întipărise o adâncă tristețe spre cardinalii și preoții care îl însoțeau. Apoi ascultă din nou, mereu tăcut.

– Sunt blestemații de evrei, care întonează în limba lor afurisită vrăji drăcești de-ale lor. Vrăjile îi ajută să nu simtă nicio durere când sunt schingiuiți, încercă Marele Inchizitor să explice cântecul evreilor.

Papa îi aruncă o privire amară, care abia miji în ochii lui adânciți în orbite.

O neliniște adâncă îi încolți în suflet. Un scurt răstimp se îndoi de puterile sale. Apoi buzele lui, care abia se mai deslușeau pe obrazul străbătut de cute, rostiră:

— Nu, cântă din Psalmi.

Toți cei din jurul lui amuțiră.

Papa făcu un semn celui care păzea poarta de fier.

Poarta fu deschisă și Papa privi din prag înăuntrul camerei de tortură. Zări întâi grămada de trupuri zdrobite care zăceau într-un ungher într-o baltă de sânge. Observă apoi alte trupuri, și ele scăldate în sânge, risipite pe podeaua de piatră, care încercau să alunece unele spre altele, dar nu izbuteau. Îi văzu apoi pe cei trași pe roată și pe cei din cuștile înfierbântate. Cu toții cântau. Și niciunul nu-l învrednici pe Papă cu o privire.

Zbirii Inchiziției, călugării cu glugi negre, adânciți neconținut în treaba lor crâncenă, s-au speriat când l-au văzut în pragul camerei de tortură pe mai-marele Bisericii catolice și au căzut în genunchi, așa cum fac diavolii în fața căpeteniei lor.

Dar martirii nu s-au lăsat nicio clipă smulși din cântecul lor de slavă a lui Dumnezeu. Nu s-au uitat deloc la ființa în ale cărei mâini li se afla soarta și de cuvântul căreia atârna

sfârșitul chinului lor. Nu le păsa dacă sunt schingiuiți sau nu. Ei nu se mai aflau în subterana înecată în sânge – acolo se găseau numai trupurile lor însângerate. Sufletele lor se înălțau la Dumnezeu și așteptau cu nerăbdare și însetare clipa de har când vor vedea chipul lui Dumnezeu.

Și se rugau Lui:

*„Aidoma cerbului care strigă
după apă proaspătă,
Strigă sufletul meu, Doamne,
către Tine.
Sufletul meu e însetat de Dumnezeu,
De Dumnezeul viu.
Când îmi va fi hărăzit
Să văd chipul lui Dumnezeu?”*

Atunci, reprezentantul lui Iisus Hristos pe pământ, prințul tuturor creștinilor, Sanctitatea Sa Papa Paul al IV-lea începu să se îndoiască de sine și de crucifixul de argint pe care îl ținea în mână. Privind la evreii neînvinși, se întrebă:

„De unde atâta neînduplecare? Cine este ocrotitorul lor? Ce văd ei în ultima clipă a vieții? Cine le dă puterea să disprețuiască toate chinurile și durerile și să cânte Psalmi lui Dumnezeu când se află în mașinile de tortură? Nu, nu puterea diavolului este aceea care le dă această

siguranță, această liniște, această conștiință de sine... Este puterea lui Dumnezeu...”

Și i se păru deodată că Dumnezeuul care l-a pus pe el în scaun și care atârnă pe mantia de catifea roșie ca un martir pe care înaintașii acestor evrei l-au crucificat, Dumnezeuul acesta nu are nicio putere asupra lor. Atunci i-au învins trupul, acum se dovedesc mai presus de puterea lui morală și dumnezeiască...

În Papă se aprinse o mânie neputincioasă. „Dar stă în puterea mea să-i chinui, așa cum ei l-au chinuit pe dânsul, gândi Papa. Sunt trimisul lui Iisus pe pământ, deci și pe mine m-au chinuit generație după generație, pe mine mă disprețuiesc. Dar am puterea de-a le-o plăti cu o mână de fier, cu mâna de foc a Bisericii, eu, Paul al IV-lea, trimisul lui Dumnezeu pe pământ, capul Bisericii.

Ridică crucifixul și îl strânse cu dragoste și milă la piept, cum strângi la piept un copil bătut și firav, de soarta căruia ești răspunzător. Apoi îl sărută și îl ridică spre zbirii Inchiziției, spre călugării în sutane negre, și le strigă cu o voce puternică:

— Slujitori ai Bisericii, duceți-vă până la capăt fapta voastră de credință, spre gloria Bisericii!

Și îi binecuvântă cu semnul crucii.

Orbul rabi Iacob și nepoata sa lefta se aflau tot închiși într-o celulă mare, zăbrelită cu bare groase de fier, unde stătuseră numai aceia ce terfeliseră îngrozitor religia creștină. Bătrânul își dorise toată viața o moarte de martir, ceea ce pentru cabaliștii adepți ai lui Solomon Molho, printre care se număra și el, e un privilegiu aparte, acordat numai celor aleși de Dumnezeu. De asemenea, călăuzit de învățătura sfântului rabi Iosef Karo din orașul sfânt Țfat¹, care-i înrăurește pe cabaliștii din întreaga lume, bătrânul se afla în așteptarea acelei zile când Dumnezeu îi va îngădui să moară pentru sfințirea Numelui Său... Din clipa în care a fost închis în camera de tortură, rabi Iacob începu să se pregătească pentru ziua cea mare. Își curăța trupul, nu mânca mai nimic, își ținea sufletul mai mult bând apă, pentru a nu muri ca sinucigaș, ceea ce la evrei este un păcat îngrozitor, din pricina căruia îți pierzi lumea viitoare. Tot timpul cânta Psalmi împreună cu nepoata sa ori se gândea adânc la lumi ascunse. Singura picătură de teamă care-l tulbura în

¹ Celebrul talmudist Iosef Karo din Țfat-Israel (1488-1575) a redactat codul de bază al legislației iudaice (*Șulhan Aruh*).

această mare bucurie era că dușmanii îi vor lua nepoata de lângă el și, ferească Dumnezeu, o vor lăsa în viață pentru a face din ea un idol. Vorbea adesea cu ea despre asta.

— Înaintașii tăi din cer, ajunși acolo întru sfințirea Numelui Său, nu vor mai avea liniște și se vor simți rușinați în fața celorlalți sfinți.

Fata îl privi cu marii ei ochi înlăcrimați și-i sărută mâna fără a scoate un cuvânt, iar bătrânul înțelese.

— Părinții tăi din rai se vor bucura de tine, copila mea.

Și bunicul începu, împreună cu nepoata lui, să intoneze Psalmi.

*„Și dacă am pășit în valea întunecată
Nu mă mai tem de nenorocire
Pentru că ești cu mine.”*

Nici când a fost înștiințat că însuși Papa, Sfântul Părinte, a venit să-i pună întrebări și nici când i s-a cerut să iasă din celulă, bătrânul nu și-a întrerupt cântecul. Se apropie cu mâna întinsă de nepoata lui, de parcă ar fi vrut s-o ia la dans.

De fapt o prinse pe lefta de o mână și ieși din cameră condus de ea, fără ca amândoi să înceteze a cânta cu glas tare:

*„Dumnezeu este lumina mea
și izbăvirea mea.*

De cine să mă tem?

Dumnezeu este puterea vieții mele.

Cine mă poate înspăimânta?”

În sala tribunalului inchizitorial îi aștepta, așezat pe un tron stacojiu, Papa Paul al IV-lea, trimisul lui Iisus pe pământ, în mantie purpurie și cu pălăria lui înaltă pe cap. În jurul lui ardeau lumânări roșii ca sângele, groase și lungi ca niște bastoane, înfipse în brațele unor mari candelabre de aur. Era înconjurat de suita lui de cardinali, demnitari bisericești și reprezentanți de seamă ai Inchiziției. La picioarele tronului ședea înaltul și atleticul cardinal Michel Ghislieri, în ținută de mare pompă. În dreapta și în stânga sălii erau aliniați preoți și călugări în sutane negre, cu glugi din lână neagră pe cap și cu fețele acoperite de măști tot din lână neagră. Țineau în mâini lumânări roșii aprinse. Pe mantiile negre ale multora dintre ei erau impri-mate cu vopsea albă mari schelete omenești, parcă ieșite din morminte. Între cele două rânduri de înspăimântători călugări și inchizitori cu lumânări aprinse pășea liniștit și maiestuos orbul rabi Iacob, ținut de mână de nepoata sa Iefta. Bătrânul și fata înaintau cu capul

nemișcat, ca și cum sala ar fi fost pustie. Și cântau tare, cu voci melodioase, versete din Psalmi:

*„Când mi se așază în față o armată,
Inima mea nu se înfricoșează.
Când un război se iscă împotriva mea
Îl întâmpin cu încredere.”*

În timp ce bătrânul și fata se apropiau, călugării și preoții o vedeau numai pe ea, Fecioara cunoscută de ei atât de bine de pe icoane, acea mamă a iubirii în fața căreia în-genuncheaseră, a cărei icoană miniaturală o purtau pe lanțul de aur atârnat la gât și al cărei chip îl sărutau fierbinte la culcare și la trezirea din somn. Acum pășea chiar ea, cu ochii mari și rugători, plini de durere și iubire; cu gura ei mică, gata să izbucnească în plâns și totuși zâmbitoare; în ținuta ei nobilă, într-o lungă rochie albastră, în picioarele goale și cu părul desfăcut – și ținând cu mâna ei albă și delicată mâna evreului orb, cu barba lungă și subțire și fruntea înaltă, luminoasă. Nu arăta ea ca Mater dolorosa, care poartă cu mâna ei durerile lumii spre eternitate? La lumina roșie a șirurilor de lumânări aprinse și printre rândurile de călugări în veșminte negre, pășind încet, ca

întruparea unui cântec, cu bătrânul sfânt de mână, ea amintea de Mama sfântă cu mai multă însuflețire decât icoana cunoscută tuturor. O spaimă îi cuprinsese pe călugări și pe preoți. Inimile înalților demnitari se crispară și teama așternu pe frunțile lor broboane de sudoare. Unii călugării nu se puteau stăpâni și, când trecea prin fața lor, cădeau în genunchi cu lumânările în mâini și-și făceau cruce. De îndată ce văzu chipurile palide ale cardinalilor și călugărilor, Papa îndreptă spre ei crucifixul de argint care-i atârna la piept, ca pentru a alunga spaima care-i cuprinsese.

Dar lefta nu le arunca nici o privire. Pășind potolit, cu semeție, ca într-un dans ritmic, continua să intoneze Psalmi împreună cu bunicul ei.

Când au ajuns amândoi în fața tronului papal, în sala tribunalului se făcu liniște.

— Cine ești tu, bătrâne, și cum te numești? îl întreabă Papa pe evreul orb.

— Numele meu este Iacob Meduga și mă trag din familia Abrabanel, care, ca toți evreii din Spania, a fost gonită din patria înaintașilor lor, s-a așezat în Castilia și de acolo s-a răspândit în întreaga lume, îi răspunse bătrânul orb.

În sală se auzea numai sfârâitul lumânărilor și scârțâitul lungilor pene de găscă cu

care cei doi scribi ai tribunalului inchizitorial însemnau pe pergament spusele evreului.

— Și cine este *donna* care te însoțește? întrebă Papa.

Bătrânul întinse mâna lui dreaptă, prinse mâna stângă a leftei și răspunse cu gura lui știrbă:

— Este nepoata mea lefta, fiica fiului meu Iosef Meduga, ars de Inchiziție, pe care Dumnezeu l-a ales ca jertfă, întru proslăvirea unicului Dumnezeu viu din cer și de pe pământ.

Cardinalii se făcură albi la față și se uitară unii la alții, dar Papa continuă:

— Bătrâne, sfânta Inchiziție te învinuiește că, împreună cu rabinii, cu ajutorul unor vrăji din cărțile voastre, cunoscute numai de tine și de rabini, ați înduplecat spiritul sfânt al Fecioarei noastre, sfânta mamă a lui Iisus Hristos, să coboare, în sfânta ei înfățișare, de pe tronul ei ceresc, și că o țineți în ghetou, într-o încăpere tainică a sinagogii, pentru a vă apăra de creștini. Totodată, prin puterea numelui tău vrăjit, ai silit-o pe sfânta mamă a lui Iisus Hristos să te ocrotească de creștini pe vremea inundației și să te scape cu zile la ultimul carnaval. Ba chiar și acum, prin puterea numelui tău, o silești să stea lângă tine și să te ocrotească. Îți recunoști, păcatele, evreule?

Rabi Iacob tăcu un lung răstimp. Dar ochii săi, de paloarea morții, se îndreptară înainte, de parcă s-ar fi străduit să vadă. În inima lui se zbătea însă o rugăciune, așa cum s-a întâmplat cu Samson². Îl ruga pe Dumnezeu să-i mai dea numai o dată puterea ochilor, pentru a-l privi în față pe părintele tuturor creștinilor! Dar ochii i-au rămas orbi pentru lumea aceasta. Văzu doar, în adâncul său, lumina cerească, adevărul înflăcărat din inima sa, marea dreptate a cauzei sale – și din sufletul său izbucni o rugăciune către Dumnezeu, către singurul Dumnezeu viu, pentru care era gata să-și dea viața sa pământească.

Luă mâna fetei în mâinile lui și amândoi au început să cânte cu putere:

*„Dumnezeu este lumina mea
și izbăvirea mea.
Dumnezeu este puterea vieții mele.
Cine mă poate înspăimânta?”*

– Evreule, nu-mi răspunzi nimic. Sfântul tribunal așteaptă răspunsul tău, evreule!

² Erou biblic, din perioada Judecătorilor, care, trădat de soția sa Dalila, a căzut în mâinile filistenilor, popor vrăjmaș israeliților. Potrivit textului biblic, filistenii i-au scos ochii.

— Acesta e păcatul pentru care schingiuești oameni sfinți? strigă orbul cât putu de tare. Vai vouă! Cui vă închinați voi? Unui Dumnezeu care poate fi vrăjit? Care poate fi înduplecat cu o vorbă? Care poate fi ținut închis? Deschideți ochii și vedeți-L pe singurul Dumnezeu viu de pe pământ și din cer! Nu, ea nu e o divinitate a voastră, rosti hotărât rabi Iacob, arătând spre nepoata lui, ea este o biată fată evreică, gonită și chinuită ca noi toți numai din pricina credinței părinților ei!

Iarăși se auzi un forfot în marea sală. Iar se uitară cardinalii, cu fețele speriate, unii la alții. Dar Papa se ridică de pe tronul său, luă crucea în mână și spuse:

— Evreule, ai profanat de două ori Biserica și sfintele ei dogme în prezența înaltului tribunal. Dar Biserica este milostivă și răbdătoare ca o mamă care își desface brațele pentru a-i primi pe copiii ei rătăciți. Ascultă chemarea mamei noastre, Sfânta Biserică... Cu aceste cuvinte, Papa coborî de pe tronul său ținând crucifixul în mână și îl apropie de fața bătrânului orb, spunând:

— Țin în fața ochilor tăi orbi lumina lumii, strălucirea lui Dumnezeu. Deschide-ți inima, îndoiaie-ți genunchii în fața Lui, pentru ca

sufletul tău păcătos, care L-a terfelit, să-l ceară iertare și să fie primit în rândurile cerești.

Când simți crucifixul aproape de obrazul său și mirosul de tămâie, bătrânul evreu dădu deoparte, cu un gest ferm, mâna Papei și strigă:

– În fața cui să îngenunchez? Cui să mă rog? Unei bucăți de argint turnată de un argintar în tiparele lui și fasonată cu ciocanul lui, care poate fi cumpărată cu bani, vândută cu bani și pusă zălog?

– Evreule, îți cer încă o dată să îngenunchezi în fața simbolului lui Iisus Hristos, al suferințelor îndurate de el pentru tine, pentru mine, pentru păcatele noastre! spuse Papa și apropie din nou crucifixul de fața orbului.

– Să îngenunchez în fața unui om care a fost chinuit, care a fost crucificat? Pentru el pot avea numai milă, pot fi îndurerat, pot suferi pentru el! Dar să mă închin lui?... făcu evreul în castiliană pe un ton senin.

Papei i se urcă sângele în obraji. Crețurile de pe față îi jucau de furie. Își pierdu răbdarea sacerdotală cu care uimise până atunci tribunalul și strigă tunător:

– Evreule, brațele Bisericii ajung departe și înhață ca niște clești de foc.

În timp ce rostea aceste cuvinte, Papa întinse iarăși crucifixul spre fața evreului.

— Așa spune, Sfinte Părinte. Asta e limba ta! Poruncești tuturor să îngenuncheze în fața ta, să te slujească pe tine. Să se roage ție. Tu vezi în tine pe Dumnezeuul tuturor credincioșilor, crezi că ai mai multă putere decât El și-i poți pedepsi pe cei care ți se împotrivesc. Îi poți azvârli în camerele de tortură, îi poți arde pe ruguri. Tu ești cel puternic, pe tine te socotești Dumnezeuul tuturor catolicilor, nu pe El. În închipuirea ta ești mai puternic decât El, Sfinte Părinte!

Crucifixul tremura în mâna Papei. Fața îi era roșie. Zbârciturile i se umflară. Evreul intuise ceea ce zăcea în adâncul inimii supremului ierarh catolic și despre care acesta nu îndrăznise niciodată să vorbească altora. Deodată, Papa îl lovi pe bătrânul evreu cu crucifixul și îl amuți. Un șuvoi de sânge țâșni din obrajii orbului și stropi crucifixul. Picături de sânge se prelinseră pe trupul lui Iisus.

Un genunchi al orbului rabi Iacob se înmuie și o clipă el păru să se clatine. Dar se îndreptă îndată și, cu fața scăldată în sânge, recită versetul din Psalmi ca pentru sine:

*„Pentru Tine am îndurat batjocura
Și rușinea mi-a acoperit fața.”*

Când, la un semn al Marelui Inchizitor, călugării îl târără pe bătrân spre camera de tortură, se mai auzea cântecul lui:

*„Dumnezeu este lumina mea
și izbăvirea mea.*

De cine să mă tem?

Dumnezeu este puterea vieții mele.

De cine să mă înspăimânt?”

Iefta făcu un gest, ca și cum ar fi vrut să se ducă după bătrân. Întinse mâinile spre el, dar Papa i se puse în cale. Îndreptă spre ea crucifixul pătat cu sânge și-i strigă:

– În numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh, te întreb: cine ești?

Iefta îl privi drept în față. În ochii ei apărură două lacrimi ca două mărgăritare rotunde, care îi rămaseră agățate de gene.

Papa nu putu îndura o așa privire. Tristețea chipului ei îl cutremură. Îi apropie și mai mult crucifixul însângerat de față și strigă:

– Ești duhul binecuvântatei noastre Fecioare, mama Mântuitorului! Îngenunchează în fața lui, înclină-te în fața suferințelor lui! Dacă nu vrei, înseamnă că ai furat prin vrăji chipul Maicii Domnului și îl porți cu gânduri necurate, pentru a amăgi inimile noastre!

Cele două lacrimi rotunde se desprinseră de pe genele leftei, se rostogoliră ca un șirag de mărgăritare pe obraji și se opriră la colțurile gurii trandafirii.

Crucifixul tremură în mâna Papei. Inima i se făcu grea și nu se mai putu uita în ochii ei.

— Focul să dovedească cine ești! Dacă ești binecuvântata noastră Fecioară, focul nu se va atinge de trupul tău, cum nu s-a atins de alți sfinți. Dacă flăcările te vor cuprinde, va fi limpede că ți-ai însușit prin vrăji chipul Maicii Sfinte, spuse Papa.

Pe buzele leftei, care murmurau rugăciuni, se ivi un zâmbet cu tâlc. Dar nimeni nu-l pri-cepu. Era ca și cum ar fi plâns zâmbind sau ar fi zâmbit plângând...

În toate bisericile Romei se oficiau slujbe de mulțumire către Dumnezeu. În întreaga lume catolică a fost trimisă înștiințarea că ziua sfântului Pavel va deveni cea mai mare sărbătoare a Bisericii. Din Roma au fost trimise solii cu cântece de slavă și rugăciuni de mulțumire, pentru a fi cântate peste tot în acea zi. S-au dat de asemenea și porunci cu privire la înălțarea de steaguri sfinte în lăcașurile sfinte și la organizarea de procesiuni cu icoane. Cronicarii

au înscris în analele bisericești, spre știința generațiilor viitoare, o poveste amănunțită privind marea minune săvârșită de Papa Paul al IV-lea în înfruntarea cu primejdiosul diavol care luase chipul Sfintei Fecioare. Preasfântul Părinte l-a biruit după o luptă înverșunată, cu ajutorul sângelui izbucnit din trupul lui Iisus Hristos, cel aflat pe crucifixul ținut în mână de Papă.

ACTUL DE CREDINȚĂ

În toate piețele cele mari ale Romei, în biserici și în toate celelalte locuri unde obișnuiau să se adune locuitorii marelui oraș, heralzi cu trâmbițe lungi de argint au vestit cu săptămâni înainte că la viitoarea sărbătorire a Joii verzi, în Campo di Fiera, acolo unde se ard întotdeauna cărți evreiești și evrei vii, va avea loc un mare autodafé, un „act de credință”. Primejdioasa vrăjitoare din Castilia, care și-a însușit prin mijloace necurate chipul Sfintei Fecioare, cum apare pe icoana din capela mănăstirii Sacro Cuore, va fi arsă în public, pentru a se dovedi că este cu adevărat o vrăjitoare, cum susține Inchiziția, și nu o reîncarnare a Maicii Domnului.

De Joia verde, soarele a răsărit în dreptul Tibrului roșu ca focul, aidoma unui glob de smoală arzândă, și a început de îndată să răspândească o căldură aprigă, de parcă ar fi vrut să aprindă chiar și aerul de pe străzile Romei, pentru ca întregul oraș să se sufoce. În timp ce soarele urca pe bolta tot mai încinsă a cerului,

se auzea, ca un bubuit surd, răscolitor, dangătul clopotelor din toate bisericile Romei. Sunetul clopotelor părea să ațâțe și mai mult văpaia care aprinsese văzduhul orașului. Dacă la început clopotele parcă intonau o rugăciune potolită, semănând cu un plânset venit din depărtări, mai târziu dangătul lor căpătă o limpezime amenințătoare, care putea vesti că o mare nenorocire se apropie de Roma.

Străzile și piețele Romei s-au umplut de dimineață cu oameni veniți șuvoi de aproape și de departe, de oriunde ajunsese știrea mării sărbători a arderii pe rug a vrăjitoarei care a luat chipul Maicii Domnului. Ațâțați de gândul că o vor vedea ieșind teafără din flăcările rugului, au sosit pe toate drumurile și în toate felurile: mulți călări pe cai, pe măgari, cămile și catâri, alții pe jos, chiar și din orașe îndepărtate, ca Ferrara și Florența. Marinarii din Ancona au sosit pe Tibru, în ambarcațiuni împodobite. Roma nu avea unde adăposti pe toți vizitatorii, așa că mulți au rămas cu animalele lor pe străzi, și-au instalat corturi colorate în piețe, au ocupat treptele de marmură ale bisericilor, chiar și piața bisericii San Pietro. În fața estradelor de marmură ridicate de Michelangelo își făcuseră sălaș zeci de mii de oameni, cu neveste, cu copiii lor, cu animale, și pretutindeni se ridicau

întruna corturi. Roma deveni atât de neîncăpătoare, de murdară și de înghesuită, încât aristocrația și curtezanele au părăsit-o în acea zi, pentru că nu puteau suporta aerul înăbușitor, sudoarea și duhoarea în care se scufundase orașul.

În piața Campo di Fiera, unde urma să aibă loc marele autodafé, se iscaseră cu zile și nopți înainte bătăi între cei care voiau să ocupe cele mai bune locuri. În dimineața Joii verzi, piața era plină de bărbați, de femei, de copii, de animale și de corturi. De atâta înghesuială, călugării au reușit cu mari eforturi să instaleze, aproape de locul urma să fie arsă vrăjitoarea, două loji cu baldachine de catifea roșie, una pentru Papă și suita lui, cealaltă pentru Marele Inchizitor și membrii tribunalului. Cei care ocupaseră acel loc și-și petrecuseră acolo câteva nopți în așteptarea autodaféului se considerau stăpâni de drept al lui și refuzau să-l părăsească. Călugării i-au alungat pe acești îndărătnici lovindu-i cu sulile, cu cravașele și cu bastoanele lor lungi, umplute cu plumb.

Campo di Fiera semăna din ce în ce mai mult cu un bâlci. Mulțimea așezată în piață de zile și nopți trebuia să trăiască și ea, așa că se pripășiseră iute pe acolo vânzători de mâncăruri și de băuturi, în gherete de scânduri sau

împingând cărucioare. Deasupra mulțimii plutea un abur gros și negricios, ridicat din cazanele în care fierbeau mâncărurile. Apăruseră și șarlatani cu pretenții de doctori, în halate lungi și pălării mari, pe care erau desenate simboluri astronomice, stele și comete: cocoțați pe niște platforme, proslăveau puterea lor miraculoasă, în stare să dea culori trandafirii obrazilor ridai ai femeilor ofilite și tinerețe trupurilor obosite. Se ofereau să transforme părul brun al femeilor în cosițe bălaie, să scoată dinții stricați, să lase sânge, să ia cu mâna durerile de burtă și să-i vindece pe cei deocheați. Cărările care duceau la acești doctori erau pline de femei dornice să aibă părul ca soarele, după moda care bântuia atunci. Nu lipseau din piață nici prostituatele Romei; corturile lor colorate aveau uși împodobite cu trandafiri roșii, iar ca semn al meseriei lor era atârnat un tablou al ocrotitoarei femeilor de stradă, Sfânta Magdalena, cu pletele aurii căzându-i în valuri pe spate.

În mijlocul acestei mulțimi înghesuie, care mirosea a sudoare, a mâncăruri piperate, a vin acru și a flori strivite sub picioare, la care se adăuga parfumul prost al prostituatelor, pe Campo di Fiera a fost îngrădit un loc destinat rugului. Locul acesta și lojile pentru Papă și Marele Inchizitor erau păzite de călugări în sutane

negre. Rugul, în formă de piramidă, era alcătuit numai și numai din cărți și manuscrise evreiești, strânse din toate provinciile italiene, nu numai prin atacarea sinagogilor și a caselor de învățătură, ci și prin jefuirea bibliotecilor particulare moștenite din generație în generație. Erau colecții de cărți mai prețioase decât toate averile lumii, păzite și îngrijite cu multă atenție, aduse de evreii din Spania, Portugalia și alte țări ale diasporei când se refugiaseră în provinciile, pe atunci tolerante, ale Italiei. Oamenii Inchiziției s-au năpustit și asupra tipografiilor evreiești, care se înmulțiseră repede în acea vreme pe tot întinsul Italiei. Toate tipăriturile adunate astfel de Inchiziție erau menite să fie aprinse de sărbătoarea autodaféului, pentru a transforma în cenușă trupul vrăjitoarei evreice. De multe ori au fost arse la Roma cărți evreiești, dar niciodată numărul și valoarea lor nu au fost atât de mari ca de această dată.

Evreii își aduseseră în Italia cărțile lor valoroase și manuscrisele rare pentru a le salva de rugurile spaniole și portugheze. În orașele Ferrara și Mantua, unde evreii au întemeiat primele lor tipografii, se găseau manuscrise de neprețuit, după care s-au tipărit primele exemplare ale *Torei* și *Talmudului*. Pentru înălțarea rugului s-au folosit papirusuri cu texte ale

Talmudului, venite de la Academia din Pumbedita¹, copii după primele cărți ale *Torei*, făcute pentru exilarhii din Babilon, manuscrise ale lui Maimonide, poeme religioase ale marilor poeți evrei din Spania, prime ediții ale *Talmudului*, ale unor scrieri etice și filozofice tipărite în două dintre primele tipografii ale lumii, din Mantua și Ferrara, întemeiate de învățatul de Rossi, cele mai vechi exemplare ale unor splendide tipăriri ale familiei Soncino din Rimini, ediții de o rară frumusețe realizate în celebra tipografie a creștinului Daniel Bamberg din Veneția, ediții ale *Talmudului* și ale unor cărți de rugăciuni tipărite de învățatul cardinal Madruzzi împreună cu marele rabin Iosef Ottolenghi la Riva di Trento, scrisori pe pergament trimise de exilarhii din Babilon evreilor din îndepărtatele țări ale slavilor și tătarilor, cântece de jale și poeme ale evreilor de pe Rin din perioada primelor cruciade, cărți științifice, registre contabile, scrieri astronomice, lucrări de medicină și manuscrise cabalistice ale unor evrei spanioli din epoca înfloritoare a dominației culturii arabe. Totul, totul a fost stivuit în piramida din Campo

¹ Localitate din Babilonia, unde în primul mileniu al erei actuale a funcționat o înaltă școală de studii talmudice.

di Fiera, pentru a arde împreună cu vrăjitoarea din Castilia.

Ghetoul evreiesc al Romei a fost zăvorât în acele zile atât pe dinafară cât și pe dinăuntru. Nu se vedea niciun om pe străzi. Cu mic, cu mare, bărbați și femei s-au închis în case și în tainițe, iar plânsetele și jelaniile lor urcau la cer, nu atât pentru că o ființă omenească urma să fie arsă pe rug, cât pentru cărțile sfinte care vor cădea jertfă nevinovată focului nimicitor.

Cortegiul Inchiziției a pornit de la biserica Sancta Angelica, unde fusese deținută vrăjitoarea din Castilia, exact în clipa stabilită de căpetenia cititorilor în stele ai papalității. În Campo di Fiera, totul era pregătit pentru autodafé. Biserica voia să demonstreze astfel întregii lumi, la lumina strălucitoare a soarelui, măreția biruinței sale, puterea de răzbunare a credinței sale batjocorite.

O ceată de focari și de coșari, costumați în negru, deschidea alaiul. Li se cuvenea acest loc deoarece își luau asupra lor, la toate festivitățile Inchiziției, sfânta sarcină de a procura lemnele pentru rug. Țineau în mâini făclii negre aprinse pentru a da foc piramidei de cărți. După ei veneau dominicanii cu icoane din bisericile Romei, cunoscute de credincioși prin minunile înfăptuite de ele. Fiecare icoană avea numele ei

și partizanii ei, de parcă ar fi fost un personaj viu cu favoriții săi. Unul din sfinții zugrăviți pe icoane era protectorul negustorilor de vinuri; altul – al vopsitorilor lânii; altul – al brutarilor... La vederea ocrotitorului său, fiecare îngenunchea și striga: „Trăiască credința!”.

După călugări urmau păcătoșii pocăiți, în ținută de ispășitori. Erau maranii și creștinii învinovați de Inchiziție că au respectat în ascuns ritualul evreiesc și care, neputând îndura torturile, și-au mărturisit până la urmă păcatele. Biserica i-a pedepsit ținându-i ani de zile în carcere umede și chinându-i în fel și chip. Erau scoși din carcere cu prilejul tuturor procesiunilor organizate de Inchiziție, pentru a arăta marea biruință a Bisericii. Unii puteau merge, iar alții erau așezați pe tărgi sau pe cărucioare trase de călugări. Cei din urmă nu se mai puteau mișca după ce roțile de tortură le striviseră picioarele.

Acesta era alaiul Bisericii: umbrele unor oameni, cu fețele stoarse și schimonosite de chinurile îndurate și care, în lungile lor cămăși de pocăiți, numite *sambinieta*, nu arătau a oameni, ci ca niște diavoli. Pe cămășile lor erau înscrise păcatele săvârșite de ei și desenați demonii, vrăjitorii și duhurile rele cu care păcătoșii au avut de-a face. Călugării îi duceau

legați cu lanțuri grele. Mulți își pierduseră mințile în urma torturilor și a izolării îndelungate în carceră. Unii zâmbeau cu ochii lor bolnavi și sălbăticiți către mulțimea multicolor îmbrăcată, care se înghesuia pe străzi, la ferestre și în balcoane. Alții fugeau din alai și se aruncau la pământ, cerând publicului să fie bătuți și călcați în picioare pentru păcatele lor. Trebuiau să facă asta ori de câte ori erau scoși din carceră și arătați mulțimii. Și ea nu pregeta să-i bată și să-i calce în picioare. Femeile îi scui-pau în obraji. Iar pocăiții le răspundeau tuturor cu zâmbete idioate. O seamă dintre ei înaintau cu lumânările în mână, ținându-se țepeni, ca niște statui. În cămășile lor lugubre atâr-nând peste trupurile scheletice, cu picioare goale și sângerânde, mărșăluiau parcă nepăsători spre propria moarte.

Unii pocăiți erau purtați în lectice de dominicani înveșmântați în negru. Fețele lor aveau o paloare cadaverică, iar în mâini țineau și ei lumânări aprinse. Aceste leșuri vii aveau menirea să bage spaima în plebea Romei. Oamenii îngenuncheau, își făceau cruce și-L rugau pe Dumnezeu să-i ferească de ispita căderii în păcatele evreimii.

Biserica era însă mândră de procesiunea pocăiților, căci ea arăta pe de-a-ntregul triumful

credinței creștine, iar lumânările funerare din mâinile pocăiților erau o mărturie a dreptății și adevărului întruchipate de Biserica Catolică.

În urma pocăiților venea lefta.

Drumul îi era deschis de icoana Madonei, purtată de călugărițele de la mănăstirea Sacro Cuore. Vrăjitoarea din Castilia pășea demnă, în rochia ei de catifea albastră, în picioarele goale și cu părul desfăcut. Mulțimea nu știa cine e cu adevărat Madona: femeia de pe icoană sau fata care mergea după ea. Semănau ca două picături de apă, ca două raze de soare, cu o deosebire: Madona de pe icoană plutea în văzduh, iar trupul ei începea să lepede rochia de catifea albastră, aidoma soarelui care iese din nori – în vreme ce a doua Madonă, cea vie, avea trupul în întregime acoperit de rochia ei de catifea, lăsând să i se vadă doar picioarele desculțe. Dar și mersul ei părea aerian, precum plutirea Madonei de pe icoană. Mulțimea simțea, însă, mai mult respect față de Madona îmbrăcată decât față de cea de pe icoană. Oamenii nu puteau îndura privirea leftei și se temeau să i se uite drept în față pentru că trăsăturile ei erau acum, când pășea printre icoane, mai cerești, mai divine. Ochii ei priveau cu atâta milă și îndurare la oamenii care umpluseră străzile, la ceea ce era în jurul său, încât se părea că

strânge totul la pieptul ei și că abia își stăpânește plânsul. Parcă ar fi putut vedea ceea ce era de nevăzut în spatele fiecărui om din mulțime, că știe ce-l așteaptă și că suferă pentru el. Mulți au îngenuncheat cu mintea furată, și-au plecat frunțile, și-au făcut cruce și s-au rugat în adâncul inimii lor.

Mai târziu s-a spus că i-ar fi vrăjit pentru toată viața pe cei care au privit-o și că toți aceștia, până în ultima lor clipă, ori de câte ori se rugau, o aveau în fața ochilor și-și îndreptau spre ea rugile...

Când procesiunea a ajuns la Campo di Fiera, Papa cu suita lui, ca și Marele Inchizitor cu membrii sfântului tribunal, se aflau deja în lojile cu baldachine roșii. Poporul care umpluse întreaga piață amuți speriat, ca și cum ar fi avut parte în acele clipe de o viziune divină. Călugării dominicani care purtau icoanele au înconjurat cele două loji. Călugărițele mănăstirii Sacro Cuore s-au apropiat de rug și au ridicat cât mai sus icoana Madonei, pentru ca poporul să vadă chipul din pricina căruia va fi arsă o ființă omenească. Numai că poporul voia s-o vadă pe vrăjitoarea vie, nu icoana. Era fascinat de fiecare mișcare a tinerei atât de cunoscute și de adorate. Oamenii vedeau o minune, o taină

nelimpezită, în faptul că e în stare să pășească și să respire.

– Uitați-vă, uitați-vă cum merge! Parcă picioarele ei nu ar atinge pământul.

– E vrăjitorie!

– Plânge. Ochii îi sunt plini de lacrimi.

– Ba nu, zâmbeste. Ochii ei zâmbesc printre lacrimi. Parcă i se mișcă buzele, ca și cum ar vrea să vorbească.

– Și pe icoană buzele ei se mișcă neconținut, cum se mișcă buzele Sfintei Fecioare.

– Și ochii Sfintei Fecioare de pe icoană sunt uzi, zâmbesc printre lacrimi, ca și ochii fetei.

– Nu o priviți în față, o să vă vrăjească! spuse o femeie.

– Îți încălzește inima când i te uiți în față. Trupul ăsta să fie dat pradă flăcărilor? Păcat!

– Spinarea, fața, buclele – totul să se facă scrum?!

– Sunteți vrăjiți! V-a vrăjit, prea mult v-ați uitat la fața ei.

– Ne va vrăji pe toți. O să vrăjească și focul.

– O fi fiind chiar o arătare nefirească! O ființă cerească!

– Asta o să dovedească focul. Dacă e ființă cerească, n-o să se atingă focul de ea!

lefta a urcat pe teancurile de cărți. Ajunsă în vârful piramidei, și-a îndreptat fruntea spre cer. În acea clipă, semăna mai mult decât oricând cu Madona de pe icoană. Părea să nu aibă habar de cele ce se petrec în jurul ei sau că nu o privesc deloc. Oamenii se așteptau s-o vadă ridicându-și de îndată brațele și avântându-se în văzduh, lăsând să-i cadă rochia de catifea albastră – întocmai ca pe icoană. Mulțimea se înfricoșă. Se așternu o liniște deplină, ca la rugăciunile din biserică. Ici și colo, oamenii își ridicară brațele, dar nu spre icoana ținută de călugărițe, ci spre fecioara vie, cu fruntea înaltă, care stătea în vârful piramidei de cărți și cu-prindea cu privirea ei milostivă suferința întregii lumi. Era posibil ca, în starea sa de exaltare, poporul să se năpustească spre rug pentru a o salva din flăcări...

Dar, când mulțimea s-a mai potolit și s-a făcut liniște, încât i se auzea răsuflarea grea ca gâfâitul unui animal însetat, Marele Inchizitor își părăsi loja și se îndreptă spre picioarele tronului papal, de unde citi cu glas răsunător actul de acuzare și sentința sfântului tribunal inchizitorial:

— Ființă muritoare! strigă marele prelat, cu vocea lui de bas, către lefta. Sfântul tribunal te învinuiește că, prin vrăji scoase din cărți evreiești necurate – care vor fi astăzi arse împreună cu tine spre slava lui Dumnezeu și a Bisericii sale –, ai adus-o din ceruri pe Sfânta Fecioară, cum apare pe icoana pictată în capela mănăstirii de maici Sacro Cuore. Sfântul tribunal te mai învinuiește că ți-ai însușit chipul ei sfânt pentru a duce în ispită poporul creștin în două rânduri: prima oară la inundația din ghetou, iar a doua oară la carnaval, pentru a-i scăpa pe frații tăi necredincioși de mânia îndreptățită a poporului credincios. Chiar și acum, în ultima clipă a vieții tale păcătoase, te ascunzi sub chipul Sfintei Maria pentru a înspăimânta poporul credincios și a împiedica ducerea la îndeplinire a sentinței pe care o meriți. De aceea sfântul tribunal te-a osândit la moartea în flăcări. Dacă ești o ființă cerească, dovedește-ți puterea și alungă flăcările de la tine, cum au făcut sfinți ai Bisericii înaintea ta.

Cardinalul termină de citit sentința. Poporul tăcea și privea neliniștit la lefta, care stătea parcă plutind pe piramida de cărți și nu vedea nimic din ceea ce se petrecea în jurul ei. Parcă s-ar fi aflat acolo doar ca o închipuire, iar ea de fapt plutea undeva departe.

Cardinalul Michel Ghislieri, Marele Inchi-
zitor, începu să se roage cu o voce tânguitoare:

— O, tu, ființă păcătoasă, înapoiază-i
Sfintei Maria, binecuvântatei noastre Fecioare
(în acea clipă arată spre icoana ținută de că-
lugărițe), chipul ei, pe care i l-ai furat prin vrăji
și pe care îl porți peste trăsăturile tale ne-
curate! O, tu, ființă păcătoasă, nu o chinui pe
Sfânta Fecioară, privește cum suferă, cum lăcri-
mează (și arată din nou spre icoană), pentru că
i-ai răpit sfântul chip și îl porți pentru a-i prinde
pe oameni în plasa păcatelor tale. Nu o chinui
pe femeia binecuvântată, ia fața ei sfântă de pe
chipul tău și las-o să zboare ca un norișor, ca un
îngeraș la cer, la fiul ei iubit, Iisus Hristos. Nu o
lăsa să ardă împreună cu trupul tău necurat. Fii
milostivă și înapoiază chipul Maicii Sfinte!

Călugărițele își ștergeau lacrimile cu mân-
ecile lor negre și ștergeau, totodată, cu batis-
tele lor negre, lacrimile Sfintei Fecioare de pe
icoană. Mulțimea era în acele clipe atât de tul-
burată, încât unii ar fi fost în stare să se năpus-
tească asupra vrăjitoarei pentru a-i smulge
chipul furat Maicii Domnului. Alții, însă, o
priveau pe vrăjitoare cu încordată nerăbdare și
cu inima strânsă, așteptând ca ea, mișcată de
rugămințile Marelui Inchizitor, să-și lepede fața
pe care și-o însușise, pentru ca aceasta să-și ia

zborul spre cer, iar fata să-și recapete chipul adevărat, cu coarne și un ochi în frunte. Numai că vrăjitoarea rămânea aceeași, plutind parcă în vârful piramidei de cărți sfinte. Iefta își ținea capul drept, cu mândrie, și ochii închiși pentru a nu-și vedea ucigașii, așa cum au făcut întotdeauna, potrivit legii iudaice, evreii morți pentru credința lor.

Poporul aștepta urmarea cu inima strânsă. Îl văzu pe Papă ridicându-se de pe tron și coborând treptele, sprijinit de cardinali. Doi călugări în sutane negre îi întinseră doua făclii negre, deja aprinse.

Papa luă făcliile și, sprijinit mereu de cardinali, se apropie de piramida de cărți. Când le dădu foc, strigătul mulțimii răsună ca un tunet:

– Arde grămada de cărți!

Marea de oameni albi la față, cu inimile înfiorate și nărilor fremătânde, deveni o singură ființă, hipnotizată de ceea ce se întâmpla pe rug.

Focul se înteeți tare încet, parcă dinadins, deși călugării turnaseră păcură peste cărți. Flăcările nu voiau să se atingă de documentele scrise pe pergament, iar legăturile metalice ale tipăriturilor vechi nu se înroșeau deloc. Curând, însă, focul se năpusti ca o fiară flămândă asupra prăzii sale, iar flăcările urcară, spre disperarea

mulțimii din jur, până la lefă. Dar o neașteptată pală de vânt le alungă din preajma ei. Parcă o mână tainică ar fi înșfăcat limbile de foc și acum le ținea strâns, cum ții un câine turbat, pentru a feri de ele trupul fetei. Poporul se cutremură în fața acestei priveliști. Călugărițelor le fugi sângele din obraji, iar cardinalii se speriară. În mulțime se auzeau strigăte: „O minune! S-a petrecut o minune!”

Dar, deodată, s-a auzit un pocnet, de parcă focul ar fi biruit mâna nevăzută care gonise până atunci flăcările și câinele de foc putea acum să-și facă de cap. Și-a scos mai întâi limba și a început să lingă, lacom și gemând de plăcere, picioarele goale ale fetei. Apoi focul s-a năpustit asupra trupului ei. I-a cuprins cu un urlet rochia de catifea, care-i cădea în zdrențe de scrum și corpul leftei se dezvălui tuturor în toată frumusețea sa luminoasă.

Focul se opri o clipă, ca și cum ar fi vrut să contemple și el acest trup minunat, înainte de a-l preface în cenușă. Plebea, înnebunită, scoase un strigăt de uluire când văzu trupul leftei. Fata încercă să se acopere cu resturile rochiei devorate de flăcări – și în acel moment se auziră de pe rug cuvintele ei, rostite limpede și puternic :

– Ascultă, Israele! Domnul Dumnezeuul nostru unul este!

Dinspre mulțime veni ecoul acestor cuvinte. Cineva din mulțime le repetă:

– Ascultă, Israele! Domnul Dumnezeuul nostru unul este!

Focul se juca cu victima lui. Parcă nu-venea să mistuie dintr-o dată trupul ei tânăr, așa că se desfăta plimbându-și flăcările dintr-o parte în alta. Îi aprinse apoi părul. Vântul îi preschimbă buclele într-o făclie înaltă și în acea clipă parcă un soare sângериu se revărsă asupra capului fetei și îi înconjură tot trupul. Iefta arătă atunci ca o făptură de basm, coborâtă din cer. Chiar în acea clipă, șuvoaie de sânge țâșniră din sânii ei sfâșiați de flăcări, aidoma sevei dintr-o poamă strivită. Sângele biciui instinctele plebei până la turbare. Înnebuniți, cu limbile scoase, oamenii se năpustiră setoși de sânge spre rug. Plăcerea cu care flăcările trosneau și pârlăiau îi umplea și pe ei de o nespusă bucurie. Începură să tragă din rug bucăți pe jumătate arse din rochia Ieftei, șuvițe înnegrite de păr și chiar fâșii încă arzânde ale trupului ei. Călugării Inchiziției îi loveau cu halebarde, bice și cravașe pe cei care luaseră cu asalt rugul, dar zadarnic – plebea Romei era beată de sânge și foc.

La fel de zadarnic se străduiau maicile să ridice deasupra capetelor mulțimii icoana leftei, să îngenuncheze în fața ei și să intoneze imnuri de slavă. Plebea slujea acum un alt Dumnezeu și nu voia să știe de dumnezeii morți de pe icoane. Vechiul Dumnezeu Moloh înviase și plebea Romei îl slujea – dănțuia și fremăta de bucurie după noua lui jertfă. Împreună cu limbile de foc, mulțimea se desfăta și ea cu sângele leftei, împreună cu flăcările strivea și ea mădulele tinerei evreice, împreună cu rugul jubila și urla și ea pentru fiecare picătură din sângele fetei, pentru fiecare fibră din trupul ei mistuit de văpăi...

Călugărițele mănăstirii Sacro Cuore continuau să îngenuncheze în fața icoanei leftei și să-i închine imnuri de slavă, în timp ce flăcările înghițeau ultimele rămășițe ale tinerei martire evreice.

Deodată, un tânăr cu chipul palid și cu o înfățișare sălbătică, înveșmântat în negru, se strecură prin mulțimea isterizată până la locul unde se aflau călugărițele, scoase un pumnal ascuns undeva sub faldurile mantiei sale și-l înfipse în inima ființei pictate pe icoană.

Din gâtlejurile călugărițelor, preoților și călugărilor ieși un strigăt de groază. Amuțiră un minut, apoi se aruncară în genunchi în fața

icoanei străpunse. Mulțimea speriată se uită în jur. Tânărul palid, care mai ținea pumnalul în mână, strigă tare, cu o voce neomenească:

— Popor al Romei! Am pictat-o cu gânduri necurate și am dormit ispitit de păcat. Ea este cea necurată (zicând asta, arată spre icoană). Cea sfântă arde acolo în flăcări!

Zeci din cei care s-au aflat în acea zi pe Campo di Fiera și au văzut totul cu ochii lor au povestit mai târziu sub jurământ (și cronicarii le-au însemnat spusele în anale, pentru generațiile viitoare) că, atunci când pictorul nebun Pastila a străpuns cu pumnalul icoana, din ea a izbucnit un val de sânge.

Călugărițele mănăstirii Sacro Cuore arată, însă, până în ziua de azi, două picături de sânge închegat pe pieptul Mamei Iubirii, de pe icoana care se află în capela mănăstirii lor și care este și acum socotită protectoarea îndrăgostiților...

Cuprins

Nota traducătorului.....	5
1. Comori ascunse.....	7
2. Tăcere sfântă.....	18
3. Blestemul.....	31
4. Prin foc și prin apă.....	42
5. Inundația.....	50
6. Minunea.....	60
7. Apariția.....	68
8. Ceresc și pământesc.....	75
9. Icoana.....	79
10. Când băteau clopotele.....	86
11. Mărgăritarele Sfintei Fecioare.....	95
12. Roma în carnaval.....	106
13. Sfânta închisă.....	122
14. În pivnițele Inchiziției.....	130
15. Triumful credinței.....	138
16. Actul de credință.....	155

Executat la

Tel./Fax: 021-242.03.03; 021-242.03.13
e-mail: rcrprint1@adslexpress.ro
rcrprint@yahoo.com

Din operele lui Şolem Aş

The Little Town

The Sanctification of the Name

Mottke, the Thief

The God of Vengeance

Uncle Moses

Chaim Lederer's Return

Judge Not

The Nazarene

The Apostle

Mary

The Prophet

Evenimente dramatice întunecă viața evreilor din ghetoul Romei sub pontificatul Papei Paul al IV-lea (secolul XVI), un pontif care se deosebește radical de înaintașii săi luminați și toleranți. O adolescentă originară din Castilia, de unde fugise din pricina cruzimilor Inchiziției, e descoperită în ghetou de un pictor venețian care se îndrăgostește de ea și îi zugrăvește portretul, cu profunda convingere că trăsăturile ei sunt identice cu cele ale Fecioarei Maria. Icoana, expusă într-o capelă, fascinează întreaga Romă, de la negustorii mărunți până la clericii de rang înalt.

Ce va face Papa, văzându-și subminată autoritatea? Va hotărî el arderea pe rug a Vrăjitoarei din Castilia ? Vom afla asta într-o narațiune ce prilejuiește autorului un tablou complex al Romei acelor vremuri.

ISBN 978-973-630-215-2

5 948474 001329